

88-5
12

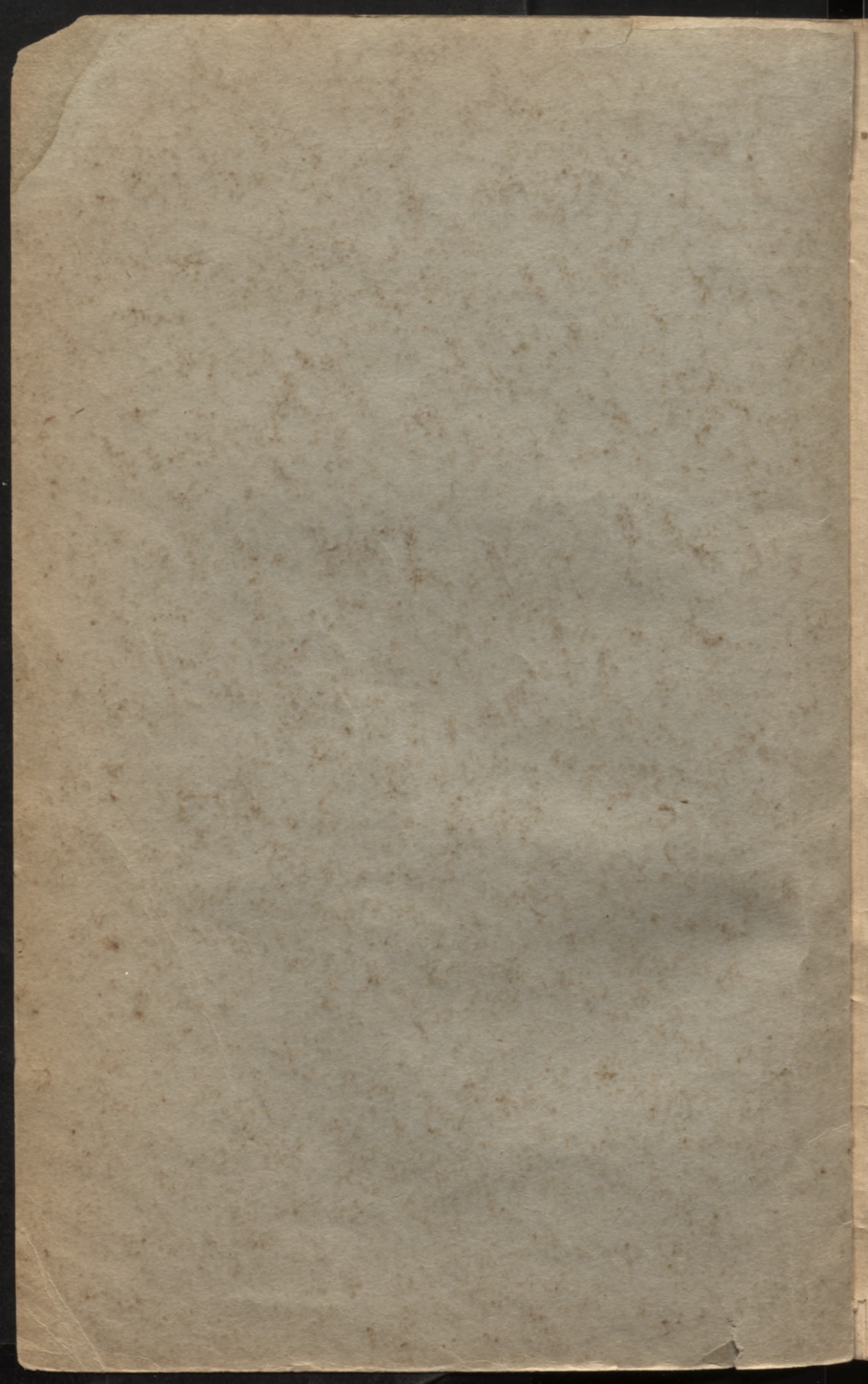
E. Laursons

Ed. Balodis

KOOPERĀCIJA

RIGA, 1934.

Latvijas kooperātlvu izdevniecības savienības apgādībā

L 88-5
12

dybe
33

Ed. Balodis

KOOPERĀCIJA

RIGA, 1934.

Latvijas kooperātīvu izdevniecības savienības apgādībā

L-je

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

88

~~19.740~~

0307093144

„Dzintars” Rīgā, Elizabetes ielā 22.

Kopdarbība kā dzīves nepieciešamība.

Ja rodas tāds darbs, ko viens nespēj padarīt, tad, lai to padarītu, jāsadodas kopā diviem vai vairākiem. Piemēram, ja jāpacel balķis vai liels akmens, vai arī jāuzcel apgāzies vezums, tad pie darba jāķeras vairākiem, jo vienam ir par maz spēka tā veikšanai.

Dzīvē ir simtiem tādu darbu, gan vieglāku, gan grūtāku, kurus var paveikt tikai kopdarbībā ar citiem. Palielot savrup un neapvienojoties ar citiem, tādi darbi paliek nedarīti.

Bet mēs zinām, ka visiem cilvēkiem piemīt dziņa un ilgas pēc dzīves apstākļu uzlabošanas. Tas panākams tikai ar darbu: jo vairāk darba padarīts, jo labāka dzīve. Tādēļ tad arī to darbu veikšanai, kuŗi nav pa spēkam vienam, cilvēki nereti apvienojas, lai tos veiktu kopīgiem spēkiem. Ne bez pamata saka, ka arī vājie top stipri, kad tie apvienojas.

Aiz minētā iemesla rodas dažādas organizācijas jeb apvienības: 1) biedrības, 2) reliģiskas apvienības, 3) akciju sabiedrības, 4) kooperatīvi u. t. t.

Pateicoties organizācijām, cilvēku sabiedrībā slēpjoties spēki no potenciāla stāvokļa pāriet kinētiskā un ievirzās radoša darba gultnē. Ar to tiek veicināta dzīves līmeņa pacelšanās.

Arī mūsu senči ir izpratuši kopdarbības nozīmi. To rāda tautas dziesmas.

Tec, brālīti, trauc, māsiņa,
Palīdziet vezmu vilkt;
Ko viens nejaudāja,
To pulkā padarija.

Pulciņā, pulciņā,
Bāleliņi pulciņā!
I bitītes medu nes,
Pulciņā strādādamas.

Div' rociņas, div' kājiņas
 Lielu darbu nejaudāja;
 Daudz rociņas, daudz kājiņas,
 Tās darbiņus veicināja.

Laid, māmiņa, pulciņā,
 Pulkā viegla strādāšana,
 Pulkā nāca, pulkā gāja,
 Drīzi darbu padarīja.

Bariem gāja lidējiņi,
 Bariem siena plāvējiņi,
 Ir bitītes bariem gāja,
 Āra ziedus lasīdamas.

Kopdarbību cildina arī šāds pagājušā gadsimtena
 deviņdesmitajos gados radies pakalderinājums tautas
 dziesmām:

Kā skudrītes mežiņā
 Lielu pūzni uzbūvēja,
 Tā tautieši biedrībā
 Lielu darbu padarīja.

Vispārīgs kooperatīvu raksturojums.

Kā jau redzējam, kooperatīvi ir atsevišķs organizā-
 ciju tips. Tam, atšķirībā no citiem tipiemi, ir savas īpatnē-
 jas raksturīgas pazīmes. Kādas tad ir šīs pazīmes?

Vispirms jāatzīmē, ka kooperatīvi, tāpat kā akciju
 sabiedrības, ietilpst **saimniecisku** organizāciju grupā. Tas
 nozīmē, ka kooperatīvi ir tādas organizācijas, kuŗas
 sprauž sev noteiktus saimnieciskus mērķus, piemēram:
 preču apgādāšanu, ražošanu pārdošanu u. t. t. Citiem
 vārdiem varētu sacīt tā: kooperatīvi ir kopīgi saimnie-
 ciski pasākumi.

Kooperatīvu raksturīgākās pazīmes izriet galvenā
 kārtā no īpatnēja personas un kapitāla stāvokļa koope-
 ratīvos.

1. Kooperatīvos visiem dalībniekiem, biedriem, vie-
 nādas tiesības, kas galvenā kārtā izpaužas balsošanā, ku-
 ņa notiek pēc formulas: katram viena balss. Akciju sa-
 biedrībās, turpretim, dalībniekiem, akcionāriem, balsstie-
 sība samērā ar ieguldīto kapitālu. Tā tad kooperatīvos,
 atšķirībā no akciju sabiedrībām, pirmā vietā tiek nostā-

dits cilvēks, persona, bet ne kapitāls. Šo pazīmi sauc par demokratisma pazīmi.

2. Kooperatīvos ieguldītais kapitāls, pajas, dabū atlidzību, kuŗa nedrīkst pārsniegt parasto naudas tirgus procentu apmēru. Tas nozīmē, ka kooperatīvos atlīdzība kapitālam ir ierobežota. Latvijas kooperācijas likums „Noteikumi par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām“ nosaka, ka par pajām var maksāt ne vairāk par 8% gadā. Akciju sabiedrības šādu ierobežojumu nepazīst. No tā var secināt, ka kooperatīvi ir bezpeļņas saimnieciskas organizācijas, turpretim akciju sabiedrības ir peļņas organizācijas.

3. Kooperatīvos tiro atlikumu jeb saimniecisko sasniegumu daļa starp dalībniekiem, biedriem, samērā ar katra tiešu saimniecisku līdzdarbību kopīgā pasākumā, t. i. samērā ar apgrozījumiem. Tas nozīmē, ka atlikumu dod atpakaļ tiem, kas ar saviem apgrozījumiem to sagādājis. Akciju sabiedrībās, turpretim, to sadala samērā ar katra dalībnieka, akcionāra, ieguldīto kapitālu. Arī šī pazīme ļauj raksturot kooperatīvus kā bezpeļņas organizācijas.

4. Kooperatīvi ir organizācijas ar neaprobežotu biedru skaitu. Tas jāsaprot tā, ka jau iepriekš nedrīkst noteikt kooperatīva maksimālo biedru skaitu un ka nedrīkst pārtraukt jaunu biedru uzņemšanu, izņemot gadījumu, ja jaunu biedru uzņemšana apdraud kooperatīva sekmīgu darbību un pastāvēšanu. Akciju sabiedrībās dalībnieku skaits ir aprobežots ar izlaisto akciju skaitu.

5. Kooperatīvi ir brīvprātīgi veidotas organizācijas. Ja apvienšanās kādā organizācijā ir piespiesta, tad tādu organizāciju nevar saukt par kooperatīvu.

Ja kādai organizācijai piemīt visas šīs pazīmes un bez tam tā apkalpo tikai savus biedrus, tad tā droši ir kooperatīvs jeb kooperatīva sabiedrība.

Plašāks par kooperatīva jeb kooperatīvas sabiedrības jēdzienu ir kooperācijas jēdziens.

Kas ir kooperācija?

Kooperācija ir sabiedriski-saimnieciska kustība, kuŗa, vadoties no brīvprātīgas neaprobežotas apvienšanās un apvienoto vienlīdzības principiem, izpaužas dažādos kopīgos saimnieciskos pasākumos, kuŗos kapitāls dabū atlidzību ne augstāku par parasto naudas tirgus procentu

apmēru un kuŗu saimnieciskos sasniegumos katrs biedrs gūst labumu samērā ar tā tiešu saimniecisku līdzdarbību kopīgā pasākumā (Ed. Balodis).

Uzdevums.

Kooperatīvā sabiedrībā un akciju sabiedrībā katrā pa 3 dalībnieki. Abas darbojas ārēji vienādos apstākļos un ar vienādiem panākumiem. Dalībnieki ieguldījuši: I. — 20.000, II. — 30.000 un III. — 50.000. Pārdots preču par 1.000.000, pie kam zināms, ka kooperatīvā I. biedrs iepircies par 600.000, II. — par 300.000 un III. — par 100.000. Cik dabūs katrs kooperatīvās un akciju sabiedrības dalībnieks, ja zināms, ka tirā atlikuma bija 20.000 un ka kooperatīvā par ieguldīto kapitālu maksātas 8%?

4000	8800
76000	6000
700000	5200

Kooperatīvu veidi.

Ir dažādi kooperatīvu veidi. Visbiežāk sastopami šādi veidi: kreditkooperatīvi, patērētāju biedrības, lauksaimniecības kooperatīvi, piensaimnieku sabiedrības, savstarpējas ugunsapdrošināšanas biedrības un lauksaimniecības mašīnu koplietošanas biedrības. Bez minētiem ir vēl daudzi citi kooperatīvu veidi, bet tie mazāk izplatīti.

Katram kooperatīvu veidam ir savi īpatnēji uzdevumi, kuru veikšanai atsevišķs cilvēks ir par vāju.

Kreditkooperatīvi.

Kāds ir galvenais kreditkooperatīvu uzdevums?

Katram cilvēkam vajadzīga nauda dažādu izdevumu segšanai. Kārtīgs cilvēks parasti ierīkojas tā, ka savus ikdienas izdevumus pielāgo ienākumiem: dzīvo tā, kā līdzekļi atļauj. Apdomīgākie un tālredzīgākie pat cenšas, cik tas iespējams, daļu ienākumu atlicināt nebaltām dienām, kad uznāk bezdarbs, slimības, vecuma nespēks vai kāda cita liksta.

Bez kārtējiem ikdienas izdevumiem katram cilvēkam ir arī ārkārtēji izdevumi, kuŗi katru dienu nenāk priekšā. Piemēram, zemkopjiem jāiegādā laba sēkla, dažādas mašīnas, darba zirgi, minerālmēsli, spēkbarība lopiem. Viss tas vajadzīgs ražošanai. Ja neizdodas dabūt labu sēklu, jāsej zemē slikta sēkla, bet tādā gadījumā rudenī ievāc stipri mazāku ražu, nekā tad, ja būtu iesēta laba sēkla.

800-10000
 1600 1200
 2400 3000
 4000 1200
 3000 2000
 8800
 7000 1200
 36 70
 1200 10000
 0,07200
 1200 10000
 0,01200
 1300000
 350000
 0035000

Tāpat tas ir ar mašīnām un citiem lauksaimniecībā vajadzīgiem priekšmetiem un vielām. Ja to nav vai arī tie ir slikti, tad zemkopju darbs ir mazražīgs un rudenos klētis ir pustukšas. No tā cieš ne tikai atsevišķu zemkopju saimniecības, bet arī visa tautsaimniecība.

Arī amatniekiem, strādniekiem un citām iedzīvotāju grupām ir ārkārtīgi izdevumi. Amatniekiem nereti jāsaģatavo lielāki krājumi dažādu darba materiālu, jāiegādā darba rīki. Strādniekiem, piemēram, jāsaģatavā uzreiz dažas asis malkas, jo pērkot malku mazākiem daudzumiem, tā iznāk dārgāk. Lielākas summas vajadzīgas arī labu apavu un laba apģērba iegādāšanai. Nekad nav jāaizmirst paruna: „Es neesmu tik bagāts, lai pirktu sliktu preci.“ Sliktā prece aizvien iznāk dārgāka nekā laba prece.

Nesim šādu vienkāršu piemēru. A. nopirka zābakus par 36 ls un tos diendienā nēsāja veselu gadu. B. pirka sliktākus zābakus un samaksāja 24 ls, bet ar tiem varēja iztikt tikai pusgadu, tā kā līdz gada beigām tas novalkāja vēl otru pāri zābaku par 24 ls. No šī piemēra redzam, ka B., pirkdams sliktu preci, par apaviem izdeva vairāk nekā A., kas pirka labu preci.

Dzīvē parasti ir tā, ka ārkārtīgiem izdevumiem naudas vai nu nemaz nav vai arī tās ir par maz, lai nopirktu labu preci vajadzīgā daudzumā.

Kur izeja?

Nauda jāaizņemas jeb, citiem vārdiem, jādabū kredīts.

Laižot aizņemto naudu darbā, pavairojas darba ražīgums un līdz ar to ienākumi, tā ka pēc kāda laika rodas iespēja atdot aizņemto naudu. Kaut kas paliek pāri arī pašam naudas aizņēmējam.

Aizņemto naudu var atdot pēc zināma laika arī tas, kas kreditu izmanto ne ražošanas, bet patēriņa vajadzībām, pamazām atskaitot daļu no parastajiem ienākumiem aizņēmuma dzēšanai.

Tā tad kreditam ir liela nozīme: ražotājam tas palīdz vairāk ražot un pavairo tā ienākumus, bet patērētājam tas samazina izdevumus.

Kur lai dabū kreditu?

Lielās bankas mazturīgiem naudu neaizdod, jo tos uzskata par kredita nespējīgiem.

Tikai nedaudziem ar lielām grūtībām izdodas dabūt kreditu no auglotājiem, kuŗi par aizdoto naudu ņem ļoti augstus procentus. Auglotāju dārgais kredits tā lietotājiem bieži nedod nekādu labumu, jo pēc augsto procentu samaksas tiem nekas pāri nepaliek. Gadās pat tā, ka dārgā kredita lietotāji nespēj procentus samaksāt un tie iestieg arvien jo lielākos parādos, no kuŗiem grūti tikt ārā. Tādi cilvēki nomokās ar darbiem, bet nekur uz priekšu netiek.

No sacītā izriet grūtais uzdevums: **sagādāt viegli pieejamu un lētu kreditu.**

Šis darbs nav pa spēkam atsevišķam cilvēkam, bet gan vairākiem kopā, kad tie apvienojas un nodibina kreditkooperatīvu.

Tā tad kreditkooperatīvu galvenais uzdevums ir apgādāt saviem biedriem viegli pieejamu un lētu kreditu.

Ko dara kreditkooperatīvi?

Viena no svarīgākām kreditkooperatīvu operācijām ir aizdevumu izsniegšana saviem biedriem. Bet lai kreditkooperatīviem būtu līdzekļi, ko aizdot, tad-vispirms tie jāsavāc. Novērojumi rāda, ka starp kreditkooperatīvu apkārtnes iedzīvotājiem ir tādi, kas iekrāj nelielas summas. Šīs summiņas glabājas mājā tiem gadījumiem, kad nauda būs vajadzīga. Tā ir laba parādība, ja nauda iekrājas, bet nav labi tas, ja nauda gul mājā bez darba. Tādēļ kreditkooperatīvi cenšas lietderīgi izmantot šo dīkā stāvošo naudu un mudina apkārtnes iedzīvotājus to neturēt mājā, bet gan **noguldīt** kooperatīvos. No šiem **noguldījumiem** sakrājas prāvas summas, kuŗas kreditkooperatīvi neatstāj pie sevis, bet laiž darbā, aizdodot naudu tiem, kam tā vajadzīga. Tā rodas lielāka rosība saimnieciskā dzīvē, mantas vairojas un iedzīvotāju labklājība pieaug.

Kreditkooperatīvi par noguldīto naudu maksā noguldītājiem augļus. Protams, ja nauda gulētu mājā, tad tā augļus nenestu. Šis apstāklis ierosina krāšanu un naudas

noguldīšanu kreditkooperātivos. Tā tad tie, kas iekrāj naudu un to nogulda kreditkooperātivos, iegūst ne tikai paši sev labumu, bet netieši palīdz arī saviem tuvākiem tikt uz priekšu.

Jau 1857. gadā Juris Alunāns mudināja savus tautiešus uz taupību. Savā rakstā „Krātuves“, kas nodrukāts Mājas Viesī, tas starp citu saka tā:

„Bet kā nu cilvēks savu labumu var vairāk rūpināt, ja ne caur to, ka taupīgi un sātīgi dzīvo, lai jaunās dienās spēki un veselība nemaitājas un vecumā bēdas nav jāredz. Pie tam krātuves jo daudz piepalīdz. Jo nauda, ko tu krātuvē ieliec, nestāv pa vaļai; tā arī strādā un tev bez pūliņa palīdz citu naudu samantot. Tā tad tu, ja tu ikgadus kādu daļu no sataupītās krātuvē paglabā, vairs viens pats nestrādā, bet jūs esiet divi, kas pelniet, proti tu un tā nauda krātuvē. Bet kur nu diviem pelnītājiem vieglāk nākās ko sakrāt, nekā vienam pašam! Ja nu tu redzi, ka tavi pūliņi nav par velti un ka tavi sviedri dubultīgus augļus nes, vai tev tad pie darba nebūs daudz vairāk prieka, nekā vienam pašam strādājot? Un tā ikgadus ar tikušu prātu strādādams un ikgadus kādu daļu no savas nopelnītās naudas krātuvē noguldīdams, tu vari ar drošu sirdi savu vecumu sagaidīt, labi zinādams, ka viņš tev par godu un nevis par sodu būs. Turpretī tu ātri vari palīkt par palaidnieku, ja tu savu naudu neieliec krātuvē. Jo tad tu savu naudu ir gribēdams nevarī saturēt. Tāpēc krātuves ir un paliek jo teicamas iestādes, kas jau daudz tūkstošiem palīdzējušas uz kājām tikt.“

Ievērojot teikto, kreditkooperātīvi piegriež vērību taupības un krāšanas propagandai, lai ieaudzinātu un izkoptu tautā taupības tikumu. Ar to kreditkooperātīvu nozīme paplašinājas. Tie ir ne tikai tautas saimnieciskās labklājības veicinātāji, bet arī tautas tikumības audzinātāji.

Ja noguldījumu nepietiek, lai apmierinātu pieprasījumus pēc kredīta, tad kreditkooperātīvi meklē dabūt **aizņēmumu** no kādas lielākas naudas iestādes (bankas), no valdības, no pašvaldībām vai arī no privātpersonām.

Kad kāds mazturīgais, uzvārdā Āboliņš, griežas, piemēram, pie bankas ar lūgumu pēc neliela aizņēmuma savā vārdā, tad to noraida, jo viņu neatzīst par kredīspējīgu, bet ja tas pats Āboliņš griežas pie tās pašas bankas ar lūgumu pēc daudz lielāka aizņēmuma kreditkooperātīva vārdā, t. i. visu kreditkooperātīvā apvienoto biedru uzde-

vumā, tad tas kreditu var dabūt. Kad kreditkooperatīvs naudu saņēmis, tad tas to aizdod saviem bieriem, protams, arī Āboliņam.

Tā tad, pateicoties kreditkooperatīvam, mazturīgais iegūst kreditspēju, kurās tam nav, ja tas nav apvienojies ar citiem. Pateicoties kreditkooperatīvam, vietējie iedzīvotāji dabū iespēju izmantot savā labā svešus, no citurienes ieplūstošus līdzekļus.

No visa teiktā izriet, ka kreditkooperatīvu darbībā ietilpst ne tikai aizdevumu izsniegšana saviem biedriem, bet arī savā darbības rajonā atrodošos brīvo līdzekļu uzskūšana noguldījumu veidā un citurienes līdzekļu piegādāšana aizņēmumu veidā.

Dažreiz kreditkooperatīvi savu biedru uzdevumā izdara arī dažas starpniecības operācijas: apgādā preces, pieņem vekselus iekasēšanai u. t. t.

* *
* *

Kreditkooperatīvu var salīdzināt ar ūdens sūkni. Kā ar sūkņa palīdzību var dabūt no zemes dziļumiem ūdeni, ar kuru aplaistīt iztvikušus stādus, tāpat ar kreditkooperatīva palīdzību var atdzīvināt trūkumā mīkstošas saimniecības.

Kā uguns neprātīgā rokās var nest ļaunu, tāpat arī kredīts, kad to nemāk lietderīgi izmantot. Piemēram, ja kāds aizņēmumu vieglprātīgi nodzīvo, tad tādām kredīts labumu nenes, bet gan postu.

Tādēļ kreditkooperatīvi raugās uz to, lai kredīts nepavedinātu dzīvot pāri saviem līdzekļiem. Aiz šī iemesla kreditkooperatīvi ievāc ziņas par to, kādām vajadzībām tiek prasīts kredīts. Kreditkooperatīvi parasti cenšas izsniegt aizdevumus vispirmā kārtā ražošanas vajadzībām, bet attiecībā uz patēriņa kreditu ir ļoti uzmanīgi un aturīgi.

Kreditkooperatīvus pie mums pa lielākai daļai sauc par krājaizdevu sabiedrībām; dažos gadījumos tos sauc arī par kreditsabiedrībām.

Uzdevumi.

1. Kādos gadījumos ražošanas vajadzībām izlietotais kredīts neattaisnojas?

2. Analizējiet kādu kreditkooperatīvu bilances un aplēsiet, cik procentu no bilances kopsummas sastāda: 1) noguldījumi un 2) aizņēmumi.

3. A pagasta iedzīvotāji nodibinājuši kreditkooperatīvu un visu savu brīvo naudu Ls 60.000,— apmērā noguldījuši tanī. Kreditkooperatīvs bez tam sadabūjis no ārienes aizņēmumu Ls 40.000,— apmērā un visu šo summu līdz ar noguldījumu summu izsniedzis aizdevumos sava pagasta iedzīvotājiem, kuŗi saņemto naudu izlietojuši ražīgā darbā. B pagasta iedzīvotāji, kuŗu saimnieciskais stāvoklis bija tāds pat kā A pagastā, nav mācējuši nodibināt kreditkooperatīvu. Aplēsiet, ko katru gadu zaudē B pagasta iedzīvotāji, ja pieņem, ka A pagastā darbā laistā nauda pavairojusi aizņēmēju tīros ienākumus par 20% no aizņemtās summas un ka par noguldījumiem maksā 6% gadā.

Patērētāju biedrības.

Kādi uzdevumi jāveic patērētāju biedrībām?

1. Senos laikos iedzīvotāji paši savās mājās pagatavoja gandrīz visu to, kas bij nepieciešams viņu vienkāršajā dzīvē. Tas bija tā saucamais naturālās saimniecības laikmets. Mūsu dienās ir citādi. Pilsētu iedzīvotāji reti ko pagatavo paši savās mājās, bet gandrīz visu vajadzīgo iepērkas dažādās tirgotavās. Arī lauku iedzīvotājiem nav iespējams iztikt tikai ar to, ko paši ražo, arī viņiem daudz kas jāiepērkas tirgotavās.

Nomalās vietās nereti gadas tā, ka tuvumā tirgotavas nav, tā ka iedzīvotājiem jāmēro liels ceļa gabals, lai dabūtu vajadzīgās preces. Tas savienots ar lielu laika un līdzekļu patēriņu, ja katrs pats iet uz tirgotavu pēc precēm. Apvienojoties ar citiem, iespējams ietaupīt laiku un līdzekļus. Tas panākams tā, ka paši patērētāji vajadzīgo preču apgādāšanai nodibina patērētāju biedrību.

**Tā tad patērētāju biedrību uzdevums ir apgādāt sa-
viem biedriem patēriņa preces, lai ietaupītu laiku un lī-
dzekļus, kas saistīti ar preču apgādāšanu.**

Pēc lielā pasaules kara postījumiem Latvijā bija ļoti maz tirgotavu. Tādēļ iedzīvotāji dzīvi ķērās pie patērētāju biedrību dibināšanas.

2. Mūsu dienās ļoti lielos apmēros preces tiek viltotas jeb falsificētas. Viltotās ēdamvielas ir maz bāpojošas, bet nereti pat kaitīgas veselībai. Viltotās drēbes ir nestipras. Neskatoties uz to, viltotās preces bieži tiek pārdotas par neviltotām, ņemot par tām arī neviltotu preču cenu. Tā tad preču pircējs tiek maldināts un tas par savu naudu nedabū to, kas tam pienākas. Ja viltojums izdarīts ar veselībai kaitīgām vielām, tad iznāk tā, ka patērētājs pats par dārgu naudu pērk sev nāves zāles, kuŗas pamazām bojā tā veselību un noved to kapā.

Atsevišķs patērētājs nav spējīgs cīnīties ar šo ļaunumu. Tas jo vairāk tādēļ, ka viltojumi tiek izdarīti tik mākslīgi, ka tikai lietpratējs var atšķirt viltotu preci no neviltotas.

Galvoti labu patēriņa preču apgādāšana ir tālākais patērētāju biedrību uzdevums.

Visā pasaulē pazīstamais franču profesors Šarls Žids (Gide) šai jautājumā izsakās šādējādi:

Kad avīzes ziņo, ka, piemēram, Hierā*) trīs simti cilvēku saindējušies ar vīnu no „pašu dārzjiem“, kad apmēram tikpat daudz cilvēku Nimā*) saindējušies ar pastētēm, tādā laikā ir liels ieguvums, ja var dabūt labas pārtikas preces, lai nebūtu ar šaubām jāskatās uz visu, kas jūsu galdā. Kad tev dota lielā priekšrocība dzīvot tādā laikmetā, kuŗā zinātnes progress ir iespējis izšķirt problēmu par to, kā radīt barības vielas no produktiem, kuŗi pavisam nav bāpojoši, kad cilvēki prot taisīt kafiju bez kafijas pupām, šokolādi bez kakao, vīnu bez vīnogām, sviestu bez piena un iegūt pienu (ak, brīnums!) bez govīs vai kazas, kad ir fabrikanti, kuŗi ar lepnumu rāda jums jāņogu ievārijumu, kas pagatavots no jūras zāļu želeja, saldināts ar sacharīnu un aromatizēts ar jāņogu esenci, kuŗai itnekā kopēja nav ar jāņogām, — tad neviļus rodas domas, ka kooperatīvās patērētāju biedrības radušās vairāk kā laikā, psiholoģiski īstajā brīdī. Kooperatīvās patērētāju biedrības mums šķiet kā visu patērētāju sabiedriskas glābšanas ierocis. Sevišķi tas sakāms par strādājošām šķirām, kuŗas vismazāk spēj cīnīties pret negodīgo fabrikāciju, par kuŗu tik daudz nav vainojami tirgotāji, kā visa tā bēdīgā komerciālā organizācija ar nīkno konkurenci, kuŗas pirmais upuris ir pats tirgotājs un kuŗa šos tirgotājus itkā spiež citus krāpt, lai paši varētu dzīvot. Patērētāju kooperācija tiešām cenšas iznīcināt šos komerciālos tikumus, jo kooperācija pilnīgi pārveido visu tirdzniecības organizāciju. —

*) Pilsētiņa Francijā.

3. Tirdzniecība atmet tirgotājiem peļņu. Cenšanās dabūt peļņu ir galvenais iemesls, kādēļ tirgotāji atver savas tirgotavas. Dziņa pēc peļņas izpaužas sevišķi spilgti tad, kad tirgotājam tuvumā nav cita tirgotāja, kas ar to konkurētu. Tad tirgotājs, dzīdamies pēc peļņas, noteic precēm augstas cenas. Pircējs-patērētājs spiests maksāt tās. Pārmaksājot par precēm, patērētājs par saviem ienākumiem dabū preču mazāk, nekā tad, ja cenas būtu mērenas. Cenu samazināšana var dot iespēju labāk dzīvot. Tā izvirzās jautājums par to, kā tirdzniecības peļņu paturēt pašu patērētāju rokās.

Tirdzniecības peļņas paturēšana pašu patērētāju rokās ir uzdevums, kurš nav pa spēkam atsevišķam patērētājam, bet gan patērētāju apvienībai. Citiem vārdiem, patērētāju biedrību uzdevums ir samazināt patērētājiem izdevumus patēriņa vajadzībām, apgādājot preces par taisnīgām cenām.

4. Tirdzniecībā var sastapt arī nepareiza mēra un svara došanu, jo ne vienmēr un ne katram ir iespējams kontrolēt mēra un svara pareizību. Saņemot preces nepareizā mērā un svarā, pircēji pārmaksā par tām. Uz šī negodīgā paņēmiena lietošanu tirgotājus spiež dzīšanās pēc peļņas, sevišķi tad, kad starp tirgotājiem liela konkurence. Protams, nebūtu pareizi, ja kāds apvainotu nepareiza mēra un svara došanā visus tirgotājus: ir arī tādi tirgotāji, kuri šo paņēmieni nelietā.

Garlībs Merķelis kādā savā grāmatā, kas iznākusi 1839. gadā, raksta, ka pie tirgotājiem Rīgā linus pērkot podā bijušas 25 mārciņas, bet sāli pārdodot — 15 līdz 18 mārciņas.

Patērētāju biedrībām, turpretim, nav nekādas vajadzības lietāt šo paņēmieni, jo to mērķis nav peļņas iegūšana, bet gan biedru vajadzību iespējami labāka apmierināšana. Citiem vārdiem: patērētāju biedrības pircēji ir paši sev tirgotāji. Ja patērētāju biedrība, izdalot preces saviem biedriem, dotu nepareizu mēru un svaru, tad tas nozīmētu, ka patērētājs pats sevi krāptu. Tā tad patērētāju biedrību uzdevums ir **dot preces pareizā mērā un svarā.**

Savelkot kopā visu teikto par patērētāju biedrībām, iāsaka, ka patērētāju biedrību tiešs uzdevums ir apgādāt saviem biedriem galvoti labas patēriņa preces pareizā

mērā un svarā par taisnīgu cenu, jeb citiem vārdiem: 1) sargāt savu biedru veselību, kuŗu apdraud preču viltojumi un 2) sargāt savus biedrus no liekiem izdevumiem par patēriņa precēm.

Ko dara patērētāju biedrības, lai veiktu savus uzdevumus?

Patērētāju biedrības iepērk iespējami labas preces vairumā un pēc tam tās izdala biedriem mazumā. Lai preču izdalīšanu varētu pienācīgi veikt, tad **ierīko preču izdalīšanas vietas jeb veikalus un noliktavas**. Veikalu pārzināšanai un citiem darbiem pieņem attiecīgus darbiniekus. Darbības sākumā, kad apgrozījumi vēl niecīgi, visus darbus nereti izpilda kāds no biedriem, pa lielākai daļai bez jebkādas atlīdzības.

Iepērkot preces, patērētāju biedrība tās dabū par vairuma cenām, kuŗas ir zemākas par mazuma cenām. Tā rodas iespēja biedriem izmantot vairuma cenas. Ja katrs pirktu atsevišķi, tad tādas iespējas nebūtu. Protams, lai patērētāju biedrība neciestu zaudējumus, tad pie vairuma cenām jāpieskaita zināms procents dažādu izdevumu segšanai: darbinieku algām, telpu īrei u. t. t. Praktiskā patērētāju biedrības pa lielākai daļai turas pie tāda paņēmiena, ka preces aprēķina saviem noņēmējiem par parastām tirgus mazuma cenām, t. i. par tādām pašām cenām, par kādām pārdod siktirgotāji. Kad darbības gads ir noslēdzies ar atlikumu, tad katrs biedrs-pircējs saņem atpakaļ notecējušā gadā izdarītos pārmaksājumus, jeb citiem vārdiem, **atlikums tiek sadalīts starp biedriem samērā ar viņu iepirkumiem**. Šādas atmaksas sauc par **prēmijām**. Turoties pie šī paņēmiena, patērētāju biedrībai pavairojas apgrozības līdzekļi un biedriem ietaupās lielākas summas, kuŗas ir vairāk sajūtamas, nekā tie niecīgie ikdienas ietaupījumi, kuŗi rastos, ja preces aprēķinātu zemāk par tirgus cenām.

Kad patērētāju biedrības paliek spēcīgākas, tad tās neapmierinājas tikai ar preču iepirkšanu vairumā un to izdalīšanu mazumā, bet **tās pāriet arī uz preču ražošanu, ierīkojot dažādas darbnīcas, fabrikas un citas ietaises**. Patērētāju biedrības ierīko dzirnavas, maizes ceptuves,

augļu pārstrādāšanas ietaises, ēdienu namus, apavu darbnīcas, drēbju darbnīcas, austuves, adītavas, ziepju fabrikas u. t. t.

Tas nozīmē, ka patērētāju biedrības cenšas ietaupīt patērētājiem ne tikai tirgotāju, bet arī fabrikantu peļņas tiesu.

Uzdevumi.

1. A nopirka 3 kg cukura patērētāju biedrībā, kur cukurs maksāja 70 sant. kg. B. pirka cukuru pie tirgotāja, kur prasīja 68 sant. par kg, bet tirgotājs 3 kg vietā tam iesvēra tikai 2,88 kg, pie kam maksu paņēma par 3 kg. Kuŗš izdevīgāki nopirka cukuru?

2. Ar kādām grūtībām jācīnās patērētāju biedrībām savā darbībā?

Lauksaimniecības kooperātīvi.

Lauksaimniecībā vajadzīgi dažādi ražošanas līdzekļi: mašīnas, minerālmēsli, spēkbarība, sēklas. Jo vairāk attīstīta lauksaimniecība kādā valstī, jo lielākos daudzumos šo ražošanas līdzekļu tā patērē. Arī Latvijai vajadzīgi lieli daudzumi šo līdzekļu, par daudziem miljoniem latu, pie kam to patēriņš ar katru gadu pieaug.

Lauksaimniecības intereses prasa, lai visi minētie ražošanas līdzekļi būtu galvoti labi un lai tos varētu dabūt iespējami lētāk. Pērkot tos pie tirgotāja, nav nekādas drošības, ka viņš neiedod sliktu preci par dārgu cenu.

Kā patērētāju biedrību uzdevums ir apgādāt patērētājiem **patēriņa priekšmetus** — cukuru, miltus, siļķes u. t. t., tā lauksaimniecības kooperātīvu uzdevums ir apgādāt zemkopjiem **ražošanas līdzekļus** — mašīnas, minerālmēslus, spēkbarību u. t. t. Kā patērētāju biedrību, tā lauksaimniecības kooperātīvu uzdevums ir rūpēties par to, lai apgādājamās preces būtu labas un lai par tām nebūtu jāpārmaksā.

No sacītā izriet, ka lauksaimniecības kooperātīvi, tāpat kā patērētāju biedrības, ir preču **iepirkšanas kooperātīvi**. Savu uzdevumu veikšanai tie tāpat kā patērētāju biedrības ierīko veikalus un noliktavas.

Lauksaimniecības kooperatīvus nereti sauc arī par lauksaimniecības biedrībām.

Lauksaimniecības kooperatīvi jeb biedrības, blakus saimnieciskai darbībai, nodarbojas arī ar lauksaimniecības zināšanu izplatīšanu starp zemkopjiem, sarīkojot priekšlasījumus, kursus, ierīkojot paraugu laucīņus u. t. t.

Ir arī tādas lauksaimniecības biedrības, kuŗu mērķos neietilpst saimnieciska darbība, bet gan tikai idejiska, t. i. lauksaimniecības zināšanu izplatīšana. Tādām biedrībām nav ne veikalu, ne noliktavu, kādēļ tās nav kooperatīvi. Tās, lai atšķirtu no kooperatīviem, parasti sauc par lauksaimniecības veicināšanas biedrībām. Arī Latvijas likumi tās neuzskata par kooperatīviem, bet pielīdzina dziedāšanas biedrībām, bibliotēku biedrībām, kultūras biedrībām u. t. t. Tāds pat raksturs ir arī biškopības, dārzkopības, zivkopības, zvejniecības, lopkopības pārraudzības un vēl citām biedrībām.

Dzīvē nereti sastopami kooperatīvi, kuŗi apgādā kā patēriņa priekšmetus, tā arī lauksaimniecībā vajadzīgos ražošanas līdzekļus, tā tad veic patērētāju biedrību un lauksaimniecības kooperatīvu uzdevumus. Tie ir jaukta tipa kooperatīvi. Tie saucas dažādi: gan par patērētāju biedrībām, gan par lauksaimniecības biedrībām, gan vienkārši par kooperatīviem (piemēram, Kokneses kooperatīvs).

Atminēsimies, ka sastopami arī tādi **kreditkooperatīvi**, kuŗi apgādā saviem biedriem dažādas preces.

Piensaimeieku sabiedrības.

Kādi uzdevumi jāveic piensaimeieku sabiedrībām?

1. Preču iepirkšana rada grūtības, kuŗas nevar pārvarēt atsevišķs cilvēks, kādēļ rodas iepirkšanas kooperatīvi: patērētāju biedrības un lauksaimniecības kooperatīvi. Vēl lielākas grūtības rada preču pārdošana.

Aplūkosim tuvāk šīs grūtības un nemsim piemērus no lauksaimniecības.

Zemkopji (zemes īpašnieki, rentnieki, pušgraudnieki, bet dažos gadījumos arī laukstrādnieki) ražo dažādu pro-

duktu vairāk, nekā vajadzīgs pašu patēriņam. Pārpalikumi tiem jāpārdod, lai iegūtu līdzekļus dažādu izdevumu segšanai: nodokļu samaksai, vajadzīgo preču pirkšanai u. t. t. Lai preces varētu pārdot, tad jāmeklē preču pircējs, jo normālos laikos parasti ir tā, ka preču pārdevējs meklē pircējus vairāk, nekā pircējs pārdevējus. Tikai kara laikos vai kādas citas lielas nelaimes gadījumos tautu dzīvē ir otrādi: pircējs meklē produktu pārdevējus kā ar uguni.

Kā lai zemkopis pārdod, piemēram, piena produktus: svaigu pienu, krējumu, sviestu, biezpienu, sieru? Tam tie jāved uz pilsētas tirgu. Šo darbu katrs atsevišķs zemkopis var paveikt, bet tas saistīts ar lielu laika un līdzekļu patēriņu. Kamēr cilvēks ar zirgu ir pilsētā, tikmēr citi darbi mājā stāv nedarīti. Arī inventārs dilst un lūzt, sevišķi tad, kad ceļi slikti.

Rodas vajadzība samazināt izdevumus, kuri saistīti ar piena produktu nogādāšanu pārdošanas vietās. Tas iespējams tad, kad vairāki apvienojas kooperatīvā, kuŗu sauc par piensaimnieku sabiedrību. **Piensaimnieku sabiedrībai tā tad jāatsvabina atsevišķs zemkopis — piena ražotājs no rūpēm par piena produktu nogādāšanu tirgū, samazinot ar to saistītos izdevumus.**

2. Piena ražotājiem rada grūtības arī jautājums par to, kā par piena produktiem dabūt taisnīgu cenu.

Piena ražotāji nereti spiesti nodot piena produktus ne tieši patērētājiem, bet tirgotājiem. Tā kā tirgotāju mērķis ir pēc iespējas vairāk pelnīt, tad tie no vienas puses cenšas iespējami lētāk samaksāt par piena produktiem tō ražotājiem, bet no otras puses iespējami dārgāk tos pārdot patērētājiem. Citiem vārdiem, tirgotājs cenšas ar vienu roku, kuŗa pagriezta pret ražotājiem, nospiegt produktu cenas, bet ar otru roku, kuŗa pagriezta pret patērētājiem, produktu cenas pacelt. Tādēļ nav brīnums, ja ražotājs žēlojas par zemajām cenām, bet patērētājs, turpretim, par augstajām cenām.

Šo stāvokli ļoti spilgti raksturo statistiskas ziņas par piena tirdzniecību Austrālijā.

1925./26. g. patērētāji par 16 miljoniem galonu piena samaksājuši 2.200.000 angļu mārciņas. No šīs summas saņēmuši:

piena ražotāji	800.000	mārc.	sterl.
lieltirgotāji	416.666	"	"
sīktirgotāji	883.334	"	"
	2.100.000	mārc.	sterl.
Par transportu samaksāts	100.000	"	"
Kopā	2.200.000	mārc.	sterl.

Šie skaitļi rāda, ka uz tirgotāju peļņas rēķina ir iespējams cenas paaugstināt ražotājiem, tai pašā laikā cenas samazinot patērētājiem.

Taisnīgas cenas dabūšana par piena produktiem ir tāds uzdevums, kas nav pa spēkam atsevišķam piena produktu ražotājam, bet gan ražotāju apvienībai, kuru sauc par piensaimnieku sabiedrību.

3. Kā pircējam nav izdevīgi pirkt sliktu preci, tāpat arī ražotājam nav izdevīgi ražot sliktu preci: ražojot augsta labuma preci, saimniecība samērā daudz ienesīgāka, nekā ražojot sliktu preci. Tas sevišķi spilgti redzams tad, kad prece tiek izvesta uz ārzemēm. Piemēram, 1925. gada novembra sākumā par vislabāko eksporta sviestu varēja dabūt Ls 4,30—4,35 par kg., bet tanī pašā laikā par laucinieku sviestu vietējā tirgū maksāja tikai Ls 2,68—3,20 par kg.

Liela nozīme arī tam, ja iespējams sagatavot lielus daudzumus vienādas preces: tad par to var dabūt augstāku cenu.

Tā tad, lai pavairotu saimniecības ienākumus no piena produktiem, jāražo augsta labuma vienāda prece lielos daudzumos, jo tikai tad to var izdevīgi pārdot, izvedot galvenā kārtā uz ārzemēm. Tas nav pa spēkam atsevišķam piena produktu ražotājam mazā saimniecībā. Šo uzdevumu var veikt tikai piensaimnieku sabiedrība.

Ko dara piensaimnieku sabiedrības, lai veiktu savus uzdevumus?

Lai nebūtu jānodod piena produkti tirgotājiem, **piensaimnieku sabiedrības atver pilsētās veikalus**, kur pārdod piena produktus tieši patērētājiem. Tādā kārtā tirgotāja peļņa paliek pašu ražotāju rokās, pie kam iespējams arī

produktu cenas nolikt zemākas, nekā tas ir pie tirgotājiem.

Tieši sakari starp piena produktu ražotājiem un patērētājiem, bez tirgotāju vidutājības, iespējami arī tad, ja piena produktu veikalu atver patērētāju biedrības, kurām visus piena produktus savukārt piegādā piensaimnieku sabiedrības.

Kad nav iespējams nodibināt tiešus sakarus ar patērētājiem, tad piensaimnieku sabiedrības apgādā ar piena produktiem arī tirgotājus. Tādā gadījumā **piensaimnieku sabiedrības cenšas noslēgt ar tirgotājiem iespējami izdevīgākus līgumus un rūpējas par produktu piegādāšanu.**

Lai varētu ražot augsta labuma piena produktus, galvenā kārtā sviestu un sieru, **piensaimnieku sabiedrības ierīko piena pārstrādāšanas fabrikas**, kuŗas parasti sauc par koppienotavām. Tādā gadījumā piensaimnieku sabiedrību biedri savās saimniecībās ražoto svaigo pienu saved koppienotavās, kuŗas, pateicoties labiem tehniskiem līdzekļiem, ražo labāku preci, nekā tas iespējams katram paša saimniecībā. Piena pārstrādāšana koppienotavās arī izmaksā lētāk, nekā tā pārstrādāšana daudzās mazās saimniecībās. **Tā tad koppienotavas samazina ražošanas izdevumus, dodot turklāt vienādi labu preci lielos daudzumos.**

Piensaimnieku sabiedrības rūpējas arī par koppienotavās ražoto produktu pārdošanu. Kad nauda par pārdošiem produktiem saņemta, tad to, ar nelieliem atskaitījumiem, izmaksā piena piegādātājiem samērā ar piegādātā piena daudzumu, ņemot vērā arī tauku saturu nodotā pienā, kā arī citas piena īpašības.

Piensaimnieku sabiedrības tā tad ir pārdošanas kooperatīvi, kurpretim patērētāju biedrības un lauksaimniecības kooperatīvi ir iepirkšanas kooperatīvi.

Nereti piensaimnieku sabiedrības apgādā saviem biedriem arī spēkbarību un dažādus piensaimniecībā vajadzīgus piederumus: piena kannas, slauktuves u. t. t. Tādā gadījumā tās ir ne tikai pārdošanas, bet arī iepirkšanas kooperatīvi.

Ir arī vēl citi ražojumu pārdošanas kooperatīvi: 1) labības pārdošanas kooperatīvi, 2) olu pārdošanas kooperatīvi, 3) augļu pārdošanas kooperatīvi, 4) gaļas pārdošanas kooperatīvi u. t. t.

Apdrošināšanas kooperātīvi.

Dzīvē nereti notiek dažādi nejausi nelaimes gadījumi: nomirst maizes devējs, ugunsgrēks iznīcina kustamu un nekustamu mantu, krusa nosit laukus, nobeidzas māļlopi no sērgām u. t. t. No nelaimes cietušie nokļūst ļoti grūtos apstākļos: pietrūkst dienišķās maizes, uznāk slimības. Atsevišķo personu nelaime ir arī visas sabiedrības nelaime. Piemēram, no ugunsgrēka vai citas nelaimes cietušās lauku mājas paliek vai nu pavisam neapstrādātas, vai arī tās sliktāk apstrādā, caur ko ražošana samazinājas. Tas atstāj sliktu iespaidu uz visu tautas saimniecību.

Rodas nepieciešama vajadzība ierīkoties tā, lai nelaimes gadījumu nodarīto postu varētu iespējami ātrāk izlabot. Šim nolūkam noder apdrošināšanās pret nelaimes gadījumiem. Kas grib apdrošināt sevi pret kādu nelaimi (ugunsgrēku, sērgām, krusu u. t. t.), tas katru gadu maksā apdrošināšanas organizācijai nelielu summu jeb apdrošināšanas prēmiju ar to noteikumu, ka organizācija nelaimes gadījumā izmaksās viņam apdrošināšanas summu zaudējumu segšanai. No daudzām, kaut arī nelielām, prēmijām sakrājas lielas summas, ar kurām var segt nelaimes gadījumos cēlušos zaudējumus.

Kas maksā apdrošināšanas prēmiju, tas ir apdrošinātais jeb apdrošinājuma ņēmējs, bet kas saņem prēmiju no apdrošinātā un atlīdzina tam zaudējumus, tas ir apdrošinātājs.

Kad apdrošinātais saņemis apdrošināšanas summu, tas drīzā laikā var atjaunot savu dzīvi: uzcelt jaunas ēkas, iegādāt jaunu inventāru u. t. t.

Apdrošināšanas organizācijas dažreiz tiek dibinātas ar nolūku, lai gūtu peļņu no apdrošināšanas operācijām. Tādas organizācijas, kuŗas parasti ir akciju sabiedrības, cenšas ņemt iespējami augstas prēmijas.

Lai panāktu iespējami zemas apdrošināšanas prēmijas, jeb, citiem vārdiem, lai apdrošināšanās pret nelaimi maksātu iespējami lētāk un vispār iznāktu ērtāka, tad paši ieinteresētie dibina apdrošināšanas kooperātīvus.

Apdrošināšanas kooperātīvi nedzenas pēc peļņas. Tādēļ tie var samazināt saviem biedriem apdrošināšanās izdevumus, kā arī sagādāt citus labumus.

Apdrošināšanas kooperātīvi ir dažādi:

1) savstarpējas ugunsapdrošināšanas biedrības, kuŗas apdrošina pret zaudējumiem no ugunsgrēka;

2) mājlopu apdrošināšanas biedrības, kuŗas apdrošina pret zaudējumiem no sērgām;

3) krusas apdrošināšanas biedrības, kuŗas apdrošina pret zaudējumiem no krusas, u. t. t.

Lauksaimniecības mašīnu koplietošanas biedrības.

Lauksaimniecībā ar katru gadu pieaug vajadzība pēc dažādām mašīnām. Šai parādībai galvenā kārtā ir šādi iemesli: 1) mašīnas dod iespēju ātrāk padarīt darbus; 2) mašīnas izdara dažus darbus pilnīgāk un labāk nekā cilvēki, piemēram kuļmašīnas, rindu sējmašīnas; 3) mašīnas samazina vajadzīgo štrādnieku skaitu.

Mazākas mašīnas ir pieejamas arī mazākām saimniecībām, bet lielākas mašīnas tām nav pa spēkam. Tas tādēļ, ka lielās mašīnas daudz maksā un tām vajag daudz darba, lai tās atmaksātos.

Kad vairāki zemkopji sadodas kopā un nodibina lauksaimniecības mašīnu koplietošanas biedrību, tad iespējams sadabūt lielas mašīnas iegādāšanai vajadzīgo summu. Par visiem apvienotiem kopā sanāk arī pietiekoši daudz darba mašīnas lietderīgai izmantošanai.

Tā tad lauksaimniecības mašīnu koplietošanas biedrības dod iespēju nelielām saimniecībām laist darbā lielas mašīnas un izmantot visus labumus, kādus mašīnas var dot. Paliekot savrup un neapvienojoties ar citiem, šīs iespējas nav.

Uzdevumi.

1. N pagastā bij ieviesušies rudzos smilšu vīķi, kuŗi draudēja nomākt rudzus. Vietējā mašīnu koplietošanas biedrība iegādāja par Ls 400,— „Trieri“ labības tīrīšanai. Vietējie zemkopji pieveda gada laikā tīrīšanai 23.000 kg rudzu, kuŗu tirgus cena bija 16 sant. par kg. Par „Tiera“ lietošanu bija jāmaksā Ls 33,—. Pēc tīrīšanas iznāca:

- a) 2300 kg smilšu vīķu à 70 sant.,
- b) 1500 kg mazo graudu à 7 sant.,
- c) 19.200 kg tīru rudzu à 18 sant.

Kādus labumus ieguva vietējie zemkopji lietojot „Trieri“?

2. Zāles plāvējs maksā 200 ls. Zāles plāvēja gadskārtēji izdevumi: a) 8% gadā ieguldītā kapitāla augļiem, b) 10% gadā mašīnas dilšanai, c) 2% gadā apdrošināšanai.

Zāles plāvēja tieši izmantošanas izdevumi: a) dienas alga strādniekam pie mašīnas 3 ls, b) divu zirgu darba diena 4 ls, c) remontu un smēres vidēji katru darba dienu 1 ls.

Zāles plāvēja darba ražība 4 hektari dienā. Strādnieks ar izkapti var nopļaut dienā 0,4 hektari pļavas. Dienas maksa strādniekam 3 ls dienā. Aplēst pļavas platību, pie kuŗas mašīnas darbs izmaksātu tikpat, cik rokas darbs.

Cik izmaksātu hektara pļaušana, ja mašīna būtu darbā 20 dienas gadā? (Uzdevuma skaitļu vietā labāk ņemt katrreizējus vietējus skaitļus).

Daži citi kooperatīvu veidi.

Bez minētiem kooperatīvu veidiem ir vēl daudzi citi. Kooperatīvu veidu saraksts dzīvē vēl nav noslēdzies, jo arvien nāk klāt jauni veidi. Atzīmēsim dažus.

1) Dzīvokļu kooperatīvi, kuŗu uzdevums ir apgādāt saviem biedriem iespējami lētus un labus dzīvokļus.

2) Kūdras izmantošanas kooperatīvi, kuŗu uzdevums ir izmantot kūdras purvus, ražojot kūdru pakaišiem vai arī kurināšanai.

3) Elektrības kooperatīvi, kuŗu uzdevums ir apgādāt elektrību apgaismošanai vai dzinējspēkam.

4) Darba kooperatīvi jeb darba arteļi, kuŗu uzdevums ir apgādāt saviem biedriem darbu par iespējami labu atalgojumu. Darba kooperatīvs, līdzīgi darba uzņēmējam, pieņem dažādus darbus izpildīšanai, piemēram malkas izlādēšanu un ielādēšanu uz dzelzceļiem. Darbu uzņēmēji, lai ifildītu darbus, pieņem strādniekus, cenšoties maksāt tiem iespējami mazas algas. Darba kooperatīvs, turpretim, darbus izpilda pašu biedru spēkiem un uzņēmēja peļņa paliek pašu strādnieku rokās.

5) Ražošanas kooperatīvi, kuŗu uzdevums ir apgādāt saviem biedriem darbu par iespējami labu atalgojumu. Ražošanas kooperatīvi ierīko darbnīcas un fabrikas, kuŗās arī par strādniekiem ir paši kooperatīva biedri. Visa fabrikanta peļņa paliek pašu strādnieku rokās.

6) Meliorācijas kooperātīvi, kuŗu uzdevums ir izdarīt dažādus zemes uzlabošanas darbus savu biedru saimniecībās: nosusināt purvus, noregulēt upes u. t. t.

Kooperātīvu klasifikācija.

Lai gūtu labāku pārskatāmību par visiem kooperātīvu veidiem, tad tos mēdz grupēt zināmā kārtībā. Tādu grupējumu sauc par klasifikāciju. Daudzi autori devuši kooperātīvu klasifikācijas. Kooperātors Jakobs devis šādu klasifikāciju:

- I. Ražotāju kooperātīvi.
 1. Iegūšanai:
 - a) kredita iegūšanai;
 - b) preču iegūšanai.
 2. Noietam:
 - a) darba noietam;
 - b) preču noietam.
- II. Patērētāju kooperātīvi.

Vispārīgs kooperātīvu nozīmes raksturojums.

Īsumā raksturojot visu veidu kooperātīvu nozīmi, jāsaka:

- 1) kooperātīvi ienes rosīgumu saimnieciskā dzīvē, jo pateicoties tiem tiek veikti tādi darbi, kuŗi paliktu nedarīti, ja kooperātīvu nebūtu;
- 2) kooperātīvi paceļ darba ražīgumu;
- 3) kooperātīvi pavairo savu biedru ienākumus;
- 4) kooperātīvi samazina savu biedru izdevumus;
- 5) kooperātīvi ieaudzina cilvēkos kopības apziņu un dziņu pēc vispārības labuma, jo kooperātīvu darbības vadošais princips ir: viens par visiem un visi par vienu. Tādēļ, ja kooperātīvi nokļūst tādu cilvēku rokās, kam rūp tikai pašlabums un kas pret vispārības labumu ir vienaldzīgi, tad kooperātīvi neattīstas un iznīkst.

Ja vēl ievērosim to, ka kooperātīvi galvenā kārtā rodas tad, kad cilvēkiem jācinās ar nabadzību un postu,

tad sapratīsim šādu plaši pazīstamu kooperācijas raksturojumu: „Kooperācija ir nabadzības meita un pārticības māte“.

Kooperatīvu apvienošanās.

Mēs jau redzējām, ka tādu darbu veikšanai, kuŗi nav pa spēkam atsevišķam cilvēkam, vairāki apvienojas un nodibina kooperatīvu. Tā rodas itkā jauna, stiprāka persona, kuŗu sauc par juridisku personu, lai to atšķirtu no fiziskām personām — Bērziņa, Vanaga, Kalniņa.

Novērojumi rāda, ka ir tādi darbi, kuŗi nav pa spēkam ne tikai atsevišķai fiziskai personai, bet nav pa spēkam arī atsevišķam kooperatīvam.

Nemsim dažus piemērus.

Katrai atsevišķai piensaimnieku sabiedrībai nav iespējams, piemēram, veikt visus tos darbus, kas stāv sakarā ar sviesta izvešanu uz ārzemēm: slēgt izdevīgus līgumus ar ārzemju firmām, ierīkot un uzturēt sviesta noliktavas. Atsevišķai piensaimnieku sabiedrībai nav iespējams arī ierīkot priekšzīmīgus pagrabus laba siera nogatavošanai.

Tāpat arī katrai atsevišķai patērētāju biedrībai nav iespējams, piemēram, veikt visus tos darbus, kas stāv sakarā ar preču ievešanu no ārzemēm: slēgt izdevīgus līgumus ar ārzemju firmām, iegūt preces veselīem kuŗu lādiņiem, ierīkot un uzturēt preču noliktavas u. t. t.

No sacītā izriet, ka arī kooperatīviem jāapvienojas, lai kopīgi veiktu tos darbus, kuŗi nav pa spēkam atsevišķiem kooperatīviem. Tādu apvienību sauc par savienību jeb otrās pakāpes kooperatīvu, pie kam par pirmās pakāpes kooperatīvu jeb sabiedrību sauc fizisku personu apvienību.

Tā tad **Vecgulbenes patērētāju biedrība** ir pirmās pakāpes kooperatīvs jeb kooperatīva sabiedrība, jo tā apvieno fiziskas personas — Bērziņu, Vanagu, Kalniņu u. t. t.; **Centrālā savienība „Konzums“**, turpretim, ir otras pakāpes kooperatīvs jeb kooperatīvu sabiedrību savienība, jo tā apvieno nevis fiziskas personas, bet pirmās pakāpes kooperatīvus, piemēram: Zalienieku patērētāju bied-

ribu, Katlakalna lauksaimniecības biedrību, Savienas piensaimnieku sabiedrību, Lubānas lauksaimniecības mašīnu koplietošanas biedrību u. t. t. Tāpat arī **Latvijas piensaimniecības centrālā savienība**, kuŗa apvieno piensaimnieku sabiedrības, ir otras pakāpes kooperatīvs jeb savienība.

Var būt arī trešās pakāpes kooperatīvs jeb savienību savienība. Tas iespējams tad, ja kādā valstī atsevišķiem apgabaliem ir savas savienības, kuŗas savukārt apvienojas.

Kā mājas var būt vienkārša, divkārša, trīskārša u. t. t., tāpat arī kooperācijas uzbūve dažādās valstīs var būt dažāda: a) vienkārša, kad darbojas tikai pirmās pakāpes kooperatīvi, kuŗi nav apvienojušies savienībās, kā tas bija pie latviešiem krievu laikos, kad krievu valdība neatļāva latviešiem dibināt savas savienības; b) divkārša, kad pastāv pirmās un otrās pakāpes kooperatīvi; c) trīskārša, kad pastāv pirmās, otrās un trešās pakāpes kooperatīvi.

Ir savienības, kuŗas apvieno tikai viena veida kooperatīvus, piemēram, Latvijas piensaimniecības centrālā savienība, kuŗa apvieno tikai piensaimnieku sabiedrības. Tādas savienības sauc par tīra tipa savienībām. Ir arī savienības, kuŗas apvieno vairāku veidu kooperatīvus, piemēram, Centrālā savienība „Konzums“, kuŗa apvieno gan patērētāju biedrības, gan lauksaimniecības biedrības un kooperatīvus, gan piensaimnieku sabiedrības, gan arī vēl citu veidu kooperatīvus. Tādas savienības sauc par jaukta tipa savienībām.

Savienības, atkarībā no savu biedru sastāva, veic gan plašākus, gan šaurākus uzdevumus. Piemēram, ja savienība apvieno tikai piensaimnieku sabiedrības, tad tās uzdevumos galvenā kārtā ietilpst piena produktu izdevīga kōppārdošana un kōppienotavu ierīkošana un apgādāšana ar labām un iespējami lētām mašīnām. Tāda savienība neļauj piensaimnieku sabiedrībām nokļūt atkarībā no privātām firmām, kuŗu mērķis ir iespējami vairāk peļnīt. Ja savienība apvieno tikai patērētāju biedrības, tad tās uzdevums ir apgādāt apvienotās biedrības ar patēriņa precēm, citiem vārdiem, atsvabināt patērētāju biedrības no lieltirgotājiem un ietaupīt tām lieltirgotāju peļņas tiesu. Tā tad patērētāju biedrība kā pirmās pakā-

pes kooperatīvs atsvabina iedzīvotājus no siktirgotāja, bet patērētāju biedrību savienība kā otrās pakāpes kooperatīvs atsvabina tos no lieltirgotāja. Ja savienība apvieno gan patērētāju biedrības, gan lauksaimniecības kooperatīvus, gan piensaimnieku sabiedrības, tad tās uzdevumi vēl plašāki. Pirmkārt, jāapgādā apvienotiem kooperatīviem ne tikai patērīna preces, bet arī ražošanas līdzekļi; otrkārt, jā rūpējas par apvienoto kooperatīvu ražojumu pārdošanu. Tādas savienības uzdevumos tā tad ietilpst kā kopiepirkšanas, tā arī koppārdošanas operācijas.

Savienības nereti, blakus saimnieciskiem uzdevumiem, veic arī idejiskus darbus, kuŗu mērķis ir veicināt kooperatīvu attīstību. Pie tādiem darbiem pieder: a) priekšlasījumu sarīkošana par kooperāciju, lai noskaidrotu plašākām iedzīvotāju aprindām kooperācijas nozīmi; b) kooperācijas laikrakstu un citas literatūras izdošana; c) labu darbinieku sagatavošana kooperatīviem; d) padomu došana dažādos kooperatīvu dzīves jautājumos; e) palīdzības sniegšana kooperatīvu darbvedības un grāmatvedības pareizā nostādīšanā u. t. t. Šo darbu veikšanai pie savienībām pastāv atsevišķas nodaļas, kuŗas sauc dažādi, piemēram: Centrālā savienībā „Konzums“ par kopardarības nodaļu, Latvijas tautas bankā par instruktoru nodaļu.

Dažās valstīs pastāv gan arī tāda kārtība, ka kooperācijas idejisko darbu veikšanai dibina patstāvīgas savienības, kā, piemēram, tas ir Anglijā.

Arī Latvijā **Latvijas kooperatīvu kongresu padome** pieder pie tādām organizācijām, kuŗas uzdevumos saimnieciska darbība neietilpst, bet gan tikai idejiska, t. i. kooperācijas veicināšana.

Kooperatīvu sabiedrību savienību, saskaņā ar Latvijas kooperācijas likumu, var nodibināt ne mazāk kā trīs sabiedrības jeb pirmās pakāpes kooperatīvi.

Kooperatīvu satversme un kooperatīvu nodibināšana.

Statūti.

Katram kooperatīvam ir savi statūti. Par statūtiem sauc tos pamata noteikumus, pie kuriem kooperatīvam jāturas visā savā darbībā. Statūti, citiem vārdiem, ir kooperatīva satversme.

Katram ir tiesība sastādīt statūtus. Bet tā kā statūtu sastādīšana prasa daudz zināšanu, tad ne katrs spēj tos sastādīt. Lai atvieglotu kooperatīvu nodibināšanu, savienības sastāda parauga statūtus, katram kooperatīvu veidam savus. Vadoties no parauga statūtiem, kooperatīvu dibinātājiem nav grūti sastādīt savām vajadzībām piemērotus statūtus.

Neskatoties uz kooperatīvu statūtu dažādību, visiem tiem ir arī daudz kopīga, jo ir zināmi pamata noteikumi, kuriem jābūt katra kooperatīva statūtos.

Statūtos parasti ir šādas galvenās sastāvdaļas:

- 1) kooperatīva mērķi un to sasniegšanai piemērotie darbības veidi;
- 2) kooperatīva biedru sastāvs, to tiesības un pienākumi;
- 3) kooperatīva līdzekļi;
- 4) kooperatīva pārvaldīšana;
- 5) kooperatīva tīrā atlikuma dališana un zaudējumu segšana;
- 6) kooperatīva izbeigšanās.

Kooperatīvu biedru sastāvs, to tiesības un pienākumi.

Kas grib baudīt tos labumus, ko var dot kooperatīvs, tam jāiestājas kooperatīvā par biedru. Lai to izdarītu, tad jāiesniedz **pieteikšanās raksts** kooperatīva valdei. Kooperatīva valde skata cauri pieteikšanās rakstus un pieņem lēmumu par pieteikušos uzņemšanu par biedriem vai arī to noraidīšanu.

Lielākā daļa kooperatīvu turas pie tāda principa, ka katrs **godīgs** cilvēks jāuzņem par biedru un ka nav jāska-

tas ne uz to, pie kādas ticības pieder tas, kas grib iestāties par biedru, ne uz to, kāds tā sabiedriskais jeb sociālais stāvoklis, ne uz ko citu. Kooperātīvus, kuŗi vadās no tāda principa, sauc par neitrāliem kooperātīviem. Par tiem saka arī tā, ka tie turās pie neutralitātes principa.

Neitrāliem kooperātīviem arī visā savā turpmākā darbībā nav jāskatās, kā mēdz teikt, ne pa labi, ne pa kreisi, bet jādara tikai savs tiešs darbs. Visām ticību un citām cīņām jānorisinās ārpus kooperātīva. Ja kāds biedrs to negrib ievērot un kooperātīvu grib ieraut kādā cīņā, tad tādu sauc pie kārtības, bet ja tas nelīdz, tad to izslēdz no kooperātīva kā kooperātīvam kaitīgu locekli.

Ir arī tādi kooperātīvi, kuŗi neturas pie neitrālītātes principa. Tādi kooperātīvi ir dažādu šķiru un grupu kooperātīvi. Šie šķiru un grupu kooperātīvi var būt ļoti dažādi, atkarībā no tā, pēc kādas pazīmes biedrus šķiro. Tā, piemēram, var būt: a) katoļu kooperātīvs, kur par biedru var būt tikai katolis; b) mazzaimnieku kooperātīvs, kur par biedru var būt tikai mazzaimnieks u. t. t.

Neitrālie kooperātīvi stāv par dažādu šķiru un grupu draudzīgu sadarbību. Vispār ņemot, neitrālie kooperātīvi uzrādījuši lielākus sasniegumus nekā šķiru un grupu kooperātīvi.

Par kooperātīvu pilntiesīgiem biedriem var būt abu dzimumu pilngadīgas personas, t. i. ne jaunākas par 21 gadu. Statūtos var būt noteikums arī par jaunāku biedru uzņemšanu, bet ne jaunāku par 17 gadiem. Tādu biedru tiesības ir ierobežotas līdz pilngadības sasniegšanai.

Ja kāds biedrs vēlas izstāties no kooperātīva, tad to neviens tam nevar liegt. Tā tad kooperātīvos biedru iestāšanās un izstāšanās ir pilnīgi **brīvprātīga**. Ja iestāšanās vai palikšana kooperātīvā tiek padarīta par obligatorisku, tad kooperātīvs zaudē savu kooperātīvo raksturu.

Katra biedra pienākums ir uzturēt ciešus sakarus ar savu kooperātīvu: patērētāju biedriem jāizdara pēc iespējas visi iepirkumi kooperātīva veikalos, piensaimnieku sabiedrības biedriem jānodod kooperātīvam viss piens, izņemot pašu uzturam vajadzīgo, u. t. t.

Biedriem, kas godīgi nepilda savus biedra pienākumus, var uzlikt sodu. Par biedra pienākumu nepildīšanu

vai arī par kooperatīvam kaitīgu darbību vispār katru biedru var izslēgt no kooperatīva. Tādēļ tādas personas, kuras vēlas iestāties kooperatīvā, bet par kurām zināms, ka tās stājas kooperatīvā ar nolūku tam kaitēt, netiek uzņemtas par biedriem.

Protams, sodiem kooperatīva attīstības veicināšanā maza nozīme, bet toties jo lielāka nozīme ir biedru kooperatīvai apziņai un kooperācijas izpratnei.

Katrs biedrs, iestājoties kooperatīvā, uzņemas arī atbildību par kooperatīva saistībām. Tas nozīmē, ka gadījumā, ja kooperatīvs ciestu zaudējumus un nebūtu spējīgs samaksāt saviem kreditoriem, tad kreditori var pieprasīt tiem pienākošās summas no kooperatīva biedriem. Kooperatīva biedru atbildība var būt aprobežota un neaprobežota. Aprobežotas atbildības gadījumā katrs biedrs zin, par kādu summu tam jāatbild, t. i. cik lielu summu no tā var piedzīt. Neaprobežotas atbildības gadījumā katrs biedrs atbild ar visu savu mantu. Kooperatīva biedrs ar neaprobežotu atbildību vienā un tanī pašā laikā nevar būt par biedru kādā citā organizācijā, kurā arī pastāv biedru neaprobežota atbildība.

Kooperatīvu līdzekļi.

Bez līdzekļiem nevar darboties neviena organizācija. Arī kooperatīviem vajadzīgi līdzekļi, lai tie varētu veikt savus uzdevumus. Visparastākais līdzekļu sagādāšanas ceļš ir tāds, ka pamatu liek paši biedri ar savām iemaksām.

Biedru iemaksas ir divējādas: a) iestāšanās nauda un b) paļu nauda jeb dalības nauda.

Iestāšanās nauda, kurā jāmaksā iestājoties par biedru, nekad netiek atpakaļ maksāta un paliek par paša kooperatīva īpašumu. Šo īpašumu, kurš nepieder nevienai atsevišķai personai, bet pieder pašam kooperatīvam, sauc par **sabiedrisko jeb nedalāmo kapitālu**. Sabiedriskais kapitāls kalpo sabiedrībai bez jebkādas atlīdzības, t. i. par sabiedrisko kapitālu nav jāmaksā nekādi procenti. Sabiedrisko kapitālu var salīdzināt ar paklausīgu kalpu, kas strādā bez algas. To salīdzina arī ar rozi bez dzeloņiem. Jo lielāks sabiedriskais kapitāls, jo rosīgāk un drošāk var darboties kooperatīvs. Tādēļ tad arī kooperatīvu darbi-

nieki piegriež tam nopietnu vērību un cenšas to pavairot.

Sabiedriskā kapitāla pavairošanu panāk tā, ka gadījumos, kad kooperatīvā no apgrozījumiem uzkrājas atlikums, tad ne visu atlikumu sadala starp biedriem, bet daļu no atlikuma atskaita sabiedriskā kapitāla uzkrāšanai.

Sabiedrisko kapitālu var krāt dažādiem mērķiem. Atkarībā no mērķiem tam dod dažādus nosaukumus. Visbiežāk sastopamais sabiedriskā kapitāla veids ir rezerves kapitāls, kuŗu krāj varbūtējo kooperatīva zaudējumu segšanai.

Latvijas kooperācijas likums nosaka, ka rezerves kapitāla uzkrāšana ir obligatoriska. Tā uzkrāšanai ikgadus jāatskaita pjektā daļā no tīrā atlikuma.

Tā tad iestāšanās nauda un atskaitījumi no tīrā atlikuma ir galvenie sabiedriskā kapitāla uzkrāšanas avoti.

Dzīvē sastopami arī tādi kooperatīvi, kur iestāšanās nauda nav jāmaksā.

Paju naudu katrs biedrs dabū atpakaļ tad, kad tas izstājas vai arī kad to izslēdz no kooperatīva. Paju naudu tikai tad nevar dabūt atpakaļ, kad kooperatīvs darbojies ar zaudējumiem un paju naudu norēķina zaudējumu segšanai.

Pajas lielums noteikts katra kooperatīva statūtos. Ja kāds biedrs nevar uzreiz samaksāt visu paju, tad paju var nomaksāt arī pa daļām.

Vienam biedram var piederēt arī vairākas pajas. Vairākas pajas biedri iemaksā vai nu labprātīgi, gribēdami kooperatīvu atbalstīt, vai arī saskaņā ar statūtos paredzētiem noteikumiem. Dažu kooperatīvu veidu statūtos ir tādi noteikumi, ka tiem biedriem, kuŗi lielākā mērā izmanto kooperatīvu, jāiemaksā arī vairāk paju. Paju skaitu tādos gadījumos nosaka dažādi: vai nu samērā ar biedra apstrādājamās zemes platību, kā tas ir, piemēram, lauksaimniecības mašīnu koplietošanas biedrībās, vai samērā ar pienā nodotā sviesta daudzumu, kā tas ir piensaimnieku sabiedrībās, vai arī kā citādi.

Kooperatīvos paju naudu sauc arī par paju kapitālu.

Par saņemto paju naudu kooperatīvs ikgadus maksā biedriem atlīdzību, ko sauc par dividendi. Pēc Latvijas kooperācijas likuma diwidende uz pajām, kā jau redzējam, nedrīkst pārsniegt 8% gadā.

Ir arī tādi kooperātīvi, kur par pajām dividendi nemaz nemaksā. Tādu kooperātīvu ir ļoti maz un viss lielais kooperātīvu vairums atzīst paju kapitālam tiesību uz atlīdzību, kaut gan šo atlīdzību ierobežo ar noteiktu procentu.

Latvijas kooperācijas likums atļauj dibināt kooperātīvus arī bez pajām, bet pēc Vācijas likuma kooperātīvi bez pajām nevar būt. Latvijā savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības, pēc parauga statūtiem, ir kooperātīvi bez pajām.

Savienībās apvienotie kooperātīvi maksā pajas savām savienībām: a) vai nu samērā ar savu biedru skaitu, b) vai arī samērā ar saviem apgrozījumiem ar savienību. Jo vairāk kooperātīvam biedru vai arī jo lielāki tā apgrozījumi ar savienību, jo vairāk tam jāiemaksā savienībā paju naudas.

Kad biedru iemaksāto līdzekļu nepietiek kooperātīva vajadzībām, tad tie jāpievelk no ārienes jeb, kā mēdz teikt, jāpievelk **sveši līdzekļi**. Tā kooperātīvam rodas kreditori.

Svešie līdzekļi kooperātīvos galvenā kārtā sastopami šādos veidos:

- a) noguldījumi,
- b) aizņēmumi,
- c) preču kredīts,
- d) avansi uz precēm.

Brīvo līdzekļu uzsūkšanu no kooperātīva apkārtnes iedzīvotājiem noguldījumu veidā visvairāk un visplašāk pielieto kreditkooperātīvi. No pārējiem kooperātīvu veidiem noguldījumu pieņemšana visvairāk sastopama patērētāju biedrībās, bet stipri mazākos apmēros nekā kreditkooperātīvos. Dažās valstīs likums atļauj pieņemt noguldījumus tikai kreditkooperātīviem.

Galvenais noguldījumu pievilksanas spēks ir par noguldījumiem maksājamie procenti. Uz naudas noguldīšanu kooperātīvos var pamudināt arī vēlēšanās veicināt kooperātīvu attīstību un līdz ar to veicināt arī visas saimnieciskās dzīves attīstību. Tā ir vēlēšanās netiešā ceļā palīdzēt savam tuvākam. Šis motīvs gan sastopams tikai starp garīgā ziņā labi attīstītiem cilvēkiem, bet neattīstītiem tas ir nesaprotams un nav pieņemams.

Ar noguldījumiem vien nepietiek, lai apmierinātu kooperatīva vajadzības pēc kredīta. Tādēļ kooperatīvam jāmeklē citi kredīta avoti, tam jābū **aizņēmumi**.

Aizņēmumi kooperatīviem vajadzīgi gan uz īsāku, gan garāku termiņu, atkarībā no tā, kādu vajadzību apmierināšanai tie tiek ņemti. Piemēram, patērētāju biedrībām ir piemēroti īstermiņa aizņēmumi, no 3—6 mēnešiem, jo preces veikalos apgrozās samērā īsā laikā, bet meliorācijas sabiedrībām, turpretim, vajadzīgi ilgtermiņa aizņēmumi, parasti uz vairākiem gadiem, jo zemes uzlabojumiem izlietotie līdzekļi tikai pēc gadiem dod sajūtamu labumu, tā ka tikai pēc gadiem rodas arī iespēja atdot aizņēmumu. Tāpat arī dažādām būvēm vajadzīgi ilgtermiņa kredīti. Slikti kooperatīvu vadītāji nereti iegulda īstermiņa aizņēmumus tādās operācijās, kurām piemēroti tikai ilgtermiņa aizņēmumi. Tādos gadījumos kooperatīvi pa lielākai daļai nonāk nepārvaramās grūtībās un spiesti likvidēties.

Aizņēmumus kooperatīvi dabū gan no atsevišķām personām, gan no kredīta organizācijām un iestādēm. Kooperatīvi kredīta vajadzību apmierināšanai apvienojas un nodibina kredīta savienības. Tāda kooperatīvā kredīta savienība Latvijā ir Latvijas tautas banka.

Aizņēmums var būt ne tikai skaidrā naudā, bet arī precēs. To sauc par **preču kredītu**. Preču kredītu galvenā kārtā lieto iepirkšanas kooperatīvi: patērētāju biedrības, lauksaimniecības kooperatīvi. Pirmās pakāpes kooperatīvi dabū preču kredītu savās savienībās. Labi nostādīti kooperatīvi cenšas izvairīties no preču ņemšanas uz parāda.

Patērētāju biedrībās un citos iepirkšanas kooperatīvos līdzekļu pavairošanai pieņem no biedriem **avansus uz precēm**. Avanss uz precēm ir maksa par precēm dažas dienas vai nedēļas pirms preču saņemšanas. Tā kooperatīviem pavairojas līdzekļi preču pirkšanai par skaidru naudu, kas aizvien ir izdevīgāk par pirkšanu uz kredīta.

Savelkot kopā visu sacīto par līdzekļiem, dabūjam, ka kooperatīvu līdzekļus var sadalīt divās lielās grupās: 1) pašu līdzekļi un 2) svešie līdzekļi. Kad runā par kooperatīvu stāvokli, tad aizvien skatās uz samēru starp

pašu un svešiem līdzekļiem. Jo vairāk pašu līdzekļu, jo stiprāks un drošāks skaitās kooperatīvs.

Pie pašu līdzekļiem pieder: a) sabiedriskais kapitāls un b) pašu kapitāls.

Pie svešiem līdzekļiem pieder: a) noguldījumi, b) aizņēmumi, c) preču kredīts, d) avansi.

Kooperatīvu pārvaldīšana.

Kooperatīvos pa lielākai daļai ir šādi pārvaldes organi:

- 1) pilna sapulce,
- 2) valde,
- 3) revīzijas komisija.

Pilna sapulce ir augstākais pārvaldes organs. Viņai ir tiesība lemt par visiem kooperatīvu dzīves jautājumiem. Pilnā sapulcē var piedalīties katrs kooperatīva biedrs. Lēmumus pieņem balsojot. Visiem biedriem, kā jau redzējam, ir vienādas tiesības un **katram biedram ir tikai viena balss**, neatkarīgi no tā, cik pašu tas iemaksājis.

Pilnai sapulcei nav iespējams vadīt visu kooperatīva darbību, tādēļ tā ievēl nedaudzas personas, kurām uztic kooperatīva vadišanu. Šīs nedaudzās pilnā sapulcē ievēlētās personas visas kopā sastāda **valdi**, pie kam katru personu atsevišķi sauc par valdes locekli.

Pilna sapulce ievēl arī **revīzijas komisiju**. Revīzijas komisijas uzdevums ir raudzīties uz to, vai kooperatīva darbībā viss rit kārtīgi un pareizi. Tā ir uzraugs.

Savelkot kopā sacīto par pārvaldes organiem, dabūjam, ka pilna sapulce ir lemjošs orgāns, valde ir izpildu orgāns un revīzijas komisija ir uzraudzības orgāns.

Aplūkosim tuvāk visus pārvaldes orgānus.

Pilna sapulce. Pilnas sapulces uzdevumi, saskaņā ar kooperācijas likumu, ir šādi:

1) ievēlēt valdes un revīzijas komisijas locekļus, kā arī padomi, ja statūtos tā paredzēta:

2) caurlūkot un apstiprināt instrukcijas pārvaldes organiem (par instrukciju sauc sīkus noteikumus, kurus nav iespējams paredzēt statūtos, piemēram: a) sīki noteikumi par to, kas jādara katram valdes loceklim, b) kur un kā nauda jāglabā, c) kur un kā preces jāiegādā u. t. t.; tā tad instrukcija ir statūtu papildinājums):

3) izšķirt sūdzības par valdi, padomi un revīzijas komisiju;

4) nodibināt komisijas dažādu jautājumu apspriešanai, piemēram: a) bibliotēkas un lasāmā galda komisiju, b) izrīkojumu komisiju, c) kooperācijas propagandas komisiju u. t. t.;

5) caurlūkot un apstiprināt pārskatus un budžetus un izdalīt peļņu un zaudējumus;

6) izšķirt jautājumus par statūtu pārgrozīšanu un papildināšanu;

7) izšķirt jautājumu par kooperatīva izbeigšanu;

8) izšķirt visas tās lietas, kuŗas pārsniedz valdes un padomes pilnvaru robežas.

Pilnu sapulci sasauc valde ne mazāk par reizi gadā kooperatīva statūtos noteiktā laikā. Tādu sapulci, kuŗa jāsasauc statūtos noteiktā laikā, sauc par kārtēju sapulci. Bez kārtējām sapulcēm ir arī ārkārtējas sapulces, kuŗas sasauc pēc vajadzības un tādu jautājumu izšķiršanai, kuru nevar atlikt līdz kārtējai sapulcei, piemēram: a) valdes atstādīnāšana no amata par pielaistām nelikumībām; b) jautājuma izšķiršana par nekustama īpašuma iegūšanu, u. t. t.

Statūtos var paredzēt arī divas un vairākas pilnas sapulces gadā.

Izziņojot sapulces sanākšanas vietu un laiku, jādara zināma arī sapulces dienas kārtība, t. i. jautājumi, kuŗi jāizšķir pilnā sapulcē.

Pilnas sapulces darbību ievada sapulces sasaucējs, uzaicinot ievēlēt pilnas sapulces darbiniekus. Pie pilnas sapulces darbiniekiem pieder: a) sapulces vadītājs, b) sapulces protokola rakstītājs, c) balsu skaitītāji un d) protokola parakstītāji.

Pilnas sapulces vadītājam, pirms stāties pie dienas kārtībā paredzēto jautājumu izlemšanas, jānoskaidro, vai sanācis vajadzīgais biedru skaits, lai sapulci varētu uzskatīt par pilntiesīgu, jeb citiem vārdiem, jānoskaidro, vai sapulcē ir kvorums.

Ja, piemēram, statūtos paredzēts, ka sapulce ir pilntiesīga, kad tanī piedalās ne mazāk kā $\frac{1}{3}$ daļa no visiem biedriem, tad sapulce, kuŗā no 150 biedriem ieradušies 49, nav pilntiesīga, bet sapulce ar 50 biedriem ir jau pilntiesīga.

Kad pilna sapulce nenotiek kvoruma trūkuma dēļ, tad jāsasauca otra pilna sapulce, kuŗa ir pilntiesīga pie katra sanākušo biedru skaita, pie kam otrā sapulcē var izšķirt tikai tos jautājumus, kuŗi bija paredzēti pirmās sapulces dienas kārtībā.

Statūtos var būt paredzēta arī tāda kārtība, ka katra sapulce ir pilntiesīga, ja tā pareizi izziņota.

Katru jautājumu izšķir balsojot. Pirms balsošanas par katru jautājumu iepriekš pārrunā, jeb, kā mēdz teikt, atklāj debates. Debates ievada ziņotājs jeb referents, kas īsumā noskaidro jautājumu un iesniedz noteiktu priekšlikumu, t. i. aizrāda, kāds lēmums būtu jāpieņem. Pilna sapulce, protams, var arī nepieņemt referenta priekšlikumiem.

Balšana var būt atklāta un aizklāta. Pie aizklātas balšanas neviens nezina, par ko katrs balsojis, izņemot pašu balsotāju.

Katra kooperatīva statūtos paredzēts, kādos gadījumos balšana jāizdara aizklāti.

Lēmumus var pieņemt ar absolūtu un relatīvu balsu vairākumu. Ja statūtos ir noteikums, ka lēmumi jāpieņem ar absolūtu balsu vairākumu, tad tas nozīmē, ka zināms priekšlikums uzskatāms par pieņemtu tikai tad, kad par to balso vairāk kā puse no visiem klātesošiem biedriem. Piemēram, sapulcē, kuŗā piedalās 150 biedri, izdarītas viena valdes locekļa vēlēšanas, pie kam par Bērziņu nodotas 75 balsis, par Ozolu 44 un par Vitolu 31. Ar tādu balsu skaitu neviens nav ievēlēts, jo neviens nav dabūjis vairāk par pusi no kopējā klātesošo biedru skaita, t. i. šai gadījumā vismaz 76. Tādos gadījumos jābalso otrreiz.

Ja statūtos būtu noteikums, ka lēmumi jāpieņem ar relatīvu balsu vairākumu, tad par ievēlētu būtu uzskatāms Bērziņš, jo viņš dabūjis samērā visvairāk balsu.

Absolūts balsu vairākums var būt: a) vienkāršs un b) kvalificēts. Pie noteikuma par kvalificētu balsu vairākumu priekšlikums skaitās par pieņemtu tikai tad, kad par to ir izteikusies sapulces dalībnieku noteikta daļa, kuŗa ir lielāka par $\frac{1}{2}$, piemēram $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$. Piemēram, noteikums, ka lēmumam par valdes locekļu atstādināšanu no amata nepieciešams $\frac{2}{3}$ daļu klātesošo balsu vairākums — ir noteikums par kvalificētu balsu vairākumu.

Pie noteikuma par vienkāršu balsu vairākumu priekšlikums skaitās par pieņemtu tad, ja par to izteikusies vairāk kā puse, pie kam nav no svara, cik balsis ir pāri pusei.

Uzdevums.

Izzināt pēc parauga statūtiem, kādu jautājumu izlemšanai vajadzīgs kvalificēts balsu vairākums.

Kooperatīvos ar vairāk nekā 300 biedriem pilnas sapulces vietu var izpildīt pilnvaroto sapulce, ja pilna sapulce to tā nolēmj ar divu trešdaļu klātesošo balsu vairākumu. Tādā gadījumā statūtos jāparedz, uz cik biedriem ievēlams viens pilnvarotais, uz cik ilgu laiku ievēlami pilnvarotie u. t. t.

Savienībās augstākais pārvaldes organs ir **pilnvaroto sapulce**. Pilnvarotos sūta katrs savienībā apvienots kooperatīvs. Pilnvaroto skaitu, ko var sūtīt katrs kooperatīvs, dažādās savienībās nosaka dažādi:

- a) visi kooperatīvi sūta vienādu pilnvaroto skaitu,
- b) katrs kooperatīvs sūta pilnvarotos samērā ar savu biedru skaitu,
- c) katrs kooperatīvs sūta pilnvarotos samērā ar saviem apgrozījumiem ar savienību.

Valde. Valdes locekļu skaits var būt dažāds, bet Latvijas kooperatīvos pa lielākai daļai valde sastāv no 3 vai 5 locekļiem. Pilna sapulce ievēl arī valdes kandidātus, kas stājas izstājušos vai klātneesošo valdes locekļu vietā.

Valdes locekļi saucas dažādi, atkarībā no tā, kādus pienākumus jeb amatus katrs izpilda: priekšsēdētājs, kasiers, sekretārs. Kas katram no viņiem jādara, tas paredzēts instrukcijās, kurās sastāda pati valde un apstiprina pilna sapulce.

Bez jau pieminētiem, ir arī vēl citi valdes locekļu amati, piemēram, patērētāju biedrībās — tirdzniecības pārzinis.

Katrai no minētām amata personām var būt arī to biedri jeb vietnieki.

Valdes locekļus parasti ievēl uz trim gadiem. Lai izvairītos no lielām pārmaiņām valdes sastāvā, tad valdes locekļi izstājas pakāpeniski, katru gadu kāda daļa. Izstājušos valdes locekli var ievēlēt arī no jauna.

Revīzijas komisija. Revīzijas komisijā, saskaņā ar Latvijas kooperācijas likumu, nedrīkst būt mazāk par trim locekļiem. Revīzijas komisiju pa lielākai daļai ievēl uz vienu gadu. Revīzijas komisijas locekļi no sava vidus ievēl priekšsēdētāju un sekretāru.

Gadījumā, ja kooperatīva darbībā uzietas lielākas nekārtības vai ļaunprātīga rīcība, tad revīzijas komisija var pieprasīt valdei sasaukt ārkārtēju pilnu sapulci vai arī, ja valde atsakās to darīt, pati to sasaukt.

Revīzijas komisija par saviem novērojumiem un atzinumiem ziņo pilnai sapulcei.

Visus revīzijas komisijas atzinumus un novērojumus komisijas sekretārs ieraksta protokolu grāmatā.

Padome. Dažos kooperatīvos ir vēl viens pārvaldes orgāns, ko sauc par padomi. Saskaņā ar Latvijas kooperācijas likumu padome ir obligātoriska tādiem kooperatīviem, kuri dibināti kredīta nolūkā. Tā tad padome ir obligātoriska kredītkooperatīviem. Padomē valde sniedz ziņojumus par savu darbību. Padomei var būt piešķirta tiesība arī izlemt dažus jautājumus, kuri pārsniedz valdes pilnvaru robežas, piemēram jautājums par nekustama īpašuma iegūšanu. Padome galvenā kārtā ir padomdevējs valdei un arī tās uzraugs.

Kooperatīvu tīrā atlikuma dalīšana un zaudējumu segšana.

Lai gan kooperatīvi tiek dibināti ne peļņas, bet gan biedru vajadzību apmierināšanas nolūkā, tomēr arī kooperatīvos, noslēdzot gada darbību, grāmatas var rādīt atlikumu vai zaudējumus. Tas tādēļ, ka nav iespējams jau iepriekš pilnīgi pareizi noteikt tādas cenas, ko uz mata pietiktu visu izdevumu segšanai, nedodot ne atlikumu ne zaudējumu. Bez tam dažos kooperatīvu veidos, piemēram patērētāju biedrībās, pa lielākai daļai turās pie tādas kārtības, ka cenas nosaka tādas pašas, kā nekooperatīvos saimnieciskos uzņēmumos, t. i. turās pie tirgus cenām. Arī tādos gadījumos grāmatas uzrādīs atlikumu vai zaudējumus.

Kooperatīvi savus tīros atlikumus parasti sadala šādās četrās daļās:

1) atskaitījumi sabiedriskam kapitālam (rezerves un citiem);

2) izmaksas biedriem samērā ar apgrozījumiem, kuras saucas par prēmijām;

3) izmaksas biedriem samērā ar katra iemaksāto paju naudu, kuras saucas par dividendēm (dividendes, kā zināms, ir ierobežotas);

4) ziedojumi izglītības un citiem vispārderīgiem mērķiem: bibliotēkām, lasāmiem galdiem, kursu un priekšlasījumu sarīkošanai, skolām, tautas namiem u. t. t.

Nav nekāda noteikta un no visiem atzīta samēra starp tikko pieminētām daļām: vieni vairāk pašvītro sabiedriskā kapitāla krāšanu, citi — prēmijas biedriem.

Biedriem pienākošos tūrā atlikuma daļu ne vienmēr faktiski izmaksā, bet pieskaita viņu pajām, līdz kamēr pajas sasniedz noteiktu summu. To dara kooperatīvu finanču nostiprināšanas nolūkā.

Ja kooperatīvs apkalpo arī ne biedrus, tad to atlikuma daļu, kuŗa cēlusies no apgrozījumiem ar viņiem, nedrīkst sadalīt starp biedriem, bet gan to vai nu pieskaita sabiedriskam kapitālam, vai ziedo vispārderīgiem mērķiem, vai arī aprēķina par labu pašiem ne biedriem, samērā ar viņu apgrozījumiem.

Zaudējumu segšanas kārtība parasti ir šāda. Vispirms izlietā rezerves kapitālu, bet ja tā nepietiek, tad sabiedriskā kapitāla citus veidus. Ja viss sabiedriskais kapitāls izlietāts, bet zaudējumi vēl nav segti, tad ķerās pie paju kapitāla. Ja arī tā nepietiek, tad biedriem jāizdara papildu iemaksas, ja statūtos paredzēta papildu atbildība.

Uzdevums.

Patērētāju biedrībā tūrais atlikums Ls 1120,—. Pilna sapulce nolēmusi to sadalīt šādējādi: 1) 20% rezerves kapitālam, 2) 5% kooperācijas propagandas literatūrai, 3) dividendēm uz pajām 6% no paju kapitāla, kuŗš līdzinās Ls 2000,—, 4) visu pārējo izmaksāt prēmijās uz biedru iepirkumiem, kādu bijis kopsummā par Ls 30.000,—. Cik santimu uz katru iepirkumu latu izmaksāts prēmijās?

Kooperatīvu izbeigšanās.

Kooperatīvi izbeidzas sekošos gadījumos: 1) kad biedru palicis mazāk par septiņiem; 2) kad pilna sapulce

nolemj kooperātīvu likvidēt; 3) kad tiesa nolemj kooperātīvu slēgt; 4) kad kooperātīvu izsludina par maksātnespējīgu.

Kooperātīva likvidāciju izdara valde vai arī pilnā sapulcē ievēlētie likvidātori, kuŗu skaits nedrīkst būt mazāks par trim. Kad kooperātīvu izsludina par maksātnespējīgu, tad likvidāciju izdara kredītoru vēlēta konkursa valde.

Likvidātori izpārdod kooperātīva mantu, saņem un piedzen to, kas kooperātīvam nākas, un vispirms apmierina kooperātīva kreditorus.

Paju naudu biedriem var atmaksāt tikai pēc visu kooperātīva parādu nolīdzināšanas.

Ja pēc parādu samaksas un paju naudas atmaksas vēl kas atlicis, tad to likvidātori izlietā kooperātīviem vai citiem vispārderīgiem mērķiem, bet nekādā ziņā biedri to nedrīkst sadalīt savā starpā.

Kooperātīvu nodibināšana.

Lai kooperātīvs varētu rasties, tad visupirms kādam jāierosina doma par tā dibināšanu. Ja ierosinājumam rodas piekritēji, tad visiem kopīgi nopietni jāapsver, vai patiešām ir nobriedusi vajadzība pēc kooperātīva un vai apstākļi tiktāl attīstījušies, ka nodibinātais kooperātīvs varēs arī sekmīgi darboties un pastāvēt. Šis jautājums jāapsver galvenā kārtā no saimnieciskā, sabiedriskā un darbinieku sastāva viedokļa.

Apskatot jautājumu no saimnieciskā viedokļa, jātiek skaidrībā, vai kooperātīva apgrozījumi varēs būt pietiekoši lieli un vai ienākumi varēs segt izdevumus. Pieejot pie jautājuma no sabiedriskā viedokļa, jānoskaidro, vai kooperātīva darbībā ieinteresētās aprindas ir pietiekoši apzinīgas un izturīgas un vai tās jau pie pirmajām kooperātīva grūtībām nenovērsīsies no tā un neatstās to liktenim. Ļoti svarīgs ir arī darbinieku jautājums. Lai kooperātīvs varētu attīstīties, nepieciešami godīgi, saprātīgi un ideāli noskaņoti darbinieki. Ja nav izredzes tādus sadabūt, tad kooperātīvu nedrīkst dibināt.

Šveices kooperātors Kārlis Mundings sevišķi pasvītro cilvēka nozīmi kooperācijā. Viņš saka tā: „Kooperācijai vajadzīgs ideālists un reālists. Šo abu elementu kopojums dod ideālu kooperācijas cilvēku. Abi šie tipi atsevišķi ņemti kooperācijai maz noderīgi.“

Ja visi apstākļi iepriekšējā vērtējumā liekas pietiekoši labvēlīgi, tikai tad var ķerties pie kooperatīva dibināšanas.

Saskaņā ar Latvijas kooperācijas likumu (likums saucas: „Noteikumi par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām“), kooperatīvu var nodibināt ne mazāk kā 7 personas. Lai kooperatīvs varētu sākt darboties, tad tam jābūt reģistrētam apgabaltiesā. Lai to panāktu, tad dibinātāji iesniedz apgabaltiesai pašrocīgi parakstītus kooperatīva statūtus līdz ar lūgumu tos reģistrēt. Parakstiem uz lūguma jābūt apliecinātiem no notāra vai kādas citas amata personas vai iestādes, kam tiesība parakstus apliecināt.

Lūguma paraugs.

Rīgas apgabaltiesas reģistrācijas nodaļai.

Laipni lūdzam reģistrēt Litenes patērētāju biedrības statūtus, ievēdot tos kooperatīvu sabiedrību reģistrī.

Reģistrēšanas lietas izvešanai, kā arī varbūtējai statūtu labošanai pilnvarojam Jāni Kalnbērzu, kas dzīvo Rīgā, Kazarmu ielā 3, dz. 7.

Litenē, 1934. gada 25. augustā.

Dibinātāju paraksti (ne mazāk kā 7).

Litenes pagasta valde apliecina, ka šo lūgumu pašrocīgi parakstīja pagasta valdes telpās un klātbūtnē pagasta valdei personīgi pazīstamie likumīgi pilntiesīgie Latvijas pilsoņi (jāmin lūguma parakstītāju vārds, uzvārds un dzīves vieta).

1934. gada 25. augustā.

Nr. 3976

Pagasta vecākais: (paraksts)

Darbvedis: (paraksts)

Lieta par kooperatīva reģistrēšanu apgabaltiesai jāizlemj mēneša laikā, skaitot no lūguma saņemšanas dienas. Kad statūti nesaskan ar likumiem, tad apgabaltiesa noraida to reģistrēšanu. Tādā gadījumā statūti jāpārstrādā un lūgums jāiesniedz par jaunu.

Padomus kooperatīvu reģistrēšanas lietā dod kooperatīvu savienības un Latvijas kooperatīvu kongresu padome.

Kad statūti reģistrēti, tad dibinātāji vēl uzņem jaunus biedrus un pēc tam sasauc organizēšanās sapulci. Šai sapulcē ievēl statūtos paredzētos pārvaldes organus. Pēc tam kooperatīvs uzsāk savu darbību.

Kooperācija ārzemēs.

Vispārīgs pārskats.

Mūsu dienās kooperācijas kustība izveidojusies par plašu tautas kustību visās pasaules malās. Tā arvien vēl turpina pieaugt: pavairojas kooperatīvu un tanīs apvienoto biedru skaits, pieaug apgrozījumi, pieaug sabiedriskais kapitāls, pastiprinājas pirmās pakāpes kooperatīvu apvienošanās savienībās, rodas jauni kooperatīvu veidi.

Meklējoties pēc tagadējo atsevišķu kooperatīvu veidu sākumiem, mums jāapstājas galvenā kārtā pie 19. gadsimtena. Vēl 19. gs. pirmajā ceturksnī bija pilnīgs kooperācijas tuksnesis tur, kur tagad zaļo kupls kooperācijas mežs.

Kooperācijas vēsturnieki gan atrod dažus kooperatīvas dabas pasākumus viduslaikos un pat agrāk, bet tiem maz kopēja ar mūslaiku visizplatītākiem kooperatīvu veidiem: patērētāju biedrībām, kreditkooperatīviem, piensaimnieku sabiedrībām u. t. t.

Tā, piemēram, starp Alpu zemniekiem bijuši izplatīti kopīgi siera ražošanas pasākumi. Tā siers iznācis labāks, kā arī ietaupījies darbs un piens. Min arī zvejniecības un medniecības kooperatīvus, sevišķi Krievijā. Itālijā savukārt bijušas izplatītas mūrnieku sabiedrības, kuŗas izpildījušas māju celšanas darbus ne tikai savā tēvijā, bet arī citās Vakareiropas valstīs un pat Krievijā.

Mūslaiku jeb moderno kooperatīvu veidiem, kuŗu sākums sastopams tikai 19. gadsimtenī, katram sava dzimtene, kur tas vispirms parādījies. Tā, piemēram, par patērētāju biedrību dzimteni uzskata Angliju, par ražošanas kooperatīvu dzimteni — Franciju, par kreditkooperatīvu dzimteni — Vāciju, lauksaimniecības ražojumu pārdošanas kooperatīvu (piensaimnieku sabiedrību un dažu citu) dzimteni — Dāniju.

Kā dažādi augi, piemēram kartupeļi, pārvesti no vienas zemes uz otru, kur tos aklimatizējuši un turpinājuši audzināt, tāpat arī vienā valstī radušies kooperatīvi noder par paraugu citām valstīm. Tas paveicina dažādu veidu

kooperatīvu izplatīšanos pa visām pasaules malām. Pro-
tams, katra valsts tos piemēro saviem īpatnējiem apstāk-
ļiem un to satversmē ienes dažādus labojumus un papil-
dinājumus. Ar to tie tomēr nezaudē savu kooperatīvo rak-
sturu, ja tikai to pamata principi paliek neaizkarti.

Patērētāju biedrību izcelšanās un attīstības gaita.

Patērētāju biedrības Lielbritānijā.

Pirmie patērētāju biedrību dibināšanas mēģinājumi.

1769. gadā audēju ciemā Fenvikā (Skotijā) vairāki
audēji apvienojušies, lai kopīgi iepirktu ēdamvielas, gal-
venā kārtā auzu putraimus. Tā, pēc kooperācijas vēstur-
nieku domām, ir pirmā patērētāju biedrība. Uz šo soli
audējus galvenā kārtā spiedis tas apstākļi, ka toreiz
tirdzniecībā pārtikas preces tikušas lielā mērā viltotas,
kas jau tā grūto audēju stāvokli padarījis vēl grūtāku.
Šim pirmajam mēģinājumam sekojuši vēl citi un dažās
vietās nodibinājušās līdzīgas patērētāju biedrības.

1795. gadā Hullā pilsētas nabadzīgākie iedzīvotāji lū-
guši pilsētas galvu atļaut tiem ierīkot kopīgas dzirnavas.
Kad pašu savāktās naudas nepieticis, tad arī daži pilsētas
valdes locekļi devuši naudu, tā ka 1797. gadā dzirnavas
sākušas darboties. Ap to pašu laiku arī citur nodibināju-
šies līdzīgi dzirnavu kooperatīvi. Uz savu dzirnavu ierī-
košanu iedzīvotājus spieduši divi apstākļi: 1) augstās ce-
nas, ko dzirnavnieki ņēmuši par miltiem, un 2) miltu vil-
tojumi ar kaolini un citām minerālvielām.

Nav jāpiemirst, ka tajos laikos arī pilsētu iedzīvotāji
maizi cepa paši savās mājās.

Visi minētie kooperatīvi jāuzskata tikai par atseviš-
kiem nedaudziem mēģinājumiem atrast izeju no grūtā stā-
vokļa, bet plašākas nozīmes tiem nebija.

Jāatzīmē, ka tobrīd amatnieku un fabriku strādnieku
stāvoklis ar katru gadu sāka palikt grūtāks. Amatnieku

grūtības izskaidrojamas ar to, ka tiem bija jāsacenšas ar fabrikām, kuŗas 19. gadsimteņa sākumā sāka diezgan strauji attīstīties. Fabrikas, pateicoties mašīnu pielietošanai un lielai darba dalīšanai, ražoja preces daudz lētāk nekā amatnieki, kādēļ amatniekiem samazinājās darbs un peļņa. Daudziem bija jāatmet amats un jāpaliek par fabriku strādniekiem. Arī fabriku strādniekiem bija grūtas dienas: ļoti garš darba laiks, pat līdz 17 stundas dienā, un zemas algas. Lai kaut kā sistos cauri, bērnu vecāki lika pie darba fabrikās pat savus mazos bērnus, pat no sestā gada sākot. Tie bija grūti laiki.

Bija jādomā par to, kā izklūt no nepanesamā stāvokļa. Radās dažādi reformu plāni. No tā laika reformātoriem jāpiemin Roberts Ovens (1771.—1858.) Anglijā un Šarls Furfē (1772.—1837.) Francijā. Viņi sludināja koloniju dibināšanu, kur visi koloniju iemītnieki varētu kopīgi strādāt un laimīgi būt. Lai rastos līdzekļi šādu koloniju ierīkošanai, viņi **lielas cerības lika uz turīgu pilsoņu labdarību**. Viņi bija pārliecināti, ka vajaga nodibināties nedaudzām kolonijām, lai visus pārliecinātu par koloniju labumiem un lai visi paliktu par tādu koloniju piekritējiem un dalībniekiem.

Tādas kolonijas arī nodibinājās, bet drīz vien iznīka, jo koloniju labumi izrādījās par reformātoru fantāzijas augli, bet ne par dzīves īstenību. Roberts Ovens paša dibinātā kolonijā Jaunharmonijā, Ziemeļamerikā, bija ieguldījis lielus līdzekļus, kuŗus arī pazaudēja.

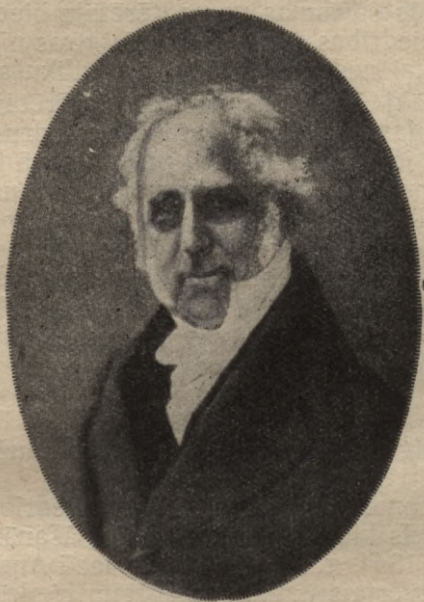
Daudz reālāks bija ārsts **Viljams Kings**. Viņš bija apmeties uz dzīvi Braitonā. Tur viņš sāka paust savas idejas par amatnieku un strādnieku atsvabināšanos no nabadzības. Lai jo sekmīgāk varētu veikt šo darbu, viņš izdeva no 1828. gada 1. maija līdz 1830. gada 1. augustam nelielu žurnālu „Kooperātors“, no kuŗa iznākuši pavisam 28 numuri.

Viljams Kings uzsvēra, ka atsvabināšanās no nabadzības iespējama tikai **pašdarbības un kopdarbības ceļā**, bet ne labdarības ceļā. Viņš aizrādīja, ka tas, ko viens nevar padarīt, daudziem kopā viegli paveicams.

Viņa plāns bija tāds. Strādniekiem pašiem jāizmanto savas **pirkšanas spējas**. Šai nolūkā katram jātaupa un jāiekrāj kopīgs kapitāls, ar kuŗa palīdzību visiem kopīgi jāierīko pašiem savs veikals, t. i. jādibinā **patērētāju**

biedrība. Iepērkoties preces vairumā, iespējams tās dabūt lētāk. Peļņu, kas rodas no starpības starp vairuma un mazuma cenām, neizdalīt vis starp biedriem, bet pievienot kopīgam kapitālam. Kad kapitāls būs pieaudzis pietiekoši liels, tad celt pašiem savas fabrikas un pirkt zemi.

Patērētāju biedrību vispirmais uzdevums tomēr bija peļņu uz precēm atstāt pašu patērētāju rokās un neatdot to tirgotājiem.

Viljams Kings

Viljams Kings dzimis 1786. g. Anglijā. Viņa tēvs bija skolas direktors. Augstskolā Kings no sākuma studēja teoloģiju un filozofiju, pa daļai arī tautsaimniecību. Pēc studiju beigšanas Kings pieņēma mājskolotāja vietu Londonā. Te viņš sāka interesēties par medicīnu, kurū arī sāka studēt. 1819. gadā viņš bija jau ārsts. Viņš nometās uz dzīvi Braitonā, kur drīz vien iemantoja ļoti laba ārsta slavu. Pēdējos 25 mūža gados viņš nodarbojās tikai ar ārstniecību. Kings mira 1865. gadā.

Kings bija pirmais, kas tik noteikti un skaidri bija uztvēris patērētāju biedrību ideju. Tādēļ viņu uzskata par pirmo patērētāju kooperācijas teorētiķi. Kings arī uzsvēra, ka kooperācija nav tikai saimnieciska kustība. Kooperācijai tikai tad būs panākumi, kad tās pamatos būs tuvāku mīlestības un kopības gars. Ja kooperatīva biedros šī gara nebūs, bet būs dzišanās tikai pēc pašlabuma, tad kooperācija nevarēs sekmīgi attīstīties.

Uz Kinga ierosinājumu 1827. gadā 20 amatnieki un strādnieki nodibināja Braitonas patērētāju biedrību. Braitonas biedrībai sekoja daudzas citas, tā ka 1832. gadā to bija jau daži simti.

Pēc pirmās sajūsmas par patērētāju biedrībām nāca lieli atplūdi: biedrības sāka viena pēc otras nīkt, tā ka jau 1834. gadā tikai nedaudzas bija pāri palikušas.

Bija vairāki Braitonas perioda patērētāju biedrību nīkšanas cēloņi: a) nepilnīgi statūti; b) biedru vājā kooperatīvā apziņa, jo daudzi nepirka preces savā kooperatīvā, bet gan pie tirgotājiem; c) preču pārdošana uz parāda; d) negodīgi darbinieki, kurus par blēdībām pat pie atbildības nevarēja saukt, jo kooperatīviem toreiz vēl nebija juridiskas personas tiesību; e) atlikuma nepareiza dalīšana.

Neveiksmes cēlonis bija arī tas apstāklis, ka ap to laiku Anglijas strādnieki aizrāvās no politiskām cīņām un par kooperāciju tie vairs neinteresējās.

Godīgie Ročdeles pionieri (celmlauži).

Pēc Braitonas perioda patērētāju biedrību likvidēšanās iestājās liels klusums biedrību dibināšanā. Šo klusumu pārtrauca 1844. g. 21. decembrī mazā Anglijas pilsētīnā Ročdelē atvērtais jaunas patērētāju biedrības veikals. Šai biedrībai bija lemts palikt par paraugu citām patērētāju biedrībām ne tikai Anglijā, bet visā pasaulē. No šī laika sākās nepārtraukta patērētāju biedrību attīstība, kura turpinājas vēl mūsu dienās.

Ročdeles patērētāju biedrību dibināja 28 audēji. Doma par patērētāju biedrības dibināšanu radusies kādā sapulcē, kur pārrunājuši jautājumu par to, kā izkļūt no trūkuma. Trūkumu vēl jo vairāk bija paasinājis neizdevies streiks.

Pret patērētāju biedrības dibināšanu daži sapulces dalībnieki cēluši arī iebildumus, aizrādot uz patērētāju biedrību neveiksmēm nesenā pagātnē. Iebildumus tomēr citi atspēkojuši ar aizrādījumiem uz agrāko biedrību trūkumiem. Tā, starp citu, aizrādīts uz to, ka preces pārdotas uz parāda, pie kam lielākā daļa biedru savu parādu nesamaksājuši. Aizrādīts arī uz to, ka atlikuma dalīšana neesot bijusi taisnīga, jo to dalījuši samērā ar iemaksātām pajām. Kāds no sapulces dalībniekiem, vārda **Čarls Horvards, licis priekšā atlikumu dalīt ne uz pajām, bet uz iepirkumiem**, jo tāda atlikuma dalīšana pamudināšot biedrus pirkt tikai savā veikalā. Šis priekšlikums atradis sevišķu piekrišanu. Pēc pārrunām nolēmuši dibināt patērētāju

Namiņš Krupju ielā

biedrību. Tūlīn laiduši apkārt listi, kur parakstījušies par iknedēļas iemaksām 2 pensu apmērā. Lai neiestātos pagurums maksāšanā, ievēlēti naudas iekasētāji.

Ročdelieši uzstādījuši ļoti plašu un tālu ejošu darbības programmu. Šai programmā bija paredzēts: 1) apgādāt pārtikas produktus un citas preces; 2) celt dzīvokļus; 3) dibināt fabrikas; 4) ierīkot lauksaimniecības un, beidzot,

5) dibināt koloniju, kur iekārtot dzīvi uz kopīgas ražošanas un patērēšanas pamatiem.

Kad savāktas 28 mārciņas sterliņu, pa mārciņai no katra biedra, tad visupirms ķērušies pie pārtikas preču veikala ierīkošanas.

Veikala atvēršana, pēc Ročdeles pionieru vēsturnieka D. Holioka apraksta, notikusi diezgan dīvainos apstākļos. Veikala telpas bijušas noīrētas kādā mazā nomales ieliņā, kuŗa saukusies par Krupju ielu. Kad veikala atvēršanas diena bija pienākusi, tad nedaudzi jaunie kooperātori sapulcējušies tumšajā veikala telpā, lai būtu par veikala atvēršanas acu lieciniekiem. Bet nebijis neviena, kas labprāt būtu uzņēmies logu slēgu attaisīšanu, jo uz ielas pie veikala salasījusies publika bijusi ļoti zobgalīgi noskaņota pret „dullo audēju“ pasākumu. Tomēr beigās radies pārdrošnieks, kas izskrējis ārā un ātri atvēris slēgus. Atskanējuši ielas puiku zobgalīgi rēcieni un kodiģas piezīmes.

Tie nesaprata, kas to labklājībai bija vajadzīgs...

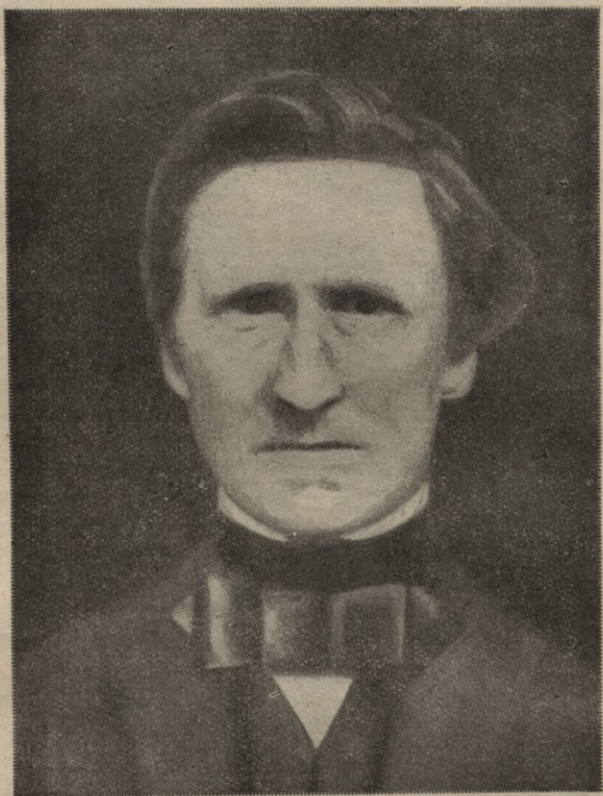
Veikalā bijis preču tikai par 14 mārciņām sterliņu — milti, auzu putraini, cukurs, sviests un sveces. Sākumā veikals bijis atvērts tikai pa vakariem, 2 reizes nedēļā. Tikai no 1851. g. veikalu turējuši atvērtu cauru dienu. Arī biedru skaits pamazām pieaudzis: 1848. gadā bijis 140 biedru, bet 1851. gadā jau 680. Tā pamazām un palēnām biedrība nostiprinājusies un nostājusies uz drošām kājām. 1933. gada sākumā biedrībai bija 25.834 biedri. Šai gadā Ročdeles pionieru biedrībai pievienojusies otra Ročdeles patērētāju biedrība, kuŗa dibināta 1870. gadā. Šai otrai biedrībai pirms apvienošanās bija 18.520 biedri.

Par Ročdeles patērētāju biedrības sekmīgu attīstību lielā mērā jāpateicas tās darbinieku neatlaidīgai izturībai un uzņemto pienākumu godīgai un apzinīgai izpildīšanai. Tie strādāja ar lielu aizrautību un uzpurēšanos. Pēc 10—12 stundu gara darba fabrikā tie negāja mājā atpūsties, bet gāja kooperatīva darbā, ko izpildīja bez kādas atlīdzības: kas pie pārdošanas, kas pie naudas saņemšanas, kas pie preču iepirkšanas, kas pie preču apstrādāšanas. No biedrības protokoliem redzams, ka kasiers Kupers tikai pēc 13 gadiem atbrīvots no kafijas malšanas pienākumiem.

Ročdeles pionieri

Ročdeliešiem lielas grūtības radījuši pat daži pašu biedri. Tos raksturo Ročdeles pionieru vēsturnieks D. Holioks, starp citu sniegdams šādu interesantu tēlojumu.

Čarls Hovards.

No morāles viedokļa Ročdeles pionieru pastrādātais brīnums ir tas, ka viņiem pietika vesela prāta, lai, arī būdami dažādās domās, nenaidotos; lai, savā starpā strīdoties, tomēr nenovestu strīdu līdz šķelšanai; lai reizēm ienīstot, omēr arvien turētos kopā. Pa lielākai daļai strādnieku šķirā, kā arī it visu šķiru organizācijās, ir zināms skaits oriģinālu personu, kuŗas ir dzimušas it kā zem šķelšanās zvaigznes; tās ir pilnas naida, neuzticības un nevienprātības, tās aizvien izturas asi un nepieklājīgi. Viņu pašu vaina tā

nav, viņas tā izturas pašas pret savu gribu, nevar citādi izturēties. Viņu runas orgāns ir sabojāts un no tā nevar izdabūt nevienu melodisku skaņu; viņu parastais tonis ir morāliska kakofonija; viņi nekad neparāda sirsniību, nekad nav apmierināti. Pastāvīga sejas raušana un grimases liecina par viņu „nepiekrīšanu“, viņu lūpas ir cieši sakniebtas un viss viņu izskats rāda, ka viņi ir nemierā un arvien kritizē.

Šie cilvēki ir sabiedrības eži, kuŗu adatas arvien ir saceltas un gatavas durt, bet kuŗu redze ir sabojāta, saskaņā ar ko viņi redz visu ačgārnīgi; visu, ko viņi apskata, viņi vispirms iebāž ūdenī, kur vistaisnākais spieķis izskatās it kā tas būtu saliekts. Šie cilvēki zin, ka katram vārdam ir divējāda nozīme, un tāpēc uztver tos taisni pretējā nozīmē, nekā jūs bijāt domājuši; viņi zin, ka neviena doma nevar aptvert visu, kas tikai nāk prātā, un arvien pieķeras tam, ko jūs atstājāt neievērotu, un ignorē tieši to, ko jūs apgalvojāt; viņi iestājas sabiedrībā it kā strādāšanas nolūkā, bet patiesībā tikai lai kritizētu viņas darbību, pat nemēģinot novērst tās nevēlamās parādības, par kuŗām tie sūdzas; viņi necenšas nostiprināt biedrību visu biedru kopējās lietās labā, bet uzmeklē biedrības vājās vietas, nostādīdami pēdējās zem kopējā ienaidnieka sitieniem. Šie cilvēki piespiež visus biedrus pastāvīgi sajust vilšanos, tā ka galu galā skaitīties par tās pašas biedrības locekļiem, kuŗas sastāvā ir viņi, izliekas it kā smags sods; jūs sākat sajust, ka lielāku cieņu un mieru jūs varat sagaidīt starp pretiniekiem, nekā starp draugiem. Šie cilvēki arvien pareģo visiem un katram, ka pasākums izputēs, līdz beidzot tiešām panāk to, ka viņa sekmīgā darbība kļūst neiespējama, bet pēc tam vēl prasa atzinību, par savu „gaišredzību“ un pretendē uz pateicību un cienīšanu tieši par to līdzdarbību, kuŗa jums kaitēja. Viņi līdzinās brīvprātīgiem ugunsdzēsējiem: arvien velk sev līdz šļirceni un, pieņemot, ka jūsu lietai pastāvīgi draud aizdegšanās briesmas, aplej jūs ar ūdeni no rīta līdz vakaram, līdz beidzot visi ir izmirkuši līdz kreklam. Tādi „nelaimīgi labsirdīgi draugi“ nelielā skaitā pastāvīgi sastopami gandrīz visās biedrībās; viņu nav daudz, bet tie ir neiznīcināmi; tie ir zināmas sugas laupītāji uz progresā ceļa, kuŗi apgrūtinā katru ceļinieku; viņi piespiež jūs apstāties un atsaēties no savām cerībām. Tikai gudri un stipri cilvēki spēj atkratīties no viņiem un tikt ar tiem galā. Ročdeles kooperatori izprata viņus ļoti labi — viņi tos sastapa, bija pret tiem iecietīgi, raudzījās uz tiem, kā uz nejaušu šķērslī progresā ceļā, griezās pie viņiem ar laipnu vārdu un jautru smaidu un gāja viņiem garām. Viņi atbildēja tiem ne ar vārdiem, bet ar darbiem.

Ikviena, kas iestājas tautas organizācijā, jābrīdina no šādas

biedru sugas, kādu mēs nupat apakstījām. Jūs viegli tiksat ar viņiem galā, ja tie nepārsteigs jūs nesagatavotus. Tiesām, savā ziņā viņi ir pat derīgi; viņi ir tas balasts, ar kuŗu sabiedriska arhitekts pārbauda savas jaunās būves izturību. Mēs pieminam viņus tāpēc, ka tie bija sastopami arī Ročdelē, un šis fakts rāda, ka mūsu Ročdeles kooperātoriem ne daba ne gadījums nebija sevišķi labvēlīgi. Viņiem bija jāiztur tādi pat pārbaudījumi, kā citiem cilvēkiem, un viņiem bija jācīnās ar parastājām cilvēku grūtībām —

Ročdeles patērētāju biedrība varēja augt un nostiprināties arī pateicoties tiem veselīgajiem principiem, kādi bija likti biedrības pamatos. Šos principus, pie kuŗiem turas viss lielais vairums patērētāju biedrību, sauc par ročdeliešu principiem. To sakopšanu saista ar **Čarla Hovarda** vārdu. Daži no tiem pārnesti arī uz citiem kooperatīvu veidiem, tā tad ir vispār atzīti kooperācijas principi.

Ročdeliešu principi.

Ročdelieši savos principos pieskārušies šādiem jautājumiem: precēm, atlikumam, kapitālam un biedriem. Viņu principi ir šādi:

1. Jāapgādā neviltotas un labas preces.
 2. Preces jānodod pareizā mērā un svarā.
 3. Preces jāpērk un jāpārdod tikai par skaidru naudu, bet ne uz parāda.
 4. Preces jāpārdod par vidējām tirgus cenām, bet ne par pašcenu.
 5. Atlikuma lielākā daļa jāsadala starp biedriem samērā ar viņu iepirkumiem.
 6. Daļa atlikuma jāziedo biedru izglītības un audzināšanas mērķiem.
 7. Par biedru iemaksātām pajām jāmaksā noteikts procents.
 8. Katram biedram viena balss.
- Aplūkosim šo principu motīvus.
- 1.—2. Tajos laikos bijusi stipri izplatīta preču viltošana, tāpat arī nepareiza mēra un svara došana. Tādēļ viegli saprotams, ka ročdelieši atraduši par vajadzīgu pasvītrot, ka viņi savā darbībā atmetīs šos nemorāliskos un

patērētājiem stipri kaitīgos paņēmienus un dos neviltotas un labas preces pareizā mērā un svarā.

3. **Pērkot** preces uz parāda, kooperatīva darbinieki var pārrēķināties un nopirkt to, bez kā varētu iztikt. Arī vairāk var nopirkt, nekā patiesībā vajadzīgs. Ja preces jāpērk par skaidru naudu, tad tādas kļūdas tikpat kā neiespējamās. Pērkot uz parāda, pircējs nonāk arī atkarībā no pārdevēja, ko pārdevējs māk izmantot sev par labu, vai nu nododot sliktākas preces, vai arī nosakot augstākas cenas.

Pārdodot preces uz parāda, kooperatīva līdzekļi drīz izsīkst. Arī zaudējumi ceļas, jo ne visi samaksā parādu. Viss tas parasti noved kooperatīvu pie likvidācijas. Noteikumam par preču nepārdošanu uz parāda bija arī liela audzinoša nozīme: tas pieradināja kooperatīva biedrus pie kārtīgas saimniekošanas savā mājā. Katram bija jācenšas pielāgot izdevumus saviem ienākumiem.

Ročdeliešu statūtos bija noteikums, ka darbinieks, kas pērk vai pārdod preces uz parāda, tiek sodīts ar 10 šilīņiem un atzīts par nespējīgu izpildīt savus pienākumus.

4. Preču pārdošana par vidējām tirgus cenām saistās ar šādiem labumiem.

Kooperatīva rīcības līdzekļi pamazām pieaug par starpību starp preču pārdošanas vērtību un pašvērtību un līdz ar to kooperatīva saimnieciskais stāvoklis paliek stiprāks.

Kooperatīvam rodas iespēja iekrāt pastāvīgus līdzekļus (rezerves) varbūtēju zaudējumu segšanai.

Biedrs, maksādams vidējas tirgus cenas, iekrāj sev kooperatīvā zināmu summu, kuŗu viņš, saskaņā ar kādu citu ročdeliešu principu, pēc kāda laika saņem atpakaļ. Lielākas summas saņemšana uzreiz dod iespēju biedram apmierināt kādu nozīmīgu un jūtamu vajadzību, kurpretim santīmu ietaupījumi uz katru atsevišķu iepirkumu tādu iespēju parasti nedod. Tādēļ pārdošana par vidējām tirgus cenām, no cilvēka psihikas viedokļa, ir iespaidīgāks līdzeklis piesaistīt biedru kooperatīvam, nekā pārdošana par pašcenu. Šarls Žids patērētāju biedrību salīdzina ar zobārstu, kas rauj zobus bez sāpēm, jo patērētāju biedrībā varot krāt bez sāpēm, bez atteikšanās no kaut kā. Tas tādēļ, ka patērētāju biedrībā cenas tādas

pašas kā citur, tikai tirgotāja peļņas tiesa iekrājas pašam biedram-pircējam par labu, viņam pašam nemanot.

5. Principu par atlikuma dališanu samērā ar biedru iepirkumiem uzskata par visnozīmīgāko ročdeliešu principu. Ar šo principu tiek pasvītrots, ka kooperatīvs nav peļņas uzņēmums, jo atlikumu saņem atpakaļ tie, kas to devuši, proti biedri-pircēji. Ja kāds biedrs neko nav pircis, tad viņš neko arī nedabū. Šis princips izriet no morāles prasības par taisnību dzīvē, kas saimnieciskā dzīvē lielā mērā saistās ar taisnīgas cenas jēdzienu. Tā tad ar šo principu tiek realizēti centieni pēc taisnīgas cenas.

Šim principam arī liela saimnieciska nozīme priekš kooperatīva. Tas automātiski vairo kooperatīva apgrozījumus, jo paša biedra saimnieciska interese spiež to kopot visus savus iepirkumus kooperatīvā, kur katrs iepirkumu santims dod izredzes uz zināmu ietaupījumu. Saimnieciskā interese spiež arī nebiedru palikt par biedru, lai gūtu iespēju taupīt bez sūpēm.

Šis princips, kā redzam, cieši saistīts ar principu par vidējām tirgus cenām, jo tikai turoties pie tām iespējams uzkrāt atlikumu. Tādēļ tad arī motīvs par taupīšanu bez sūpēm attiecināms uz šiem abiem principiem.

6. Kooperatīviem vajadzīgi attīstīti un apzinīgi biedri. Jo attīstītāki un apzinīgāki biedri, jo stiprāks būs kooperatīvs. To saprata arī ročdelieši. Tādēļ, neskatoties uz savu nabadzību, viņi katru gadu atskaitīja 2½% no tirā atlikuma biedru izglītības un audzināšanas fondam par labu. Ar šī fonda summām viņi ierīkoja bibliotēku, lasītavu, vakara kursus un skolas.

7. Jautājumā par atlīdzību kapitālam (biedru pajām) ročdelieši ieturēja vidusceļu: viņi negāja pa akciju sabiedrību ceļu, kur gandrīz visu atlikumu piešķir akcijām, bet viņi nesevoja arī tiem, kuri gribēja noliegt kapitālam jebkādu tiesību uz atlīdzību. Viņi, pazīdami cilvēka psihiku, zināja, ka vajdzīgos līdzekļus kooperatīvs varēs sagādāt tikai tad, ja par biedru pajām maksās parastos noguldījumu procentus. Ročdelieši par tām maksāja 5% gadā.

8. Ar principu par vienas balss tiesību katram biedram ročdelieši pasvītroja, ka cilvēks stādams augstāk par kapitālu.

Kooperātīvi, kuŗi stingri turas pie šiem principiem, kā novērots, sekmīgi attīstās; turpretim tie kooperātīvi, kuŗi no tiem atkāpjas, parasti nikuļo un iznikst.

Patērētāju biedrību tālākā attīstības gaita Lielbritaniā.

Ročdeliešu labj sāktā darba slava atbalsojās visā Lielbritaniā: par viņiem runāja visās malās. Sākās jauns patērētāju apvienošanās periods, kuŗš sniedzas līdz pat mūsu dienām. 1852. gadā bija ap 130 patērētāju biedrību, bet 1864. gadā jau pāri par 500.

1864. gadā nodibinājās **Anglijas lieltirdzniecības savienība**, bet 1868. gadā Skotijas lieltirdzniecības savienība. Doma par patērētāju biedrību apvienošanos savienībā bija jau labi agrāk radusies, bet ar tās realizēšanu gāja diezgan gausi. Nav jāaizmirst, ka Anglijas kooperātoriem grūtais savienības organizēšanas darbs bija jādara pirmo reizi, jo šai ziņā tiem nekādu paraugu nebija. Vislielākie nopelni pie Anglijas lieltirdzniecības savienības nodibināšanas bija ročdelietim Abramam Grinvudam, ilggadīgajam Ročdeles patērētāju biedrības priekšsēdētājam, kas visu savu mūžu ziedojis kooperācijas kustībai. Viņš bija arī pirmais Anglijas lieltirdzniecības savienības priekšsēdētājs.

1869. gadā nodibinājās arī Kooperātīvu savienība, kuŗa ir visas Lielbritaniā kooperācijas idejiskais centrs (sk. 26. lappusē).

Ar savienību nodibināšanos Lielbritaniā patērētāju biedrībām bija nodrošināta tālāka sekmīga attīstība. Tās patiešām sasniegušas lielus panākumus, par ko jo gaišu liecību dod lielie skaitļi, kuŗi raksturo to darbību un stāvokli.

1932. gada beigās Lielbritaniā bija 1171 patērētāju biedrība ar 6.760.000 biedru. Visu šo biedrību kopapgrozījums 1932. gadā sastādīja 201 miljonu mārciņu sterliņu. Dažas patērētāju biedrības ir īsti milzeņi, piemēram Londonas patērētāju biedrība, kuŗa apvieno ap 300.000 biedru.

Arī rūpniecībai tiek piegriezta liela vēriba. Sevišķi daudz rūpniecības uzņēmumu ir Anglijas lieltirdzniecības savienībai. Viņai ir vairāk kā 100 uzņēmumu 40 dažādās

rūpniecības nozarēs. Tai starp citu ir dzirnavas, biskvitu un saldumu fabrikas, tabakas un cigāru fabrikas, austuves, drēbju un veļas fabrikas, zābaku fabrikas, metāla preču fabrikas, pudeļu fabrikas, automobiļu fabrika, ogļu raktuve u. t. t. Ceilonas salā tai ir tējas plantācija.

Pēc sacītā viegli saprotams šāds angļu kooperatora dienas gaitas apraksts.

No rīta uzcēlies īsts angļu kooperators uzvelk Anglijas lieltirdzniecības savienības fabrikā izgatavotu kreklu un zeķes, nomazgājas ar savienības ziepju fabrikā izgatavotām ziepēm, uzvelk savienības darbnīcās šūtu uzvalku no vadmalas, kas austa savienības fabrikā, uzauj savienības korpju fabrikā izgatavotās kurpes, kuŗas spīd no vikses, kas izgatavota kādā no savienības fabrikām.

Apģērbies viņš sēžas pie galda, dzer savienības markas tēju un kafiju, piekozdams sviestmaizi ar šķiņķi no savienības desu fabrikas, pie kam maize cepta no savienības dzirnavu piegādātiem miltiem. Azaidu viņš nobeidz ar savienības fabrikas marmelādi un pēc tam uzsmēķē savienības fabrikā izgatavotu cigāru.

Pie pusdienas viņš ēstgribas pavairošanai uzkož savienības gurķīšus. Uz viņa galda parādās savienības konservi un viņas fabrikā pagatavoti ievārijumi un biskviti.

Pirms gulēt iešanas viņš iedzer savienības kakao un tad liekas savienības mēbeļu fabrikas izgatavotā gultā, satīdamies savienības izgatavojuma apsegā.

Patērētāju biedrības citās valstīs.

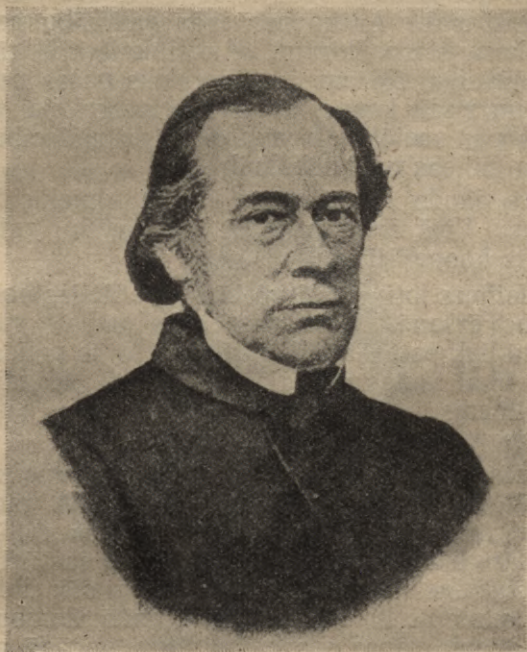
Ne tikai Lielbritanijā, bet arī citās valstīs sāka veidoties patērētāju biedrības, jo arī tur bija apstākļi, kas patērētājus spieda uz apvienošanās: nabadzība, augstās pārtikas cenas, preču viltojumi. Radās arī gaišredzīgi un ideāli noskaņoti darbinieki, kas ar sajūsmu un aizrautību ķērās pie kooperācijas darba. Tie vai nu patstāvīgi vai arī citu zemju, sevišķi Anglijas, kooperācijas sasniegumu iespaidā nāca ar ierosinājumiem un mudinājumiem uz patērētāju biedrību dibināšanu.

Francijā pirmā patērētāju biedrība dibināta 1835. gadā Lionē, Šveicē — 1847. gadā Bāzelē, Vācijā — 1850. gadā Eilenburgā, Krievijā — 1865. gadā Rīgā (tā pati biedrība

ir arī Latvijas pirmā patērētāju biedrība), Dānijā — 1866. gadā Tistedā, Igaunijā — 1866. gadā Rēvelē u. t. t.

Patērētāju kooperācija stipri attīstījies un uzrādījusi labus panākumus Vācijā, Šveicē, Zviedrijā, Somijā, Dānijā un vēl dažās citās valstīs.

Vācijā pagājušā gadsimtenā 50. un 60. gados patērētāju kooperāciju propagandēja galvenā kārtā 2 vīri — Viktors Hubers (1800.—1869.) un Eduards Pfeiffers

Viktors Hubers.

(1835.—1918.). Abi bija apmeklējuši Angliju un iepazinušies ar Ročdeles pionieru darbu, par ko bija stipri sajūsmīnāti. Lai iepazīstinātu savus tautiešus ar ročdeliešiem, viņi vairākkārtīgi rakstījuši par tiem gan laikrakstos, gan arī atsevišķās grāmatās. Pazīstami ir Hubera ceļojumu apraksti, kuŗi iznākuši drukā 1855. gadā (1854. gadā Hubers pirmo reiz apmeklējis Ročdeli). Šajos aprakstos

viņš sniedz ziņas arī par ročdeliešiem. Pfeiffers pirmā grāmata iznākusi 1863. gadā, pēc tam, kad viņš 1862. gadā bija apmeklējis Ročdeli. Pfeiffers darbi tikuši tulkoti arī citās valodās. Viņa raksts „Kā no grašiem miljonus rada“ 1870. gadā tulkots arī latviski.

Kā Hubers, tā arī Pfeiffers savos rakstos izceļ pašpalīdzības nozīmi.

Hubers kooperācijā redz līdzekli nabadzības problēmas atrisināšanai. Ar kooperācijas palīdzību nolīdzināsies arī plaisa starp šķirām. Augstākajām šķirām jāiet palīgā zemākajām šķirām, jo tās vienas pašas nevar organizēt un vadīt kooperatīvus. Aristokrātijai tādā ceļā jāpaliek par sociāli-reformatorisku bruņniecību un jāuzsāk kara gājiens pret nabadzību.

Hubers daudz rakstījis arī par strādnieku dzīvokļu uzlabošanu. Viņš propagandēja kombinētu patērētāju-būvniecības kooperatīvu.

Arī Pfeiffers ļoti augsti vērtē kooperācijas nozīmi nabadzības novēršanā. Reformas darba pamatā viņš vispirmā vietā liek patērētāju biedrības. Ar to palīdzību pacelsies ne tikai tautas materiālais, bet arī garīgais un tikumības līmenis. Viņš ir pret šķiru ciņu; patērētāju biedrībās jāapvienojas visām šķirām.

Pfeiffers, atšķirībā no Hubera, bija ne tikai kooperācijas teorētiķis, bet arī praktiķis. Viņš 1864. gadā nodibināja Stutgartes patērētāju biedrību, kuŗas statūtus, turoties pie Anglijas parauga, viņš pats bija sastādījis. Vācijā patērētāju biedrības sevišķi rosīgi sāk dibināt pagājušā gadsimta 90. gados. 1894. gadā Hamburgā nodibināta lieliepirkšanas savienība, kuŗa apgādā apvienotām patērētāju biedrībām vajadzīgās preces. Tai daudz pašai savu rūpniecības uzņēmumu.

1932. gadā Vācijā bija pāri par 1200 patērētāju biedrību ar apmēram 3.800.000 biedru.

Dānijā pagājušā gadsimta 60. gados izcils kooperācijas darbinieks bija mācītājs **Hanss Kristians Zonne**. Viņš labprāt uzstājies ar runām arī ārpus baznīcas. Kādā sapulcē pie viņa griezies kāds strādnieks ar jautājumu, vai nebūtu iespējams jau šeit virs zemes tā ierīkoties, ka maiži varētu lētāk un vieglāk sagādāt, jo strādniekiem ar ģimenēm ejot ļoti grūti.

Ierosināts no šī strādnieka jautājuma, mācītājs Zonne sācis iepazīties ar attiecīgu literātūru, kur viņš atradis ziņas arī par ročdeliešiem. Ar ročdeliešiem Zonne iepazīties arī savā ceļojumā pa Angliju. Ročdeliešu piemērs viņu tā sajūsminājis, ka viņš ierosinājis starp strādniekiem patērētāju biedrības dibināšanu. Pēc daudzu grūtību pārvarēšanas tad arī 1866. gadā nodibinājusies pirmā patērētāju biedrība Dānijā (Tistedā).

Mācītājs Zonne sarakstījis arī grāmatu par Tistedas biedrības dibināšanu un darbību, dodams turpat praktiskus aizrādījumus kooperatīvu dibinātājiem. Līdz pat sava mūža beigām Zonne bija tādos ieskatos, ka kooperācijas kustības varenums meklējams ne tik daudz materiālos apstākļos, kā tās tikumiskā nozīmē.

Hanss Kristians Zonne.

Tistedas patērētāju biedrība attīstījās sekmīgi. Tai sekoja vēl daudzas citas, tā ka 1932. gadā mazajā Dānijā bija ap 1800 patērētāju biedrību ar vairāk kā 300.000 biedru. Viss lielais patērētāju biedrību vairums atrodas uz laukiem.

Dānijas patērētāju biedrības ir apvienotas savā spēcīgā savienībā, kura nodibināta 1896. gadā (pirmie savienības dibināšanas mēģinājumi izdarīti jau 70. gados). Dānijas patērētāju biedrību savienība reizē ir idejiskais un saimnieciskais centrs.

Savienība diezgan plaši attīstījusi arī preču ražošanu pašas fabrikās. Tai ir kafijas grauzdētava, šokolādes, margarīna, cigāru, ziepju, velosipēdu un vēl citas fabrikas. 1904. gadā Amerikas naftas trests gribēja pārņemt savās rokās visu petrolejas tirdzniecību Dānijā. Kad tas lāgā neveicās, tad trests piedāvāja savienībai lielāku summu naudas, lai tikai tā atteiktos no petrolejas tirdzniecības. Savienība uz to neiegāja. Lai nelautu trestam nostiprināties, tad patērētāju biedrības savstarpēji apņēmas petroleju pirkt no savienības pat par augstāku cenu, nekā trests to piedāvāja. Tik augstu stāv Dānijas patērētāju biedrības kooperatīvā apziņa un kooperatīvā disciplīna!

Kreditkooperatīvu izcelšanās un attīstības gaita.

Kreditkooperatīvu izcelšanās un izveidošanās ir cieši saistīta ar divu vīru vārdiem; tie ir **Hermans Šulce-Deličs** (1808.—1883.) un **Fridrihs Raifeizens** (1818.—1888.). Abi bija vācieši un darbojās Vācijā: Šulce-Deličs pilsētās starp amatniekiem, bet Raifeizens uz laukiem starp zemniekiem.

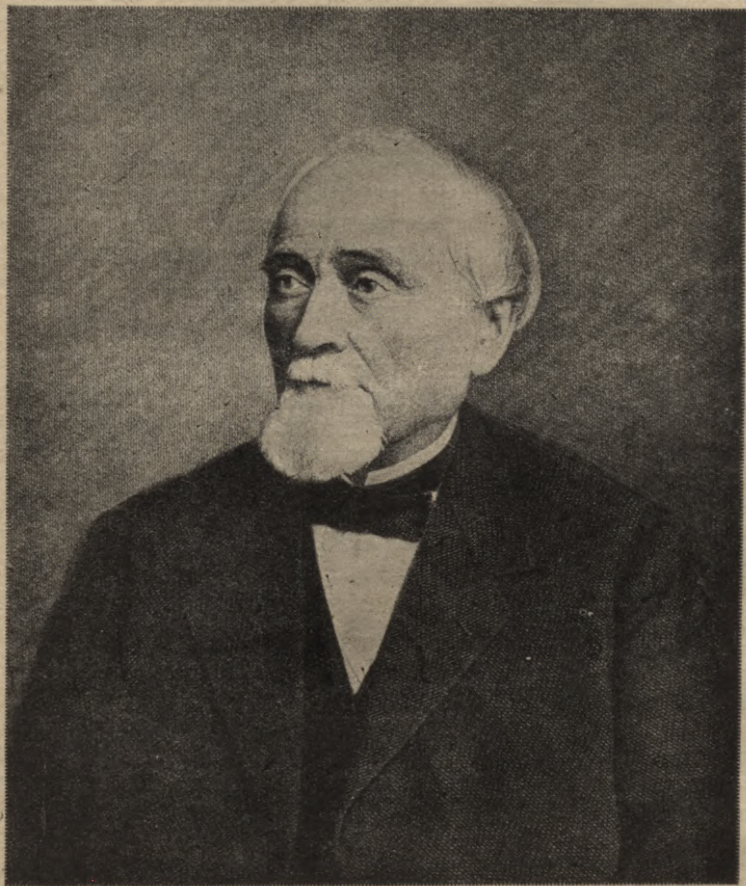
Amatnieku stāvoklis, sakarā ar fabriku attīstību, ar katru gadu pasliktinājās. Vēl ļaunāks bija zemnieku stāvoklis: nabadzība rēgojās uz katra soļa. Arī tautas tikumība bija noslidējusi stipri zemu.

Turklāt 1846. un 1847. gadā Vāciju piemeklēja ņeraža un iedzīvotāji cieta lielu trūkumu. Dzīves dārdzība bija ārkārtīgi cēlusies. Iedzīvotāji, sevišķi uz laukiem, bija nokļuvuši pilnīgā atkarībā no augļotājiem: mājas un lopi bija iekilāti.

Šulce-Deličs kā tiesnesis un Raifeizens kā lauku pašvaldības ierēdnis (birģermeistars) jo tuvu iepazīnās ar tautas posta stāvokli un viņos modās karsta dziņa sniegt tautai palīdzīgu roku un pacelt tās labklājības līmeni.

Sākumā kā viens tā otrs iedomājās stāvokli labot labdarības ceļā. Tie dibināja labdarības biedrības. Bet drīz vien tie pārliecinājās, ka ar labdarību stāvoklis nav grozams. Viņi nāca pie atziņas, ka nepieciešama iedzīvotāju pašdarbība uz savstarpīgas palīdzības pamatiem.

Šulce-Deličs*), pēc darbības labdarības biedrībā, 1849. gadā nodibināja priekš kurpniekiem un galdniekiem materiālu iepirkšanas kooperatīvus. Drīz vien viņš

Šulce-Deličs

pārliecinājās, ka amatniekiem, lai nostiprinātu to stāvokli cīņā ar fabrikām, vajadzīgs kredīts. Tādēļ 1850. gadā viņš dibināja savu pirmo **krājaizdevu sabiedrību** (tā sauc

*) Deliča ir pilsēta Vācijā, kur Hermans Šulce dzimis.

Šulce-Deliča tipa kreditkooperātīvu). Šulce-Deličs ar lielu dedzību ķērās pie savu krājaizdevu sabiedrību propagandēšanas. Viņš apbraukāja visu zemi un kā ļoti labs runātājs mācēja pārliecināt savus klausītājus par tiem labumiem, kādus var dot kreditkooperātīvs kā atsevišķām personām, tā arī visai valstij. Sākās strauja krājaizdevu sabiedrību dibināšana. 1883. gadā, kad Šulce-Deličs mira, Vācijā bija ne mazāk par 4000 krājaizdevu sabiedrību.

Raifeizenam it sevišķi ķērās pie sirds tautas zemais morāliskais limenis. Lai to paceltu, viņš domāja vispirms labot tautas saimniecisko stāvokli. Pirmais konkrētais mērķis šai virzienā bij izraut tautu no augļotāju nagiem. Tādēļ viņš 1864. gadā pārveidoja uz jauniem pamatiem vienu no savām agrāk dibinātām labdarības biedrībām. Tiem, kuri agrāk saņēma biedrībā naudu vairāk kā mīlestības dāvanu no citiem, nu bija jāpaliek pašiem par biedrības biedriem un jāspriež līdzī kredīta un citos biedrības jautājumos. Tāds bij Raifeizena dibinātās **kreditsabiedrības sākums** (tā sauc Raifeizena tipa kreditkooperātīvu).

Vēlāk, pēc dažiem pārgrozījumiem pamata principos, Raifeizena tipa kreditkooperātīvi pamazām sāk izplatīties pa visu Vāciju. 1865. gadā to bija 2, 1875. g. — 63, 1885. g. — 245, 1900. g. — 2983, 1925. g. — 5845 ar 631.000 biedru.

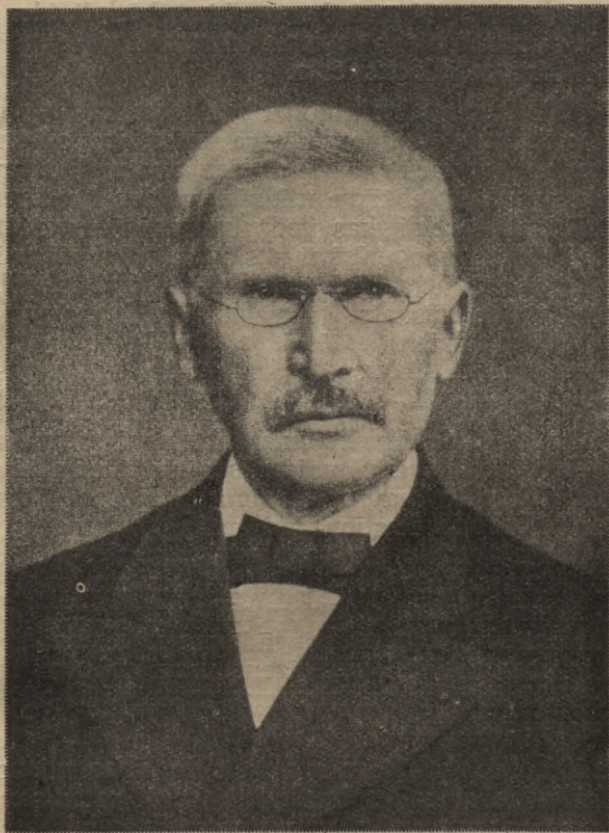
Šulce-Deliča krājaizdevu sabiedrības un Raifeizena kreditsabiedrības stipri atšķiras vienas no otrām.

Aplūkosim tuvāk šo abu kreditkooperātīvu tipu atšķirības un raksturīgākās pazīmes.

1. Šulce-Deliča krājaizdevu sabiedrības biedri iemaksā zināmu iestāšanās un paju naudu, bet Raifeizena kreditsabiedrībās sākumā nebija ne iestāšanās, ne paju naudas. Tikai vēlāk, kad Vācijas likumi noteica, ka neviens kooperātīvs nevar būt bez pajām, tad arī kreditsabiedrības bija spiestas prasīt no biedriem paju iemaksas, kuŗas gan nolika stipri zemas, līdz 15 markām, turpretī krājaizdevu sabiedrībās tās bija līdz 500 markām. Šī stirpība galvenā kārtā izskaidrojama ar to, ka laucinieki, starp kuriem darbojās Raifeizens, tobrīd bija tik nabadzīgi, ka nebija spējīgi izdarīt kaut arī vismazākās iemaksas.

Šulce-Deliča krājaizdevu sabiedrībās biedru iemaksas un papildu atbildība sastādīja saimniecisku pamatu un

drošību priekš svešu līdzekļu pievilkšanas, bet Raifeizena kreditsabiedrībās par šo pamatu un drošību galvenā kārtā bija biedru **neaprobežota atbildība** par kooperatīva saistībām. Arī Šulce-Deliča tipa kreditkooperatīvos sākumā

Fridrihs Raifeizens.

bija paredzēta biedru neaprobežota atbildība, bet vēlāk šo noteikumu mīkstināja, pieļaujot arī biedru aprobežotu atbildību. Tas tādēļ, ka neaprobežota atbildība atbaidīja turīgākos pilsoņus no iestāšanās kreditkooperatīvos.

2. No sacītā izriet arī tālākā atšķirība. Kreditsabiedrībās nav dividendes, bet tīrais atlikums tiek pieskai-

tīts sabiedriskam jeb nedalāmam kapitālam. Raifeizens šim kapitālam, kurš jākrāj nepārtraukti, piešķīra ļoti lielu nozīmi. Pēc viņa domām tā uzdevums bija padarīt kooperatīvus neatkarīgus no sveša kapitāla un būt par sviru tagadējās sabiedrības pārveidošanai par īsti kristīgi-kultūrālu sabiedrību. Krājaizdevu sabiedrībās dividende uz pajām tiek uzskatīta par nepieciešamu, bet sabiedriskā kapitāla krāšana netiek uzsvērta.

3. Raifeizena pamata doma bija tāda, ka neivens nedrīkst saņemt no kredītkoperatīva kādu citu labumu, izņemot to, ko var dabūt no viegli pieejama un lēta kredīta. Tādēļ viņš noraida jebkādu atlīdzību valdes locekļiem, izņemot tikai to locekli, kas ved kooperatīva grāmatas. Raifeizens darbu kooperatīvā uzskatīja par tuvākmīlestības darbu, par ko alga nenākas. Krājaizdevu sabiedrībās, turpretim, valda uzskats, ka valdes locekļiem par savu darbu jādabū atlīdzība.

4. Kredītsabiedrības valdei jā rūpējas par to, lai naudu aizdotu vienīgi uzticamām un godīgām personām, kuras to izlieto savu saimniecību uzlabošanai un paplašināšanai; jāizpēti aizdevumu vajadzības un jākontrolē to izlietošana. Ja valdei nav drošu ziņu par klienta tikumisko tīrību un tā darba mīlestību, tad tam aizdevumu neizsniedz, neskatoties uz nodrošinājumu. Šulce-Deličs bija citādos ieskatos. Viņš teica, ka krājaizdevu sabiedrībai nav no svara, kādiem nolūkiem aizņemto naudu izlieto, kaut vai pašnāvības ieroča iegādāšanai, ja tikai tās atmaksa ir nodrošināta. Raifeizens pasvītēja arī to, ka par kredītsabiedrības biedriem uzņemami tikai cilvēki ar nevainojamu uzvešanos.

5. Kredītsabiedrībām ir neliels darbības rajons. Tas tādēļ, lai valdei būtu iespējams labi pazīt katru savu klientu, jo par galveno aizdevumu nodrošinājumu uzskatīja ne materiālās vērtības, bet aizņēmēja godīgumu. Arī aizņēmuma izlietošanas kontrole nav iespējama tad, ja kredītkooperatīva darbības rajons ir liels. Krājaizdevu sabiedrības, turpretim, cenšas pēc iespējami lielāka darbības rajona: jo lielāks darbības rajons, jo labāk tām.

Runājot par krājaizdevu sabiedrībām un kredītsabiedrībām kā kredītkooperatīvu tipiem, nav jāaizmirst, ka tie tikai pamazām izveidojās pašā dzīvē.

Kreditkooperātīvi, it sevišķi Raifeizena kreditsabiedrības, drīz vien izplatījās arī pa citām zemēm. Dažās zemēs to skaits stipri pārsniedz paterētāju biedru skaitu. Izejot no Šulce-Deliča un Raifeizena pamata principiem, katrā zemē tos pielāgoja vietējiem apstākļiem. Tā, piemēram, Itālijā kļuva pazīstami divi vīri: Luidži L u c c a t i kā Šulce-Deliča krājaizdevu sabiedrību un Leons V o l e m b o r g s kā Raifeizena kreditsabiedrību pielāgotāji un propagandētāji Itālijā.

Kreditkooperātīviem bija ārkārtīgi liela nozīme tautas saimnieciskā un morāliskā līmeņa paaugstināšanā. Kāds Prūsijas tiesnesis oficiālā ziņojumā bija rakstījis, ka, pateicoties kreditkooperātīviem, samazinājies prāvu skaits. Kāds vācu mācītājs bija izteicies, ka jaunā tautas banka vairāk līdzējusi pacelt tautas morālisko līmeni nekā visi viņa sprediķi.

Kāds cits mācītājs rakstījis:

„Tagad zemnieki krogos iet retāk un strādā vairāk un labāk. Tā kā kooperatīvā par biedriem uzņem tikai cilvēkus ar labu uzvešanos, tad vairāki krogus brāļi devuši solījumu neiet vairs krogū, un vārdu turējuši. Rakstīt nemācētāji, 50 un vairāk gadus veci, sākuši mācīties rakstīt, lai varētu parakstīt lūgumu par aizņēmumu. Nabagi, kurus neuzņem par biedriem tādēļ, ka tie saņem pabalstu no draudzes, pielikuši visas pūles, lai to vārdus izsvītrotu no pabalstamo saraksta, un mēs tagad redzam, ka tie, dāvanu vietā, dzīvo no sava darba, pateicoties nelielam kapitālam, ko tiem aizdevis kreditkooperatīvs. Citi nabagi, kuri ar lielām grūtībām sitās cauri, ir dabūjuši iespēju nopirkt govī un aizņēmumu tie pamazām atmaksā ar ienākumiem no pārdotā piena un sviesta, pie kam teļš tiem ir tīra peļņa.“

Par Raifeizena darba lielo nozīmi liecina arī tas, ka 1902. gada vasarā Raifeizenam atklāja staltu pieminekli. Pieminekļis rāda Raifeizenu dabīgā lielumā, stāvošu, bronzā lietu, uz augsta pamata. Pamata priekšpusē ir uzraksts: „Tēvs Raifeizens“. Pamata katrā pusē ir bronzā lieti tēli. Viens no tiem rāda izmisušu un nogurušu zemkopi, kuŗu Raifeizens mierina, un zem tā ir Raifeizena iemīlotais teiciens: „Ko jūs darīsiet manā vārdā vienam no šiem mazākiem brāļiem, to jūs man darīsiet.“ Otrs tēls rāda to pašu zemkopi, kas, roku sniedzot, pateicas Raif-

eizenam par to, ka ar kases palīdzību ticis uz kājām. Zem tā ir visiem pazīstamie vārdi: „Palīdzies pats sev, tad arī Dievs tev palīdzēs“.

Arī Šulce-Deličam ir uzcelts lielisks pieminēklis viņa dzimtenē Deličā.

Lauksaimniecības ražojumu pārdošanas kooperatīvu izcelšanās un attīstības gaita.

Lauksaimniecības ražojumu pārdošanas kooperatīvi, kā mēs jau zinām, ir dažādi: piensaimnieku sabiedrības, cūku kopkautuves, olu pārdošanas kooperatīvi, labības pārdošanas kooperatīvi, augļu pārdošanas kooperatīvi u. t. t. Dažus lauksaimniecības ražojumus, piemēram olas, var laist tirgū bez sevišķas iepriekšējas pārstrādāšanas, bet ir arī tādi lauksaimniecības ražojumi, piemēram piens, kurus laiž tirgū galvenā kārtā pārstrādātā veidā.

Eiropā visizplatītākie un nozīmīgākie lauksaimniecības ražojumu pārdošanas kooperatīvi ir piensaimnieku sabiedrības. Tās stipri attīstījušās Šveicē, Vācijā, Somijā un vēl dažās citās valstīs, bet visaugstāko attīstības pakāpi tās sasniegušas Dānijā. No citiem lauksaimniecības ražojumu pārdošanas kooperatīviem Dānijā ar labiem panākumiem darbojas kooperatīvās cūku kautuves un olu pārdošanas kooperatīvi. Šai ziņā Dānija var noderēt par labu paraugu citām valstīm. Dānijas lauksaimnieku kooperēšanās koeficients ir visaugstākais pasaulē. Šis apstāklis savukārt lielā mērā veicinājis Dānijas lauku iedzīvotāju labklājības līmeņa pacelšanu.

Aplūkosim tuvāk tikko pieminēto kooperatīvu veidu izcelšanos un attīstību Dānijā.

Dānija ir sikgruntniecības zeme. Līdz 19. gadsimtena septiņdesmitiem gadiem Dānijā galvenā kārtā ražoja labību, kurū izveda uz Angliju. Septiņdesmitajos gados Eiropu pārplūdināja Amerika un Austrālija ar savu lēto labību, kādēļ labības cenas samazinājās uz pusī no agrākām cenām. Tas izpostīja Dānijas zemkopjus. Iestājās smaga krīze.

Pateicoties tam, ka Dānijā liela vērība bija piegriezta

tautas izglītībai, Dānijas iedzīvotāji mācēja atrast ceļus, pa kuriem visātrāk izklūt no grūtībām. Tie ar vislielāko nopietnību ķērās pie savu saimniecību uzlabošanas un pārkārtošanas. Lauksaimniecībā tie pārgāja no graudkopības uz lopkopību, pie kam vislielāko vērību piegriezta labu lopu iegādāšanai un pareizai lopu barošanai. Pirmo vaislas lopu iegādāšanas biedrību tie nodibināja 1887. gadā, bet pirmo lopkopības pārraudzības biedrību 1892. gadā.

Dāņiem par godu jāatzīmē arī tas, ka tai laikā, kad daudzās labību ražojošās zemēs zemkopji meklēja glābiņu muitas aizsardzībā, dāņi, turpretim, lāva svešai labībai brīvi plūst iekšā. Lēto labību tie izbaroja lopiem un ražoto sviestu izveda uz ārzemēm, jo sviesta cenas bija samērā augstas.

Piena pārstrādāšana sviestā plašākos apmēros palika par iespējamu tikai pēc separatora izgudrošanas. Pirmo separatoru izgudrojis L. Nielsens Dānijā 1878. gadā, bet sevišķa nozīme piena pārstrādāšanā bija Lavala 1879. gadā izgudrotam separatoram.

Sākumā pienu no zemkopjiem uzpirka dažādi uzņēmēji, kuŗi to pārstrādāja sviestā un eksportēja uz ārzemēm. Tikai vēlāk zemkopjos izveidojās atziņa, ka piena pārstrādāšana un pārdošana jāņem pašiem savās rokās. Pirmā piensaimnieku sabiedrība nodibinājās Hjeddingā 1882. gadā. Pie tās nodibināšanas lieli nopelni bija piensaimniecības speciālistam Stillingam Andersenam. Viņš ar lielu neatlaidību centās pārliecināt zemkopjus par piensaimnieku sabiedrības nodibināšanas nepieciešamību. Tas viņam arī izdevās, pie kam zināmu risku viņš ņēma personīgi uz sevi.

Šim pasākumam bija labi panākumi un tas noderēja par paraugu un pamudinājumu citiem. Īsā laikā Dānija pārklājās ar biezu koppienotavu tīklu.

1882. gadā bija	2 koppienotavas
1885. " "	84 "
1890. " "	679 "
1895. " "	832 "
1900. " "	942 "
1905. " "	1024 "
1910. " "	1116 "
1925. " "	1362 "
1929. " "	1362 "

1929. gadā visu Dānijas piensaimnieku sabiedrību biedru kopskaits bija 180.000, kas sastāda apmēram 90% no visu Dānijas lauksaimniecību kopskaita. Minētā gadā 89% no visa Dānijā pārstrādātā piena krīt uz kooperatīvām pienotavām, bet 11% uz privātām.

No šiem skaitļiem var secināt, ka Dānijas piensaimniecības kooperācija ir sasniegusi gandrīz galīgas piesātināšanās stāvokli.

Dānijas sviests skaitās par vislabāko pasaulē un par to maksā visaugstākās cenas. To galvenā kārtā izved uz Angliju.

Piensaimniecības attīstība savukārt veicināja cūkkopības attīstību, jo koppienotavu vājpienu zemkopji izlievoja cūku barošanai. Pielāgojoties Anglijas tirgus prasībām, dāņi sāka ražot tā saukto bekonu.

Arī bekona pienācīga sagatavošana un pārdošana bija saistīta ar grūtībām, kuŗu pārvarēšana nebija pa spēkam atsevišķiem lauksaimniekiem. Tādēļ bija jāķerās pie kooperatīvo cūkkautuvju dibināšanas. Pirmā tāda nodibināta Horsenā 1887. gadā.

Kooperatīvās cūkkautuves attīstījās sekmīgi, tā ka 1929. gadā to bija 49 ar 185.000 biedru. Šai gadā nokauts vairāk kā 4 miljoni cūku, kas sastāda caurmērā 3 cūkas uz katru slaucamu govi.

Jāatzīmē, ka cūkkautuves darbības rajonam jābūt stipri plašākam nekā pienotavas darbības rajonam, jo mazs rajons nevar piegādāt tik daudz cūku, cik vajadzīgs labi nostādītai kautuvei.

Līdz ar cūkgaļas eksporta noorganizēšanu Dānijā ārkārtīgi attīstījās cūkkopība. Labākās dāņu saimniecības nobaŗo pat līdz 100 bekona cūku gadā, bet vidēji katra saimniecība nodod kautuvēm apm. 20 cūkas gadā.

Bekonu eksportē uz Angliju, kur par to maksā augstu cenu.

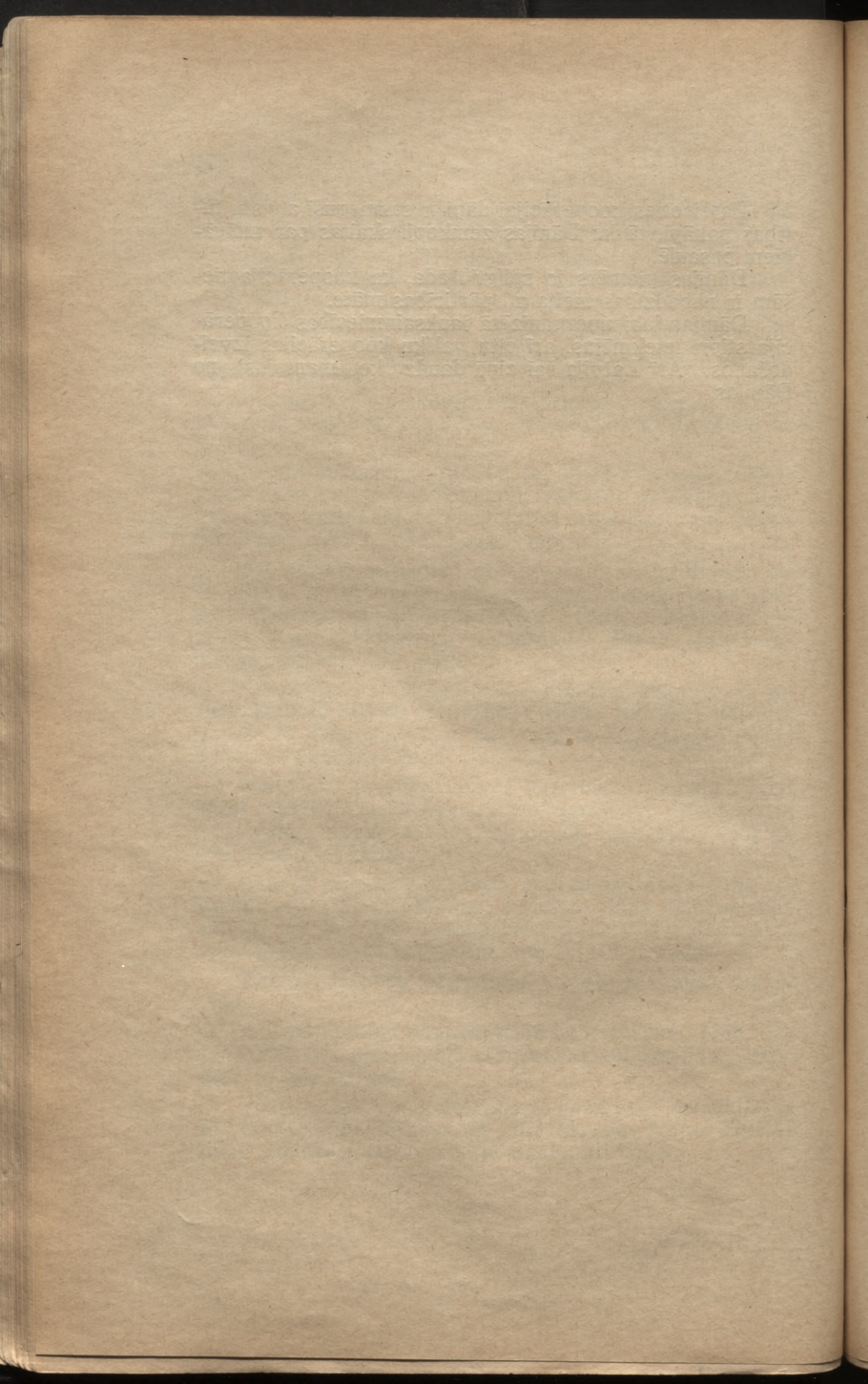
Arī vistkopībai dāņi piegrieŗ lielu vērību. 1895. gadā nodibināŗas pirmais olu pārdošanas kooperatīvs. 1929. gadā to bija ap 700.

Visās pieminētās kooperācijas nozarēs ir izveidojuŗas arī savienības, idejiskas un saimnieciskas, kuŗas rūpējas katra par savas nozaŗes jo pilnīgāku attīstību.

Pateicoties kooperācijai dāņi ir sasnieguši augstu turības pakāpi, tā ka Dānijas zemkopji skaitās par turīgākiem pasaulē.

Dānijas piemērs jo spilgti rāda, ka kooperācija tiešām ir nabadzības meita un pārticības māte.

Dānijas labi noorganizētā lauksaimniecības kooperācija stipri ietekmējusi arī citu valšņu kooperācijas izveidošanos. Arī Latvija šai ziņā daudz ko mantojusi no Dānijas.

Kooperācija Latvijā.

Vispārīgs pārskats.

Kooperācijas kustības vilnis skar arī Latviju, jo arī te ir apstākļi, kas spiež veidot dažādus kooperatīvus. Tomēr apstākļi, kādos veidojās Latvijas kooperācija, ir stipri īpatnēji, kas galvenā kārtā stāv sakarā ar Latvijas nacionālajām un politiskajām īpatnībām. No vienas puses jāatzīmē antagonisms starp latviešiem un vāciešiem, kas spieda veidot parallēlas nacionālas kooperatīvas organizācijas, bet no otras puses — krievu valdība, kurai ne vienmēr bija pareiza Latvijas vajadzību izpratne un kurā dažkārt neļāva brīvi veidoties kooperācijas kustībai Latvijā.

Kooperācijas veidošanos Latvijā var sadalīt 3 laikmetos:

- 1) līdz 19. gadsimteņa vidum;
- 2) no 19. gadsimteņa vidus līdz patstāvīgas Latvijas nodibināšanai;
- 3) no patstāvīgas Latvijas nodibināšanas līdz mūsu dienām.

Kooperācija Latvijā līdz 19. gs. vidum.

Mūslaiku spilgtākie un nozīmīgākie kooperatīvi Latvijā ir kredītkooperatīvi, savstarpējas ugunsapdrošināšanas biedrības, piensaimnieku sabiedrības, lauksaimniecības biedrības un patērētāju biedrības.

No tikko pieminētiem kooperatīvu veidiem pirmajā laikmetā mēs sastopam tikai divus, proti savstarpējas ugunsapdrošināšanas biedrības un lauksaimniecības biedrības. Pārējie veidi rodas tikai otrajā laikmetā.

Runājot par pirmā laikmeta kooperatīva rakstura veidojumiem, jāatzīmē, ka tie ne visi un ne vienmēr atbilst visiem mūslaiku kooperatīvu organizācijas princi-

piem. Tādēļ tādi veidojumi būtu jāsauc par kooperatīvu priekštečiem jeb kooperatīvu pirmveidiem.

Šī laikmeta kooperatīvie veidojumi dalās šādās grupās: pilsētnieku, vācu muižnieku un latvju zemnieku.

Pilsētnieku kooperatīvie veidojumi.

Pilsētās diezgan stipri bija izplatījušās dažādas savstarpējas apdrošināšanas biedrības. Šīs biedrības ir: savstarpējas ugunsapdrošināšanas biedrības, atraitņu un bāriņu kases un bērū kases.

Pirmā savstarpējā ugunsapdrošināšanas biedrība nodibināta Rīgā 1765. gadā. Tā bija domāta lekšrīgas mūra namu apdrošināšanai. Priekšpilsētu koka namus tā apdrošināšanā nepieņēma. Šis apstāklis piespieda arī priekšpilsētņiekus stāties pie savas apdrošināšanas biedrības dibināšanas. To nodibināja 1804. gadā. Šai biedrībā kādu laiku par administrātoru bijis latvju tautas labvēlis Garlībs Merkelis.

Abas biedrības darbojās līdz 1922. gadam, kad tās pārveidojās par akciju sabiedrībām.

1797. gadā savstarpēja ugunsapdrošināšanas biedrība nodibinājās arī Liepājā.

Daudz vairāk bija tā saukto sociālo apdrošināšanas biedrību: atraitņu un bāriņu kasu un bērū kasu. Gandrīz katrai, samērā šaurai, iedzīvotāju grupai bija savas kases. Katrs centās nodrošināties pret varbūtējam nelaimēm, kas stāvēja sakarā ar ģimenes galvas vai kāda locekļa nāvi. Katrs kases dalībnieks maksāja zināmu summu — vienreizēji pie iestāšanās un pēc tam gadskārtēju maksu. Maksa dažādās kasēs bija dažāda.

Nāves gadījumos pakalpicēji saņēma pabalstus jeb apdrošināšanas naudu. Pabalsti bija vai nu vienreizēji, piemēram bērū kasēs, vai arī gadskārtēji — atraitņu un bāriņu kasēs.

No šī tipa apdrošināšanas biedrībām atzīmēsim tikai šādas:

1. Grobiņas mācītāju atraitņu un bāriņu kase, dibināta 1751. gadā;

2. Kuldīgas mācītāju atraitņu un bāriņu kase, dibināta 1752. gadā;

3. Bauskas mācītāju atraitņu un bāriņu kase, dibināta 1772. gadā;

4. Liepājas atraitņu un bāriņu palīdzības kase, dibināta 1796. gadā;

5. Rīgas pilsētas jātnieku gvardes bēru kase, dibināta 1802. gadā;

6. Rīgas ārstu palīdzības biedrība, dibināta 1835. g.;

7. Jelgavas ebrēju palīdzības biedrība, dibināta 1838. gadā.

Jau no šī isā saraksta redzam, ka tiešām dažādas iedzīvotāju grupas centušās cik necik nodrošināt savus piederīgos, dibinot attiecīgas biedrības.

Pilsoņu apvienošanās biedrībās sevišķi veicināja tas apstākļi, ka tajos laikos iedzīvotājus bieži piemeklēja kolera, mēris un citas slimības, un cilvēka dzīvība bija stipri apdraudeta.

Vēl jāatzīmē arī tas, ka tajos laikos darbojās ne tikai biedrības, kuŗu pamatos bija pašpalīdzība, bet arī dažādas labdarības biedrības attīstīja diezgan rosīgu darbību. Labdarības biedrībās apvienojās turīgākie un humāni noskaņotie pilsoņi. To mērķis bija sniegt palīdzību citiem, trūcīgiem pilsoņiem. Tie, kas baudīja kādus labumus no biedrības, paši stāvēja ārpus tās un biedrības vadīšanā nekādas dalības neņēma.

Pilsētās tika dibinātas arī krājķekses, kuŗas varam uzskatīt par kredītkooperatīvu tāliem priekštečiem. Krājķekasu uzdevums bija veicināt taupību starp mazākturīgām aprindām, dodot tām iespēju noguldīt uz augļiem arī sīkas summas. Krājķekses savāktās summas savukārt noguldīja tālāk bankās. Tā tad krājķekses bija vidutājas starp sīkajiem noguldītājiem un bankām. Tikai vēlāk radās doma par šo summu izlietošanu aizdevumu izsniegšanai sīkajiem aizņēmējiem, jo tiem banku kredīts nebija pieejams.

Pirmā krājķekse jeb krāšanas lāde Latvijā nodibināta 1824. gadā Rīgā. To dibināja Literāriski-praktiskā pilsoņu biedrība, kuŗa pati bija dibināta 1802. gadā un kuŗas mērķis bija veicināt Rīgas iedzīvotāju labklājību. Nākošajā 1825. gadā Fridrichs Hagederns nodibina krājķekasi Liepājā. Šī kase attīsta ļoti rosīgu darbību plašā apkārtņē un iemanto iedzīvotāju atzinību un pateicību. Tas redzams

no tā, ka 1850. gadā, sakarā ar kases 25 gadu darbības jubileju, „Cīravas un Dzērvies krāšanas lādes biedri“ pasnieguši Hagedornam un viņa palīgam adresi, kurā starp citu šāds raksturīgs pants:

Nu mēs paliksim jo pārtikuši,
Nu mums dzīvojot jo viegli būs,
Arī prātā kļūsim pamoduši,
Nu mūs redzēsiet jo laimīgus.

Juris Alunāns 1857. gadā, jau agrāk pieminētā rakstā „Krātuves“, dod šādu atsaukumi par abām minētām krājkasēm:

„Rīgā gan ir viena krātuve priekš strādniekiem, bet tā tikai 3 procentes, tas ir 3 kapeikas no rubļa par gadu nes. Tiešām daudz par maz! Ja kāds nabags vīrelis grib naudu patapināt, tad viņam jādod 30 jeb 50 procentes, un nu no viņa ņem naudu par 3 procentiem. Tā krātuve, kas Liepājā iecelta, dod 4 procentes. Ļoti vēlama lieta būtu, ka visās pilsētās tādas krātuves pie mums ierīkotu. Varbūt cienīgi mācītāji, kas par ļaužu laicīgu un pasaulīgu labklāšanos tik daudz rūpējušies un arvien vēl rūpējas, pie tam palīdzēs.“

Arī Jelgavā 1826. gadā nodibināta krājkase. Par šo kasi Latviešu Avīzes tai pašā gadā raksta tā:

„Tā nu ikviens Jelgavā dzīvodams rokpelnis, algadzis, nama kalps, kučieris, sulainis, pavārs, dienesta meita un spīsmāne atlikušu naudas druciņu šinī jaunieceltā krāšanas lādē uz paglabāšanu un interesu krāšanu var iedot, tā ka viņi vajadzības laikā un uz vecām dienām atspaidu un patvērumu sev sagādātos jeb saviem bērniem to mazu krājumu, ko viņi sūri grūti sapelnījuši, ar vislielāko drošību var atstāt.“

Vācu muižnieku kooperatīvie veidojumi.

18. gadsimteņa otrajā pusē ne tikai rūpniecība sāk attīstīties, bet arī lauksaimniecībā sastopami mēģinājumi pacelt tās ienesīgumu. Šinī nolūkā dažādās valstīs rodas lauksaimniecības biedrības. Krievijā kā pirmā tāda bija Keizariskā brīvā ekonomiskā biedrība, kura dibināta 1765. gadā. Arī Latvijā tādas radās. 1792. gadā nodibinājās Vidzemes vispārderīgā un ekonomiskā societāte (biedri-

ba), kuras sēdeklis no 1792. g. līdz 1812. gadam atradās Rīgā, bet 1812. gadā, sakarā ar Napoleona karu, to pārcēla uz Tērbatu. Rīgas tirgotājs Pēters Blankenhagens šai biedrībai dibinoties ziedojis 40.000 dālderu (apmēram 160.000 ls). Biedrībā par biedriem varēja būt tikai muižnieki.

Biedrībai lieli nopelni pie Latvijas muižu saimniecību pacelšanas. No tās atsevišķiem darbiem varētu atzīmēt šādus:

1) ieveda mūsu zemē jaunus kultūraugus, starp citu āboliņu; tāpat arī ieveda jaunu ražīgāku lopu sugu audzēšanu, kā arī rūpējās par vaislas lopu apgādāšanu;

2) jau no 19. gs. trīsdesmitiem gadiem tā veicināja, blakus graudkopībai, dažādas lopkopības nozares;

3) izdarīja dažādus mūsu zemes pētīšanas un mērīšanas darbus;

4) nodibināja pļavkopības skolu;

5) ierīkoja zemes kultūras biroju;

6) ievada lauksaimniecības mašīnu un mākslīgu mēslu lietošanu;

7) sarīkoja izstādes;

8) dibināja dažādas speciālas biedrības, piem., mežkopības, zirgkopības;

9) dibināja priekš zemniekiem zemkopības biedrības, kuras bija atkarīgas no societātes un saucās par tās zaru biedrībām.

Ar societātes vidutājību 1830. gadā nodibinājās Baltijas aitaudzētāju biedrība. Šīs biedrības uzdevums bija rūpēties par labām sugas aitām, par vilnas izdevīgu pārdošanu un vispāri veicināt aitkopību. Par aitkopību Latvijas lielgruntnieki sāka interesēties jau 19. gadsimtena 20. gados. Tas stāv sakarā ar labības cenu strauju krišanu, kas lielgruntniecību noveda grūtā stāvoklī. Bija jāatrod jauni ienākumu avoti. Un tādus solīja aitkopība, jo vilnas cenas tai laikā bija augstas.

1831. gadā societāte nodibina Vidzemes krusas apdrošināšanas biedrību, bet 1842. gadā Dienvidvidzemes vispārderīgo un lauksaimniecības biedrību.

Arī Kurzemes muižnieki dibina tamlīdzīgas biedrības. Tā 1839. gadā nodibināta Kurzemes ekonomiskā societāte ar sēdekli Jelgavā. Tai pašā gadā nodibināta arī Kuldīgas lauksaimniecības biedrība.

Šo biedrību darbība ietekmēja arī zemnieku saimniecības. Piemēram, biedrību sarīkojamās izstādēs piedalījās arī zemnieki ar saviem izstādījumiem. Zemniekiem arī godalgas tika piespriestas. Zemnieki, arī kungu klausās iedami, redzēja, kas norisinājās kungu muižās, šo to mācījās un pārnesa arī uz savām saimniecībām.

Vācu muižnieku biedrības ar laiku noderēja par dzīvu paraugu un pamudinājumu latviešu zemniekiem darīt tāpat, t. i. dibināt savas biedrības. Tas arī notika vēlāk, tautas atmodas laikmetā.

Latviešu zemnieku kooperatīvie veidojumi.

Sensenais latviešu zemnieku kopdarbības un savstarpējas palīdzības veids ir talkas. Kad vienam pašam trūka spēka kāda darba veikšanai vai arī tas bija jāpasteidz, tad aicināja savus tuvākos kaimiņus palīgā jeb talkā. Kaimiņi labprāt gāja, jo neviens nevarēja būt drošs, ka arī tam savukārt nebūs kādreiz vajadzīga kaimiņa palīdzība. Tā bija kaimiņu savstarpēja izpalīdzēšanās. Talku tomēr nevar uzskatīt par kooperatīvu vai biedrību, jo talkas darbība norisinājās atsevišķas vienas personas saimniecības robežās un talkai nebija patstāvīga kopīga pasākumā rakstura, ar kopīgu pārvaldes organu. Bet talkas var uzskatīt par kooperācijas priekšteci un ceļa sagatavotāju: tur latvieši vingrinājās kopdarbībā.

Kaudzītes Matīss par talkām savās „Atmiņās“ izsakās šādi: „Var sacīt, ka talku gars ir licis dziļus pamatus tagadējai dažādu biedrību un sabiedrību kopdarbībai tautā.“

Talkas rīkotas dažādām vajadzībām: linu plūkšanai, labības pļaušanai, labības kulšanai, mēslu vešanai, pat meitu pūra darināšanai.

Par talku lielo nozīmi latviešu dzīvē liecina arī daudzās tautas dziesmas. Lūk, dažas no tām.

Ai, bāliņ, ai, bāliņ,
Tavu lielu linu lauku!
Trīs dieniņas talkiem plūcu,
Otras malas neredzēju.

Ar 1874. gada likumu par vispārējas kara klausības ievēšanu izbeidzās vajadzība pēc rekrūšu biedrībām, un tās likvidējās.

Arī latviešu zvejnieki 1838. gadā nodibināja Rīgā bērū lādi. Šī lāde nodibināta ar Jāņa draudzes mācītāju piepalīdzību.

Četrdesmito gadu vidū Lielsesavas saimnieki nodibinājuši „kopību“ kredīta vajadzību apmierināšanai. Šī organizācija drīz likvidējusies, jo valdība nav lāvusi tai darboties.

No visa teiktā varam secināt, ka arī starp latviešiem 19. gadsimteņa pirmajā pusē vērojama zināma darbība, kurai piemīt kooperatīvas darbības pazīmes.

Kooperācijas idejiskie veicinātāji.

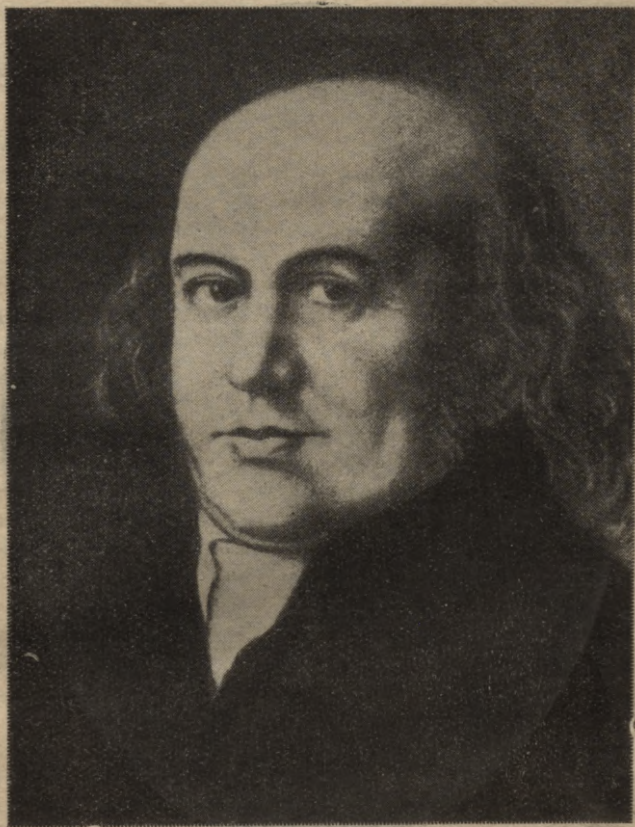
Arī Latvijā mēs atrodam vīrus, kam nav bijusi sveša kooperācijas izpratne jau šai agrajā kooperācijas attīstības posmā. No tiem vispirmā vietā jānostāda Garlībs Merķelis (1769.—1850.). Kā Viljams Kings savā „Koope-rātorā“, tā Garlībs Merķelis savā „Provincialblattā“ ap-gaismo kooperācijas jautājumus. Garlība Merķeļa uzma-nību saista galvenā kārtā apdrošināšanas kooperācija. Viņš pats, kā jau redzējam, bijis Rīgas priekšpilsētu sav-starpējās ugunsapdrošināšanas biedrības administrātors. Viņš izceļ savstarpējo apdrošināšanas biedrību priekšro-cības pret akciju sabiedrībām, aizrādīdams, ka pēdējo mērķis esot **peļņa, kurpretim** pirmajās neviens neko citu negribot iegūt kā tikai **drošību**. Tādēļ tad arī apdrošinā-šanas izdevumi savstarpējās biedrībās esot stipri mazāki nekā akciju sabiedrībās.

Garlībs Merķelis nāk arī ar ierosinājumiem. Viņš ie-teic dibināt savstarpējas apdrošināšanas biedrības ne ti-kai pret uguni, bet arī pret krusu, neražu u. t. t. Viņš raksta par ugunsapdrošināšanas biedrību dibināšanu priekš laukiem un priekš mazajām pilsētām; ieminas arī par vispārīgas apdrošināšanas biedrības dibināšanu priekš visas Baltijas.

Garlībs Merķelis interesejas arī par krājkasēm. Viņš domā, ka krājkašes jādibina pa visu Baltiju, jo krājkašes

esot vienīgais līdzeklis zemniekiem radīt drošas, no paudzes uz paaudzi pārejošas mantas.

Viņu interesē arī kredita jautājums ne tikai pilsētniekiem, bet arī lauciniekiem. Viņš ar lielu sašutumu raksta par auglotājiem. Viņš ieteic krājkasēs savāktos līdzekļus

Garlībs Merķelis.

izlietot aizdevumu izsniegšanai mazajiem ļaudīm. No tā, pēc viņa domām, celtos šādi labumi: 1) noguldītājiem varētu maksāt augstākus procentus, 2) aizņēmējus atsvabinātu no auglotāju nagiem, 3) naudu nelietotu noguldītā-

jiem svešas aprindas, 4) rastos lielāka rosība saimnieciskā dzīvē.

Garlība Merķeļa propagandētie uzskati palika saucēja balss tuksnesī, jo toreizējie apstākļi nebija labvēlīgi to realizēšanai dzīvē.

Mācītājs Jēkabs Florentins Lundbergs.

Garlībs Merķelis rakstīja vāciski un tādēļ viņa raksti latviešus tieši nevarēja ietekmēt. Un tomēr arī latvieši šai posmā ir tikuši audzināti pašpalīdzībai un sabiedriskai darba izpratnei. Par latviešu audzinātāju sabiedriskai

dzīvei varam uzskatīt Biržu un Salas draudzes mācītāju Jēkabu Florentīnu Lundbergu (1782.—1858.)

Viņš redzēja, ka klaušās novārdzinātais latvietis bija stipri pasīvs, truls un, kā toreiz mēdza teikt, visu palīdzību gaidīja no magazīnas un no kunga. Tādēļ viņš centās modināt latviešos pašpalīdzības un kopdarbības tieksmes.

1827. gadā Zemgalē plosījies lopu mēris. Sakarā ar to mācītājs Lundbergs ierosina dibināt lopu apdrošināšanas biedrību, ievietodams 1828. gadā „Latviešu Avīzēs” šādu rakstu.

No glābšanas lādes lopu mēra. Vajaga nokaut vainīgus un nevainīgus lopus, kad mēris ceļas! To labi var sacīt, bet grūti izdarīt. Kas gan zemes kopējam to lielu skādi atmaksās? Kas viņam palīdzēs tādu nelaimi panest? Lai mēs dibinājam, apakš augstas valdīšanas uzraudzīšanas, vienu glābšanas lādi pret tādu lopu mēri. Ikiens, kas lopus tur, lai būtu zemnieks, pilsētnieks vai kungs, lai maksā ikgad no katra lopu gabala vienu sudraba kapeiku. Tas iztāstītu uz saimnieku 10 līdz 20 kapeikas par gadu, un uz kādu lielu muižu 2 līdz 4 rubļus. Kad nu šī nauda ikgadu taptu salasīta un uz augļiem izdota, tad drīz sanāktu pulku naudas, ar ko varētu palīdzēt tam nelaimīgām, kas savus lopus caur mēri būtu zaudējis. Arī no tiem vēršiem, kas no Guddu zemes pie mums nāk, varētu kādu muitu ņemt, tikpat pa kapeiku no gabala. Kad tad kādā vietā istais lopu mēris ir cēlies, tad pēc tiesas dakteru atzīšanas visi lopi tādā vietā taptu nokauti un ierakti, un pēc, kad jau viss atkal skaidrs un tīrs no lipšanas brīesmas, tas nama tēvs no glābšanas lādes dabūtu tik daudz lopus, jeb naudu uz tik daudz lopiem, kā viņš caur mēri zaudējis ir. Var būt, ka šis padoms skubina citus gudrākus un augstākus kungus šo lietu vēl vairāk apdomāt un tādu labu ietaisīšanu iecelt Kurzemē un Vidzemē.

Šis raksts, liekas, ir pirmais, kur latvieši tiek aicināti par līdzdalībniekiem sabiedriski-saimnieciskā pasākumā. Rakstiem par taupību un naudas noguldīšanu krājķasēs, kas parādījušies pirms šī raksta, ir citāds raksturs.

Mācītājs Lundbergs pārstrādājis un pielāgojis latviešu apstākļiem Šveices rakstnieka Čšokkes stāstu „Ciems, kur zeltu taisa.” Stāsts iznācis drukā 1830. gadā*). Tā

*) 1930. gadā, sakarā ar 100 gadu jubileju, šo stāstu jaunā tulkojumā izdeva Centrālā savienība „Konzums”.

izdošanu ar ziedoju un vākšanu veicinājis Garlibs Merkelis.

Stāstā spilgti tēloti ceļi, pa kuriem jāiet, lai atsvabinātos no nabadzības un kļūtu pie pārticības. Blakus tikumiskā rakstura prasībām par godīgumu, sātību, čaklumu, tiek ieteikti dažādi pārlabojumi saimniecībā. Stāstā pie-

Zeemš, kur seltu taisa.

Pirma Nodaka.

Rā Keins atpakaļ nāht no farra, un fo laudis no winna runna.

Kurfemmē ir weens Krohna-zeemš jeb briswa fahdscha, fo Seltuleljas-zeemu sau; tur dšhwō wairaf ne fā prezdesmit fainneeki. Ari basniza-zeema widdū ir, un basnizastungs tur dšhwō fawā muischinā. Weend fwehdeend, peh; maltites-laika, zeema jaunī behrnī, ap-patsch weenas leepas, basnizas preefschā, jaf-reja, deija jeb smejhahs, kad schis jeb ras no basnizas-frohga idnabze, kruslam schkehrstant stratpedams, fas fawu prahtu bija atstahjis glahfē. Zitti femneeki ar fawahni seewahni bija atrohnami pa teem trihs frohgeem; jo wehl diwi zitti frohbsint schinni zeemā bija, Kalnakrohgs weend gallā un Leijesfrohgs oh-trā gallā. Wissi dšehre, plusschkeja, brehze un lihgoja, tā to idneenas warr redseht, kur ahus un brandwihns paplnam ir.

Tad eegahje zeemā fweeschineeks, no stalta auguma, fahdus trihsdesmit gaddus wezs. Winnam bija pelheks wehtelis un zelka-fohma muggurā, un schablis tam fahre fahnds. Witsch bahrgl isstattjahs, jo peerē tam bija teela rehta un appatsch deggona melnas ub-jas, tā fa wissi behrnī no winna balligi atō bebbse.

Zauki stahsti,

no fa dauds labbu warr mahjitees,

muhsu mihsleem Latweescheem

par labbu

pahrtulsohti un pahrtaliti no wahju wallobst

zaut

Wirschu- un Sallas-draudses mahjiraju

Lundbergu.

N i b g d.

drickebts pee W. F. Haken

1880.

griezta vēriba arī kopības apziņas un kopīgu interešu izpratnes izkopšanai. Tiek izcelti daži sabiedriski pasākumi, piemēram: koŗa dibināšana, bibilotēkas ierīkošana, kopīga baznīcas ērģeļu iegādāšana, sarīkojot bazāru, kopīga ķēķa ierīkošana, kopīga maizes cepšana (lai ietaupītu malku un darbu), kopīga gana turēšana. Aizrādīts arī uz taupību un ietaupījumu noguldīšanu „taupīšanas lādē“. Tas ir pirmais sauciens latviešiem turēties pie principa: viens par visiem un visi par vienu.

Sakarā ar stāsta iznākšanu Merķelis un Čšokke apmainījušies vēstulēm. Ko rakstījis Merķelis Čšokkem, nav zināms, bet Čšokkes vēstule Merķelim ir zināma. (Šo vēstuli skat. Ed. Baloža grāmatā „Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā“ 85. lp. un stāsta „Ciems, kur zeltu taisa“ priekšvārdos, 1930. gada izdevumā.)

Heinrichs Čšokke (1771.—1844.)

Lundbergs kopā ar citiem savas apkārtnes mācītājiem 1821. gadā nodibinājis atraitņu un bāriņu kasi.

Latviešu sabiedrisko audzināšanu veicinājis arī Rīgas Jāņa draudzes mācītājs Hermanis Treijs ar savu laikrakstu „Tas latviešu ļaužu draugs.“

Tā, piemēram, 1837. gadā tur ievietots šāds bērnu kasu propagandas raksts.

„Citi atkal mācīja tā: lai ar valdnieku ziņu kāds 100 vīru sabiedrojas, voi, ja patīk, pa vēl lielāku pulku, un kopā apsolas, kad

viens no viņiem nomirst, ka tad visi citi viņa atraitnei vai bērniem, katrs pa 50, vai pa 30 kapeiķiem, kā jau būs norunāts, piemetīs; jo lai arī nabadziņiem cita pabalsta nav, tak jau šis par iesākumu būs labs diezgan. Tādas sabiedrošanas var uz vāc' vīzi nosaukt: liķu lādes. Un tādas jau iekš daudz pilsētām, arī Rīgā, atronas."

Mēs zinām, ka jau nākošajā 1838. gadā Rīgas zvejnieki-latvieši nodibināja savu bērū lādi.

Kooperācija Latvijā no 19. gs. vidus līdz patstāvīgas valsts nodibināšanai.

Vispārīgs pārskats.

Kā redzējam, iepriekšējā laikmetā iedzīvotāju brīva apvienošanās visplašāk norisinājās apdrošināšanas laukā. Savstarpējas ugunsapdrošināšanas biedrības, atraitņu un bāriņu kases un bērū kases ir šī laikmeta spilgtākie un nozīmīgākie kooperātīvi. Citu veidu kooperātīvi šai laikmetā tikko sāk parādīties savās pirmatnējās attīstības stadijās un to izveidošanās norisinājās nākošajā laikmetā. Kā tādas varētu atzīmēt: 1) kreditkooperātīvus, kuŗu priekšteči bija krājkases, un 2) iepirkšanas un pārdošanas kooperātīvus, kuŗu priekštecis vislabāk saskatāms Vidzemes sociētātes dibinātā Baltijas aitaudzētāju biedrībā. Šīs biedrības mērķos, kā jau redzējam, ietilpa vaislas lopu apgādāšana un vilnas izdevīga pārdošana.

19. gs. otrā pusē notiek lielas pārgrozības. Rūpniecība un tirdzniecība sāk straujāk attīstīties. Amatniecība stipri sajūt fabriku konkurenci un tās stāvoklis sāk šķobīties. Zemnieki pāriet no kļaušu rentes uz naudas renti. Drīz pēc tam sākas zemnieku māju pārdošana par dzimtu — rodas mazgruntniecība. Lauku iedzīvotāji iegūst pagastu pašvaldību un pārvietošanās brīvību. Laucinieki sāk ieplūst pilsētās, kur lieli pieprasījumi pēc strādniekiem.

Sakarā ar visām šīm pārgrozībām rodas jaunas grūtības, rodas jauni uzdevumi, kuŗu veikšanai katrs atsevišķs

cilvēks sāk justies pilnīgi bezspēcīgs. Tā pamazām jo plaši veidojas doma par pašpalīdzību un kopdarbību. Rodas un izplatās atziņa, ka apvienībā spēks. Tā sagatavojas zeme priekš biedrību un kooperatīvu rašanās.

Šai laikmetā starp amatniekiem, zemniekiem un strādniekiem noteikti nobriest tīri praktiski jautājumi par ienākumu pavairošanu un izdevumu samazināšanu.

Amatniecībā un it sevišķi lauksaimniecībā jāmeklē jauni ražošanas paņēmieni, lai paceltu ražošanu un līdz ar to ienākumus. Tā rodas vajadzība pēc biedrībām, piemēram lauksaimniecības biedrībām, kur varētu ko lietderīgu mācīties.

Jauno paņēmieni pielietošana dzīvē prasa līdzekļus. Tā rodas vajadzība pēc kreditkooperatīviem, kur varētu dabūt lētu kredītu.

Lai samazinātu izdevumus par pārtikas un ražošanas līdzekļiem, rodas vajadzība pēc iepirkšanas kooperatīviem: patērētāju biedrībām un lauksaimniecības kooperatīviem.

Lai pilnīgi izmantotu saimniecības ražojumus, jādoma par to sagatavošanu saskaņā ar tirgus prasībām un par to izdevīgu pārdošanu. Tā rodas vajadzība pēc ražojumu pārdošanas kooperatīviem, piemēram piensaimnieku sabiedrībām.

Protams, visi šie jautājumi veidojās dzīvē pamazām un ļoti gausi. Gaišredzīgākie un tālredzīgākie tos vispirms uztvēra un pauda tautai, aicinādami to uz biedrošanos. Nevar teikt, ka vienmēr atradās dzirdīgas ausis. Pat otrādi, tauta savā vairumā ar lielu neuzticību skatījās uz tādiem aicinājumiem. Nereti bija vajadzīgi gadu desmiti, kamēr kāds aicinājums uz biedrošanos realizējās dzīvē. Tā, piemēram, piena pārstrādāšanas un pārdošanas kooperatīvus sāka propagandēt jau pagājušā gadsimteņa astoņdesmitos gados, bet pirmā piensaimnieku sabiedrība nodibinājās tikai 1909. gadā, tā tad apmēram pēc 30 gadiem.

Šai laikmetā kooperācija Latvijā veidojās divās nacionālās gultnēs: vācu un latviešu. Pirmos soļus kooperācijas praktiskā darbā sper vācu tautības pilsoņi, bet

drīz vien viņiem seko latvieši, dibinādami paši savus un savām vajadzībām piemērotus kooperatīvus. Latviešu kooperēšanās process norit diezgan intensīvi un šo procesu lielā mērā ietekmē latviešu nacionālie centieni pēc saimnieciskas patstāvības un neatkarības. Citiem vārdiem: šī laikmeta kooperatīvi lielā mērā ir tautiskās atmodas ideju izpausme saimnieciskā laukā.

Runājot vispāri par latviešu biedrošanos, jāatzīmē, ka latviešu dzīvē ļoti svarīgs un nozīmīgs biedrošanās veids ir dziedātāju koris, no kuŗa ar laiku izveidojās dziedāšanas biedrība ar valdības apstiprinātiem statūtiem. Pirmais latviešu plašāka vēriena sabiedriskais pasākums ir Jura Neikena 1864. gadā Dikļos sarīkoti dziesmu svētki, kuŗos piedalās vairāki apkārtnes kori. Un biedrošanās vilnis veļas pa visu Latviju... Taisni pēc 10 gadiem, 1874. gadā, biedrošanās pārsviežas saimnieciskā laukā — šai gadā Dundagā tiek nodibināta latviešu krājaizdevu sabiedrība. Taj seko citas krājaizdevu sabiedrības, citu veidu kooperatīvi un biedrības, kuŗu skaits sniedzas tūkstošos. Un beidzot, 1918. gadā latvju tauta nonāk pie augstākā veidojuma — patstāvīgas nacionālas valsts.

Tagad aplūkosim tuvāk dažu kooperatīvu veidu izcelšanos un attīstības gaitu.

Kreditkooperatīvi.

19. gadsimteņa otrā pusē vajadzība pēc kredita ar katru gadu desmitu paliek spiedošāka. Pilsētās šo vajadzību izjūt amatnieki un sīkie tirgotāji, bet uz laukiem — lauksaimnieki. It sevišķi pēdējos stipri spiež naudas bads. Tas tādēļ, ka tiem ļoti daudz dažādu maksāšanu: rente muižniekiem par rentes mājām, māju pirkšana, maksājumi muižnieku kreditbiedrībām, nodokļi valstij, zemes kasei, draudzei un pagastam, ēku celšana, ēku un zemes labošana, darba rīku iegādāšana, algas gājējiem, kuŗām turklāt tendence uz pieaugšanu. Stāvokli pasliktina vēl tas, ka labības un linu cenas slīd uz leju. Tādēļ nav brīnums, ja ūtrupju skaits uz laukiem ar katru gadu pieaug.

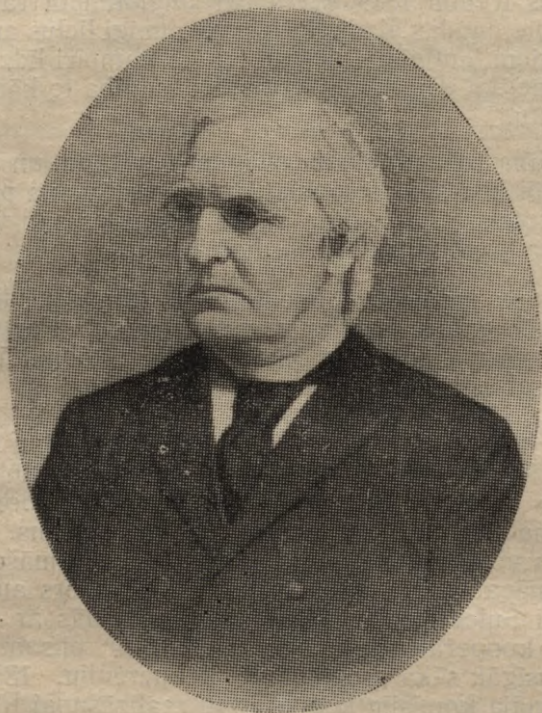
Naudas meklētāji spiesti griezties pie augļotājiem, jo citu kredita avotu nav. Augļotāju kredita noteikumi ārkārtīgi smagi, un parādnieki slīd arvien dziļāk postā. Mēs jau redzējam, ka Garlibs Merķelis savā laikā ar lielu sašutumu uzstājās pret augļotājiem. Ne mazāks sašutums izmanāms vēlāk latviešu laikrakstos. Tā, piemēram, Kaudzītes Reinis 1879. gadā par augļotājiem raksta tā: „Tagadējie naudas aizdevēji tik nekaunīgi lielus augļus no nabadzīgiem ļautiņiem plēš un tos kā vampīri līdz beidzamam izsūc, ka gan būtu jāvēlas, ka valdība te kādu padomu atrastu.“

Valdība tobrīd nekāda padoma neatrada, un Latvijas iedzīvotāji bija spiesti meklēt izeju no stāvokļa pašdarbības un kopdarbības ceļā. Tādos apstākļos sāk veidoties doma par kreditkooperatīvu dibināšanu.

Pirmais modernais kreditkooperatīvs Latvijā nodibinājās pēc gatava svešas zemes parauga. Par paraugu un ierosinājumu noderēja Šulce-Deliča dibinātās krajaizdevu sabiedrības Vācijā.

Jau 1856. gadā Literāriski-praktiskā pilsoņu biedrība sarīkoja Rīgā Eduarda Holandera priekšlasījumu par kooperāciju Vācijā. Jau tad radās doma par kooperatīvu dibināšanu pēc Vācijas parauga arī pie mums. Toreiz piekritēju vēl bija maz un no kooperatīvu dibināšanas nekas neiznāca. 1858. gadā Eduards Holanders apmeklēja personīgi Šulce-Deliču Vācijā, kur iepazinās ar tā nodibinātiem kooperatīviem. Pēc tam Lit.-pr. pilsoņu biedrība vēl rosīgāk sāka propagandēt kooperāciju. 1859. gadā tā nodibināja komisiju kooperatīvu realizēšanai Rīgā. Komisijā iegāja arī Holanders. Uz komisijas ierosinājumu nodibinājās daži amatnieku kooperatīvi. No tiem par dzīves spējīgāko izrādījās 1862. gadā nodibinātā galdnieku un krēslinieku sabiedrība kopīgai materiālu iegādāšanai un ražojumu pārdošanai. Tai pašā 1862. gadā minētās sabiedrības biedri nodibināja arī aizdevu kasi, jo amatnieki sajuta lielu naudas trūkumu. Kases statūtus sastādījis Holanders. Šai kasē varēja iestāties arī citu amatu meistari. Lit.-prakt. pilsoņu biedrība izniegusi kasei 2000 rubļu lielu aizdevumu. 1862. gada beigās kasei bijuši 38 biedri, bet gadu vēlāk 43 biedri.

Mēs jau agrāk redzējām, ka Literāriski-praktiskā pilsoņu biedrība 1824. gadā nodibināja Rīgā krājkasi, bet 38 gadus vēlāk tā spērusi tālāku soli un nodibinājusi aizdevu kasi. Šī biedrība vispāri dzīvi sekojusi Vācijas kooperācijai un savā darbībā šai nozarē atradusies galvenā

Eduards Holanders (1820.—1897.)

kārtā Šulce-Deliča jetekmē. Par to starp citu liecina sarakstišanās ar Šulce-Deliču. Bijis nolemts aicināt Šulce-Deliču noturēt Rīgā priekšlasījumus. Šulce-Deličs savu piekrišanu jau bija devis (ar vēstuli no 1866. gada 3. marta), bet krievu valdība nedeva atļaujas Šulce-Deliča iebrukšanai Rīgā.

Da
 Hansland von Littenau, f. g. w. k. Hofe.
 Cuzigen inubirung zu
 Riga.

Graspele Jansen

Die glückliche Geburt des Knaben
 in dem heiligen, da der Kaiser seinen Hof zu
 Offen anstalt zu Riga, dem Zeit auf den April
 Zehntens für mich. Es ist die Zeit also der
 nach der man mich annehmen, d. nach der Offen
 kann, nicht in der Lage sein.

Es ist die Zeit, die ich mich auf mich selbst
 beziehe, meine Gabe, die ich von mir
 sende, nicht zu lassen. Diese für mich
 von der Welt, die ich zu sehen, das mich
 auf meine Arbeit, die ich zu sehen — das
 finden die die in meine Handlung, die
 der man nicht soll, die ich zu sehen
 die ich nicht. Es ist die Zeit, die ich

Šulce-Deliča vēstules sākuma tulkojums.

Literāriski-praktiskās pilsoņu biedrības priekšniecībai Rīgā.

Godātie kungi!

Landtaga pēkšņā slēgšana dara faktiski iespējamu nopietni domāt par ceļojumu pie Jums. Šī projekta izpildīšana būtu nosakāma uz aprīli. Ļaujiet tā tad tuvāk aplūkot, ko Jūs gaidāt no manis, un ko es varu Jums sniegt.

Šai ziņā es noteikti nezinu, kādus priekšmetus Jūs gribētu, lai es ceļu priekšā. Dot parastu tautsaimniecības kursu, tad man būtu jāpaliek pie Jums mēnešiem ilgi, — bez tam, to Jūs atradisiet vairāk vai mazāk pilnīgā veidā daudzās rokas grāmatās, un šim nolūkam Jums mani priekšlasījumi nav vajadzīgi.

Šulce-Deličs tālāk raksta, ka pietiktu 3—4 priekšlasījumu, kuŗos viņš vispirms apskatītu sociālo jautājumu vispāri — no kultūrvēsturiskā, etiskā un saimnieciskā viedokļa — un pēc tam sociālā jautājuma atrisināšanas līdzekļus, pie kam tiktu ierādīta vieta arī kooperācijai.

Nepārtraukta kreditkooperatīvu attīstība Latvijā sākās tikai no 1871. gada, kad apstiprināta Valmieras krājaizdevu sabiedrība. Kreditkooperatīvu nodibināšanu veicināja tas apstākļi, ka 1869. gadā apstiprinātās Vilandes krājaizdevu sabiedrības statūtus krievu valdība uzskatīja par normālstatūtiem. Tas nozīmēja, ka visiem kreditkooperatīviem, kas dibinājās uz šo statūtu pamata, bija vieglāk dabūt apstiprināšanu. Tādēļ tad arī jau 70. gadu pirmajā pusē nodibināti kreditkooperatīvi vairākās pilsētās: Cēsīs, Jēkabpilī, Tukumā, Kuldīgā, Aizputē, Ventspilī. Visus tos dibina vācu tautības pilsoņi.

No latviešiem pirmie ir kurzemnieki, kas ķērās pie kreditkooperatīvu dibināšanas, pēc tam nāk vidzemnieki, rīdzinieki un latgalieši.

Kurzemē pirmais latviešu kreditkooperatīvs nodibināts 1874. gadā Dundagā, Vidzemē — 1879. gadā Rūjienā, Rīgā — 1882. gadā (Rīgas krāšanas un aizdošanas biedrība), bet Latgalē — pēc 1905. gada.

Uz Kurzemes kreditkooperatīvu dibināšanos labvēlīgu iespaidu atstājis tas, ka 1871. gadā Kurzemes gubernators Pauls Lilienfelds ar cirkulāru pagastu valdēm ieteicis dibināt kreditkooperatīvus, pie kam piesūtījis Baltijas ģenerālgubernatora apstiprinātos kreditkooperatīvu statūtus jeb „likumus par aizdošanas un krāšanas lādēm Kurzemes pagastos“.

Šulce-Deliča vārdiņa...
 Cēlonā...
 ...
 ...
 ...

Jūs esat Bērns Kārlis šobrīd...
 ...
 ...

Pārlidāms (Kopā... 15)
 ... 1866. ...

Šulce-Deliča vēstules beigas.

Jāatzīmē, ka pirmais latviešu kreditkooperatīvs ar valdības apstiprinātiem statūtiem ir Pēterpils latviešu krājaizdevu sabiedrība, kuŗa apstiprināta 1872. gadā. Redzams, svešatnē latviešiem bijis vieglāk nodibināt kooperatīvu nekā savā dzimtajā zemē.

Pēc tam, kad bija likti kreditkooperācijas pamati, tās attīstība gāja ļoti sekmīgi uz priekšu. Drīz vien visa zeme pārklājās biezu kreditkooperatīvu tiklu. Līdz pasaules kara sākumam Latvijā bija nodibināti pavisam 249

kreditkooperātīvi; no tiem 1914. gadā darbojās 236. Tas liecina, ka kreditkooperātīvi ir bijuši dzīvesspējīgi un ka pēc tiem ir sajusta liela vajadzība.

1914. gadā kreditkooperātīvi pa atsevišķiem apgabaliem sadalījās šādi:

Vidzemē	87 jeb	36,9%	no kopskaita
Zemgalē	55 "	23,3%	" "
Kurzemē	48 "	20,3%	" "
Latgalē	46 "	19,5%	" "
Kopā	236 jeb	100%	"

Visos 236 kreditkooperātīvos bija apmēram 100.000 biedru.

Kreditkooperātīviem bija ļoti liela nozīme priekš Latvijas iedzīvotājiem, bet it sevišķi priekš latviešiem. Latviešiem tie bija nacionāli-saimniecisku spēku centri, kuros saplūda latviešu sīkie ietaupījumi un no kuŗienes šie ietaupījumi tika novadīti atpakaļ latvju sētās ražīgam darbam. Tie sagādāja kredītu ne tikai individuālajām saimniecībām, bet arī latviešu sabiedriskajiem pasākumiem, piemēram piensaimnieku sabiedrībām, patērētāju biedrībām.

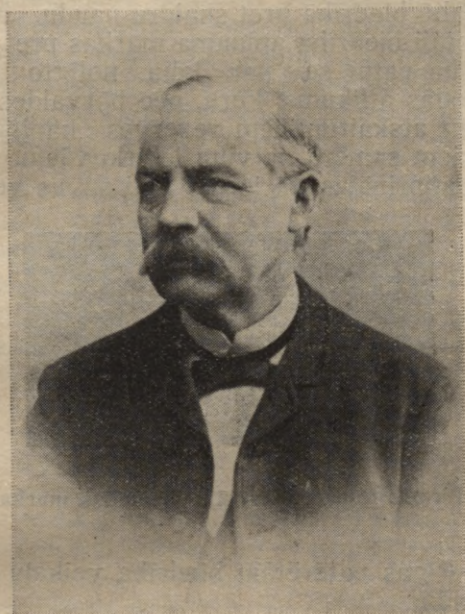
Kreditkooperātīvi, iznīcinādami augļošanu, deva iespēju latviešiem saimnieciski nostiprināties, kas savukārt bija nepieciešams priekšnoteikums tālākiem latvju tautas sasniegumiem.

Patērētāju biedrības.

Jau 19. gadsimtenā 40. gadu otrajā pusē Lit.-praktiskā pilsoņu biedrība mēģināja organizēt kopīgu produktu iepirkšanu priekš trūcīgiem iedzīvotājiem, bet velti izgaidījās atļauju tādas organizācijas nodibināšanai.

Sešdesmito gadu vidū, kad toreizējā Krievijā bija iestājušies brīvāki laiki, Lit.-praktiskā pilsoņu biedrībā Eduards Holanders ierosinā dibināt Rīgā patērētāju biedrību. Biedrība tam piekrīt un uzdod Holanderam sastādīt statūtus, ko viņš arī izdara. Bet tai pašā laikā kāda pilsoņu grupa ar **Aleksandru Blumenbachu** priekšgalā bij ātrāk paveikusi patērētāju biedrības dibināšanas priekš-

darbus un bija panākusi biedrības statūtu apstiprināšanu. Pirmās Rīgas patērētāju biedrības statūti apstiprināti 1865. gada 23. oktobrī, bet darbību biedrība uzsākusi tā paša gada 6. decembrī. Pēc tam Lit.-praktiskā pilsoņu biedrība, pēc garākām pārrunām, savu nodomu atmetusi, lai neradītu konkurenci pirmajai biedrībai un lai velti nešķiestu sabiedrības spēkus.

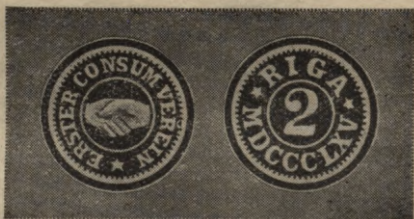

Aleksandrs Blumenbachs (1826.—1916.)

Arī Rīgas patērētāju biedrība, tāpat kā Rīgas aizdevu kase, nodibināta Vācijas ietekmē. Rīgā bijuši pazīstami Viktora Hubera un Eduarda Pfeiffera raksti par patērētāju biedrībām. Aleksandrs Blumenbachs, kas sastādījis Rīgas patērētāju biedrības statūtus, tos gandrīz pilnīgi norakstījis no Pfeiffera sastādītiem Stutgartes patērētāju biedrības statūtiem. Tā tad I. Rīgas patērētāju biedrību var uzskatīt par pakalderinājumu Vācijas paraugam. Bet arī pašu zemes saimnieciskie apstākļi toreiz bija labvēlīgi

patērētāju biedrības dibināšanai, jo pārtikas produktu cenas stipri cēlās. Patērētāju biedrība tika dibināta, lai cīnītos pret dzīves dārdzību. Tādos apstākļos biedrus sadabūt nav visai grūti.

Biedrībai sākumā nebija sava veikala, bet tā, pēc Vācijas parauga, bija tā sauktā marku biedrība. Pie marku sistēmas biedrība slēdz līgumus ar tirgotājiem par rabatu uz biedrības biedru iepirkumiem. Preces no tirgotājiem biedri saņem pret speciālām markām, kuŗas viņi savukārt dabū biedrībā pret skaidru naudu. Nolīgotos termiņos tirgotāji biedrībā apmaina markas pret naudu, pie kam biedrība patur sev par labu nolīgto rabatu. Tā biedrībai rodas atlikums, kuŗu, pēc pārvaldes izdevumu segšanas un atskaitījumiem rezerves kapitālam, sadala starp biedriem samērā ar viņu iepirkumiem. Vēlāk, kad biedrība nostiprinājas, tā ierīko pati savus veikalus.

Pirmās Rīgas patērētāju biedrības marka.

Pirmā Rīgas patērētāju biedrība veikalu atvērusi tikai 1867. gadā.

Biedru vairums I. Rīgas patērētāju biedrībā sastādījies no vācu tautības ierēdņiem un citiem intelligentiem vācu sabiedrības locekļiem; starp tiem bijuši pat kādi 12 baroni.

Arī latvieši bijuši par biedriem. Ir noteiktas ziņas, ka paša biedrības dibinātāja Aleksandra Blumenbacha vecāki bijuši latvieši, kauču viņš pats sevi, liekas, nav uzskatījis par latvieti (beidzis Tērbatas universitātes juridisko fakultāti jau pirms Krišjāņa Valdemāra ierašanās Tērbatā). Par biedriem ierakstījušies arī latvju tautiskās atmodas laikmeta darbinieki Jānis Baumanis un Bernhards Dirīķis, bet nav uzturējuši nekādus sakarus ar

biedrību. Toties ļoti rosīgs biedrs ir bijis Jāņa baznīcas skolas skolotājs Miķelis Cirītis (1825.—1868.). Viņš ir pirmais, kas raksta latviski par patērētāju biedrībām vispārī un par ročdeliešiem atsevišķi. Savā rakstā „Uztura biedrība“, kurš nodrukāts „Mājas Viesī“ 1866. gadā, viņš iepazīstina lasītājus ar Rīgā nodibināto patērētāju biedrību. Biedrības mērķi raksturoti šādi:

Šāda biedrība grib visiem palīdzēt pie labklāšanas tikt. Tā ir īsti derīga lieta, dzīves vajadzības lētākas gādāt, no samaitātām precēm un no svara un mēra viltības izsargāt un ļaudis uz taupīgu un kārtīgu dzīvi modināt. Šinī biedrībā var iestāties katrs, lai viņš piederētu pie kādas dzīves kārtas piederēdams un uz to pienākas dzīties katram, kam sirds rūp nevien par savu, bet arī par citu cilvēku labklāšanu.

Kādā citā rakstā, kurš arī ievietots „Mājas Viesī“ tā pašā 1866. gadā un kurā viņš stāsta arī par ročdeliešiem, starp citu lasam tā:

Tai Ēnglandes mazā fabriķu pilsētā „Rochdale“ 1843. g. nabīgiem vēveriem bij maz peļņas, tāpēc tie sanāca kopā spriest, kā no trūkuma glābties. Gan nu šā, gan tā tika domāts un gudrots, bet padoms negribēja rasties. Nepieķusuši tie darbojās, kamēr padomu atrada. Viņi saprata, ka tā lieta, kas vienam vīram neiespējama, biedrībā kā spalva viegla.

12 vīri apsolījās iknedēļas 2 grašus lādē maksāt un tā viņi to jaunu darbu iesāka. Biedri un nauda nu arvien vairojās tā, ka 1844. gadā tie varēja mazu bodi ietaisīt. Gan ļaudis un ielas puikas to par niecīgu lietu turēdami gārdi pasmējās un izjokojās, bet vēveri turējās stipri pie sava padoma.

Bet nevien mantas padoms ir, ko šinī biedrībā dabūjam, arī garīga manta un tikumi caur viņu vairumā iet. Te mācāmie pacietību, laipnību un brālīgu mīlestību — kā Pāvils māca — kopt un vairo, ar biedriem sanākdami, par saviem darbiem sarunādamies un padomu ņemties katrs savā amatā; caur to mūsu gara acis atdarās un prāts apgaismojas, ka visu labāki saprotam, kas mums pienākas darīt. Smalkniecība — īstena gudrība — ir tas spēks, kas cilvēkus brīvus dara, caur ko mums miers nāk.

Cirītis, aicinādams savus tautiešus iestāties biedrībā, uzsauc tiem: „Nu tad, mīļi, nākat, biedrosimies visi kopā uz šo teicamu darbu! Še roka, derēsīm, ka katrs no mums pēc 10 gadiem tādus augļus baudīsim, ka priecādamies varēsīm izsaukt: kas to būtu domājis, ka ar ½ rubli tādu lielu labumu un svētību var panākt!“

Cirīša sajūsma par patērētāju biedrībām izskaidrojama ar iespaidu, kādu tas guvis no rakstiem par ročdeliešiem.

Neskatoties uz Cirīša sajūsmas pilniem aicinājumiem, latvieši par biedrību tomēr maz interesējās. Arī vācu sabiedrība bija diezgan vienaldzīga. Tādēļ biedrība tikko vilka dzīvību. 1872. gadā tā likvidējās.

Vēl jāatzīmē, ka par patērētāju biedrībām un ročdeliešiem 60. gados ievietoti raksti arī liberālā mācītāja Hugo Braunšveiga izdotā laikrakstā „Draugs un Biedris“. Rakstījuši Hugo Braunšveigs un Ernests Dinsberģis. Pēdējais 1867. g. ievietoja pieminētā laikrakstā ļoti pamatīgu rakstu par ročdeliešiem „Enģlandiešu peļņu biedrības un viņu iesākumi“. Rakstā tēlota ročdeliešu biedrības nodibināšanās gaita un ročdeliešu plašā programma. Atstāstīti arī ročdeliešu principi. Rakstā Dinsberģis piemin arī Huberu un viņa „reižu grāmatas“, kā arī Robertu Ovenu.

Tā tad 60. gados patērētāju kooperāciju starp latviešiem propagandējuši Miķelis Ciritis, Ernests Dinsberģis un Hugo Braunšveigs.

1867. gadā pēc Rīgas parauga nodibinājās patērētāju biedrības arī Jelgavā un Liepājā. Arī tās ilgi nepastāvēja.

Pēc šo pirmo biedrību likvidēšanās iestājās klusums, kurš turpinājās vairāk kā 10 gadus. Klusumu pārtrauca 1885. gadā nodibinātā Rīgas pārtikas biedrība, kuŗas statūti apstiprināti 1885. gada 24. maijā. Šī bija pirmā latviešu patērētāju biedrība un tās galvenais biedru kodols sastādījās no Tilo fabrikas strādniekiem. Tās ierosinātājs un pirmais priekšnieks bija Dr. Ādams Butuls. Biedrības veikals atradās Ilģeciemā.

1886. gadā nodibinājās Rīgas II. pārtikas biedrība, kuŗas statūti apstiprināti 1886. gada 23. decembrī. Tās dibinātājs un pirmais priekšnieks bija Pēters Everss. Biedrības darbības rajons bija Iekšrīga un tuvākās priekšpilsētas. Arī šī pēc biedru sastāva un vadības bija latviešu biedrība. Sākumā ticis cilāts projekts par abu biedrību apvienošanos vienā biedrībā, lai izyairītos no spēku skaldīšanas. Noturētas pat kopīgas sapulces, bet apvienošanās nav notikusi.

Divu patērētāju biedrību nodibināšana Rīgā 1885. un 1886. gadā atgādina 1865. gadu, kad arī pēc vienas patērētāju biedrības nodibināšanās gatavojās otra. Starpība tikai tā, ka vācieši no otrās biedrības dibināšanas atturējās, bet latviešiem tas neizdevās.

Nebija laimes arī pirmajām Rīgas latviešu patērētāju biedrībām: pirmā no tām likvidējās jau 90. gadu sākumā, bet otrā — 90. gadu beigās. Šī otrā biedrība savā laikā bija saņēmusi no Lit.-praktiskās pilsoņu biedrības dažus simtus rubļu, ko bija atstājusi 1872. gadā likvidētā Rīgas patērētāju biedrība. Ar Rīgas II. pārtikas biedrības likvidēšanos bija izšķiests šis vēsturiskais mantojums.

Pirmās patērētāju biedrības uz laukiem vispirms nodibinātas Kurzemē: 1889. gadā Lielēzerē un 1890. gadā Saldū. Vidzemē pirmās patērētāju biedrības ir: Ķempu, kura dibināta 1892. gadā, Lubānas — dib. 1893. gadā un Vecpiebalgas — dib. 1894. gadā.

Priekules pārtikas b-ba (dib. 1893 .g). Veikals, noliktava un darbinieku dzīvokļi.

Latgalē pirmā patērētāju biedrība ir Daugavpils dzelzceļnieku patērētāju biedrība, kura apstiprināta 1881. gadā, bet veikalu tā atvērusi 1883. gadā. Latgales latvieši patērētāju biedrības sāka dibināt tikai pēc 1905. gada.

Lozungi, ar kuriem gāja tautā patērētāju biedrību ierosinātāji un dibinātāji, bija cīņa ar preču viltojumiem un augstajām cenām, kā arī cīņa par atsvabināšanos no svešautiešiem tirdzniecībā.

90. gadu pirmajā pusē vispopulārākie kooperatīvi Lat-

vijā bija patērētāju biedrības. Šai laikā to nodibināts vairāk kā 30. Bet jau 90. gadu otrajā pusē un 900. gadu sākumā patērētāju biedrību pievilcība bija stipri mazinājusies, jo tās darbojās vāji. Apmēram puse no visām dibinātām patērētāju biedrībām bija izbeigušas darbību.

Patērētāju biedrību nikuļošana galvenā kārtā izskaidrojama ar patērētāju kooperācijas principu neievērošanu, kā arī tās mērķu un nozīmes neizprašanu. Tā, piemēram, netika ievērots ročdeliešu princips par preču pirkšanu un pārdošanu tikai par skaidru naudu. Šī laikmeta patērētāju biedrības pārdeva preces uz parāda ne tikai biedriem, bet arī nebiedriem. Jau vienīgi šī principa neievērošana kuŗu katru patērētāju biedrību var novest pie bēdīga gala.

Arī tiešie labumi, ko varēja sniegt patērētāju biedrības, nebija tik viegli saskatāmi un rokām taustāmi, kā tas bija kredītkooperatīvos, jo silki, cukuru, petroleju un citas preces varēja nopirkt vai uz kredīta dabūt katrā privātā bodelē, bet naudu par zemiem procentiem varēja dabūt tikai kredītkooperatīvā. Bet dziļāk un tālāk par šo novērojumu mazāk attīstīta cilvēka izpratne nesniedzās.

Par patērētāju biedrību neveiksmes cēloni jāuzskata arī tas, ka trūka piemērotu un labi sagatavotu darbinieku. Toreizējiem darbiniekiem bija lieli trūkumi kā moraliskā, tā arī tehniskās gatavības ziņā. Arī plašāka vēriena vadonu nebija.

Pēc 1905. gada revolūcijas sākās no jauna rosība patērētāju kooperācijā. Patērētāju biedrības dibinājās gan Rīgā, gan arī citās pilsētās un uz laukiem. Šai laikā tika nodibinātas Rīgā un Liepājā arī vairākas fabriku strādnieku patērētāju biedrības, kuŗas sevi apzinājās kā strādnieku šķiras organizācijas. Tās turējās pie šķiru cīņas principiem un noraidīja kopdarbību ar citām patērētāju biedrībām, kuŗas stāvēja par dažādu šķiru sadarbību patērētāju biedrībās.

No 1905. gada līdz pasaules kara sākumam (1914.) visā Latvijā nodibinājās vairāk kā 100 patērētāju biedrību, kas kopā ar agrāk dibinātām sastādīja pāri par 150. Arī šai laikā patērētāju biedrības kāvās ar dažādām grūtībām, tā ka pasaules kara sākumā darbojās tikai kādas 50.

Latgalē līdz pasaules kara sākumam nodibinātas kādas 30 patērētāju biedrības. Kooperatīvu dibinātāji un

vadošie darbinieki galvenā kārtā bija katoļu draudžu mācītāji jeb baznīckungi, no kuriem kā izcilākais jāatzīmē Nikodims Rancans (miris 1933. gadā).

Lauksaimniecības biedrības.

Līdz ar mazgruntniecības nodibināšanos arī latvju zemkopjos pamazām sāk attīstīties doma par savu saimniecību ienākumu pacelšanu ar jaunu paņēmieni pielietošanu. Cik necik attīstītus zemkopjus tēvu un tēvu tēvu saimniekošanas paņēmieni vairs neapmierina. Rodas vajadzība mācīties, kā arī iegādāties dažādus agrāk nedzirdētus ražošanas līdzekļus: minerālmēslus, spēkbarību, mašīnas. Rodas arī atziņa, ka šīs vajadzības vislabāk apmierināt kopdarbības ceļā, dibinot lauksaimniecības biedrības.

Te latvju zemnieks nonāk krustceļos. No vienas puses to aicina turēties pie vācu lielgruntnieku dibinātām aprīņu zemkopības biedrībām, kā tas notiek Kurzemē, vai arī dibināt īpašas zemnieku zemkopības biedrības, kuŗas būtu ne patstāvīgas biedrības, bet muižnieku biedrību filiāles jeb zaŗu biedrības, kā tas notiek Vidzemē. No otras puses tautas atmodas laimeta gars to sauc iet patstāvīgu ceļu un dibināt patstāvīgas, no vāciem neatkarīgas, zemkopības biedrības.

Jau 1860. gadā Juris Alunāns savā rakstu krājumā „Sēta, daba, pasaule“ raksta par zemkopības biedrībām, Aizrādījis uz to nozīmi un to sasniegumiem ārzemēs, viņš ieteic arī latviešiem tādas dibināt, lai varētu nostāties pašī uz savām kājām un iemācīties staigāt bez citu palīdzības.

Šī cīņa starp abiem virzieniem vilkās līdz pat pagājušā gadsimta 90. gadiem, kad latvieši galīgi aizgāja pa patstāvības ceļu.

Par pirmo latviešu zemnieku zemkopības biedrību var uzskatīt Plāņu zemkopības biedrību (Valkas apriņķī), kuŗa dibināta 1866. gadā. Biedrības dibināšanu ierosinājis Plāņu muižas rentnieks Jegors Sīverss, Dienvidvidzemes vispārderīgās un lauksaimniecības biedrības priekšnieks. Plāņu zemkopības biedrība tikusi dibināta kā Dienvidvid-

zemes biedrības zaru biedrība. Dibināšanas sapulce notikusi Plāņu muižā 1866. gada 9. septembrī (j. st.). Siverss nolasijs paša sastādītos statūtus, kurus parakstījis 31 biedrs. Biedri bijuši no Trikātas un Smiltenes draudzēm, bet galvenā kārtā no Plāņu pagasta. Biedrības dibināšanas svinības kuplinājis Trikātas dziedātāju koris, kurš sākumā nodziedājis korāli „Dievs Kungs ir mūsu stipra pils“, bet beigās dziesmu „Dievs, svētī Vidzemi, šo maizei zemīti“. Bez tam ar garāku piemērotu runu latvju valodā uzstājies Siverss.

Šai pirmajai zemkopības biedrībai sekoja arī citas. Tā 1873. gadā likti pamati Straupes un Sveiciema zemkopības biedrībām.

Jau no 60. gadu vidus Vidzemes societāte un Dienvidvidzemes biedrība sāk uzņemt savu sapulču dienas kārtībā jautājumu par zemkopības biedrību dibināšanu priekš zemniekiem. Plāņu biedrība ir pirmais mēģinājums to izvest dzīvē. Siversa plāns bijis pārklāt visu Vidzemi zemkopības biedrībām, dibinot tādas katrā draudzē. 70. un 80. gados arī nodibinājās kādas 10 zaru biedrības Vidzemē. No tām visrosīgāk darbojās Rūjienas zemkopības biedrība (dibināta 1877. gadā), Smiltenes-Palsmanes-Aumeisteru-Gaujienas zemkopības biedrība (dib. 1881. g.) un Dzērbenes-Drustu-Skujenes-Lodes zemkopības biedrība (dib. 1888. g.).

Daudzās vietās bijuši mēģinājumi dibināt patstāvīgas zemkopības biedrības. Šādiem mēģinājumiem līdz 80. gadu vidum nebija nekādu panākumu, jo valdība tādas neatlāva. No tādiem mēģinājumiem Vidzemē jāatzīmē Mārsnēnu-Startu zemkopības biedrība (Cēsu apriņķī), kura nodibināta 1881. gadā. Statūti iesniegti apstiprināšanai un biedrība sākusi darboties. 1883. gadā tai bijuši jau kādi 90 biedri. Bet 1883. gadā Cēsu bruģu tiesa pavēlējusi izbeigt darbību līdz statūtu apstiprināšanai. Statūti tomēr netikuši apstiprināti, un biedrība savu darbību nav atjaunojusi.

Arī Kurzemē jau 70. gados vairākās vietās ir bijuši mēģinājumi dibināt patstāvīgas zemkopības biedrības. Tā, piemēram, Kroņa Bērzmuižas zemkopji jau 1871. gadā sapulcējušies un nolēmuši dibināt zemkopības biedrību. Pēc statūtiem griezušies pie Rīgas latviešu biedrības darbinieka R. Tomsona. Šis mēģinājums tomēr palicis bez

panākumiem. 1881. gadā tie no jauna mēģinājuši nodibināt zemkopības biedrību. Sastādījuši statūtus un iesnieguši tos apstiprināšanai; ievēlējuši pat pagaidu valdi. Statūti arī šoreiz netikuši apstiprināti. Aizrādīts, ka pēc biedrības neesot nekādas vajadzības, jo tāda jau pastāvēt Dobelē (lielgruntnieku). Trešais mēģinājums izdarīts 1891. gadā, kad nolēmuši dibināt lauksaimniecības biedrību „Druva“. „Druva“ apstiprināta 1892. gadā.

Jau pirms „Druvas“ Kurzemē bijušas apstiprinātas dažas patstāvīgas zemkopības biedrības. Pirmā patstāvīgā zemkopības biedrība ir 1886. gadā apstiprinātā Kandavas zemkopības biedrība. Tā attīstas vāji un nevar uzrādīt nekādus labus panākumus. Toties ļoti rosīgas ir Džūkstes-Pienavas un Jelgavas zemkopības biedrības. Pirmā no tām apstiprināta 1891. gadā, otrā — 1893. g.

Stipri ierosinoša nozīme bijusi pirmajām latviešu zemkopju sapulcēm Rīgā 1871. un 1873. gadā. Tās saaucis Rīgas latviešu biedrības darbinieks Richards Tomsons, kas bija studējis lauksaimniecību Valdavas (Vācijā) lauksaimniecības akadēmijā. Abas sapulces bijušas sevišķi kupli apmeklētas — pāri par 500 dalībnieku. Sapulcēs apspriesti dažādi praktiski zemkopības jautājumi.

Pirmajā sapulcē pacēlušās balsis arī par labu praktiskām biedrībām, jo toreiz bijušas stipri modē tikai dziedāšanas un labdarības biedrības. Sapulcē pieminētas mašīnu koplietošanas biedrības, zemkopības biedrības un kreditkooperatīvi. Pie sapulces slēgšanas bijušas dzirdamas balsis arī par vispārīgas zemkopības biedrības dibināšanu Rīgā.

Otrajā sapulcē, kurā piedalījušies arī Krišjānis Valdemārs, Fricis Brīvzemnieks un Andrējs Pumpurs, — Pēters Alunāns atklāti ierosinājis vispārīgas latviešu zemkopju biedrības dibināšanu. Bernhards Dīriķis atradis tādas biedrības dibināšanu par pāragru. Sapulce tomēr ar lielu balsu vairākumu izteikusies par tādas biedrības dibināšanu.

Lauksaimniecības biedrību attīstībā jauns posms sākās 1898. gadā, kad tika izdoti normālstatūti, kurī stipri atviegloja to nodibināšanu. Pēc tam arī sākās strauja lauksaimniecības biedrību dibināšana.

Starp lauksaimniecības biedrībām, kuŗas dibinātas pēc normālstatūtu izdošanas, kā rosīgākā izveidojusies

Džukstes-Pienavas zemkopības biedrības nams.

Kauguru lauksaimniecības biedrība, kuŗa dibināta 1898. gadā un kuŗa 1908. gadā pārdēvējās par Baltijas lauksaimnieku biedrību. Biedrības sēdeklis atrodas Valmierā. Lauksaimniekiem vajadzīgo preču apgādāšanai biedrība 1910. gadā nodibina Valmieras lauksaimnieku ekonomisko biedrību, kuŗa 1914. gadā pārdēvējās par Baltijas patērētāju biedrību.

Rosīgu darbību attīsta arī daudzas citas pēc 1898. gada dibinātās lauksaimniecības biedrības, piemēram: Raunas, Tirzas-Velēnas, „Grauds“ (Ilūkstes apr.).

No 1900. līdz 1914. gadam Latvijā nodibinājās vairāk kā 140 lauksaimniecības biedrības, bet pavisam līdz minētam gadam to bij nodibināts tuvu pie 200. Latgalē līdz 1914. gadam nodibinātas kādas 17 lauksaimniecības biedrības.

Lauksaimniecības biedrībām bija ļoti liela nozīme Latvijas lauksaimnieku labklājības pacelšanā. Sākumā tās bij galvenā kārtā lauksaimniecības zināšanu izplatīšanas biedrības. To rīkotos kursos un priekšlasījumos dažādādās lauksaimniecības nozarēs lauksaimnieki ieguva nepieciešamās zināšanas un ierosinājumus savu saimniecību pārkārtošanai uz moderniem pamatiem, bet lauksaimniecības biedrību rīkotās izstādēs bez tam vēl tika modināts starp lauksaimniekiem sacensības gars. Liela izglītojoša nozīme bija arī lauksaimniecības biedrību bibliotekām. Citiem vārdiem: lauksaimniecības biedrības bija pirmās latvju zemkopju zemkopības skolas.

Kursos un priekšlasījumos radās arī ierosinājumi uz jaunu biedrību un kooperatīvu dibināšanu: lopkopības pārdaudzības biedrību, biškopības biedrību, piensaimnieku sabiedrību, mašīnu koplietošanas biedrību, krājaizdevu sabiedrību. Daudzās vietās Latvijā lauksaimniecības biedrības tiešām bijušas citu biedrību un kooperatīvu šūpulis.

Vēlāk, kad lauksaimniecības biedrības sāka apgādāt lauksaimniekiem vajadzīgos ražošanas līdzekļus, to pozitīvā nozīme priekš lauksaimniekiem vēl vairāk pieauga. Tās, apgādādamas labas neviltotas preces par lētām cenām, aiztaupīja lauksaimniekiem daudzus miljonus. Tā, piemēram, Kaugaru lauksaimniecības biedrība 1899. gadā, kad tā uzsākusi minerālmēslu apgādāšanu, kaulu miltus apgādājusi par 75 kapeikām maisu lētāk nekā Valmieras tirgotāji.

Kādā rakstā šī laikmeta lauksaimniecības biedrību nozīme raksturota šādi: „Kas izaudzināja vakardienas mānticīgo vergu par šās dienas apzinīgo lauksaimnieku un pilsoni? Mazās lauksaimniecības biedrības to izaudzināja! Ja jūs to gribat atkal pārvērst par vakardienas zemes vergu, tad iznīciniet mazās lauksaimniecības biedrības!“

Lauksaimniecības ražojumu pārdošanas kooperātīvi.

19. gadsimteņa 80. gadu sākumā arī Latvijā sākās labības cenu strauja un nemitīga krišana. Tā 1880. gadā puds rudzu maksāja 133 kap., bet 1889. gadā rudzu cena bija noslidējusi uz 70 kap. pudā. Ar šādu cenu pazemināšanos zemkopji nonāca ļoti grūtā stāvoklī. Kā mums jau zināms, cenu krišana galvenā kārtā stāvēja sakarā ar to, ka Amerika sāka pārplūdināt Eiropas tirgu ar savu lēto labību. Lai cik necik uzlabotu cenas, latvju zemkopji sāka piegriezt vērību savu ražojumu pārdošanas jautājumam. Tie sāka redzēt, ka laba tiesa no ražojumu vērtības paliek garās starpnieku rindas rokās. Tādēļ jau 80. gados diezgan dzīvi tiek pārrunāts jautājums par ražojumu kōppārdošanas noorganizēšanu. Tā, piemēram, 1884. gadā Rūjienas zemkopības biedrībā ticis pārrunāts šis jautājums. Arī Smiltenes u. t. t. zemkopības biedrībā 1887. g. bij ierosināts jautājums par kopīgu lopu pārdošanu Rīgā, kādā nolūkā kopīgi būtu algojams lopu pārdevējs. 90. gados bijis projekts dibināt Rīgā kopīgu lauksaimniecības ražojumu pārdošanas veikalu uz komisijas pamatiem. Ražojumu kōppārdošanas jautājums vairākkārtīgi pārrunāts arī Jelgavas zemkopības biedrībā.

Visi dažādie projekti palikuši neizpildīti.

Lai paceltu zemkopju icnākumus, jau 80. gados sākās piensaimniecības propagandēšana. Zemkopjiem ieteica labības ražošanas vietā piegriezt lielāku vērību piena ražošanai un piena kopīgai pārstrādāšanai un pārdošanai.

Pirmais, kas starp latviešiem sāk propagandēt piensaimniecības kooperāciju, ir Maskavas universitātes students Jānis Kalniņš. Viņš jau 80. gadu pirmajā pusē ievie-

to latviešu laikrakstos rakstus par kopsiernīču ierīkošanu. Šis domas ierosinātājs bijis Krišjānis Valdemārs, kas arī toreiz dzīvojis Maskavā un bijis pazīstams ar Krievijas piensaimniecības kooperācijas darbinieku Verečaginu.

Kalniņa propagandai nebij nekādu jūtamu panākumu. Tam bij vairāki cēloņi: 1) starp latviešiem vēl nebij piensaimniecības speciālistu, kas varētu kopsiernīcas noorganizēt un vadīt; 2) lopkopība vēl maz bij attīstīta un piena raža bij zema; 3) līdzekļu trūkums kopsiernīču ierīkošanai; 4) lauksaimnieku vājā kooperācijas nozīmes izpratne.

Arī 90. gados, kad piensaimniecība bij daudz vairāk attīstījies un arī citi apstākļi bij daudz labvēlīgāki piensaimniecības kooperācijai nekā 80. gados, latviešu zemkopjiem vēl neizdodas nodibināt piensaimniecības kooperātīvus.

Tikai 1906. gadā daži piensaimnieki nodibina Rīgas piensaimnieku sabiedrību. Sabiedrības mērķis bij veicināt piensaimniecības attīstību, izplatot attiecīgas zināšanas un ierīkojot veikalus piena produktu pārdošanai. Sabiedrība attīstījās vāji un tā darbojās tikai līdz 1912. gadam. Galvenais neveiksmju cēlonis bij piemērotu darbinieku trūkums.

Jautājums par piensaimnieku sabiedrību dibināšanas nepieciešamību šī gadsimteņa pirmajā desmitā paliek par akūtu dienas jautājumu. Par to raksta laikrakstos, par to runā sapulcēs, priekšlasījumos unursos. Beidzot 1907. gadā vestienieši bij nolēmuši dibināt piensaimnieku sabiedrību. Par šo lēmumu vestieniešus sāk slavēt kā celmlaužus piensaimniecības kooperācijā un uzstāda par paraugu citiem. Bet vestieniešu labais nodoms izjūk: tie nevar vienoties par vietu, kur celt pienotavas ēku, jo katram labprāt gribētos, lai tā būtu uz viņa zemes.

Tikai 1909. gadā Drabešu pagasta (pie Cēsīm) zemkopjiem izdevās nodibināt Spāres piensaimnieku sabiedrību, kuŗa ir pirmā tāda Latvijā. Arī tās nodibināšana bijusi saistīta ar ļoti lielām grūtībām, galvenā kārtā iedzīvotāju nevienprātības dēļ.

Spāres piensaimnieku sabiedrība sākumā attīstījās sekmīgi, kas noderēja par pamudinājumu citiem. Ar to sākās strauja un nepārtraukta piensaimnieku sabiedrību attīstība Latvijā.

Līdz pasaules karā Latvijā nodibinātas 95 piensaimnieku sabiedrības. Karā sākoties no tām darbojās 88: Vidzemē 53, Kurzemē 35. Pārējās bij jau likvidējušas. Arī Spāres piensaimnieku sabiedrība darbojās tikai dažus gadus, jo tās ēkas bij kritušas par laupījumu ugunsgrēkam. Daudz cietusi Spāres piensaimnieku sabiedrība arī no šķelšanās biedru starpā.

Šķelšanās un nevienprātība starp biedriem biedrībās un kooperatīvos bijusi diezgan parasta parādība. Par to kādā vietā lasam tā:

„Savstarpīga šķelšanās un nevienprātība — tie ir kā katras biedrības, tā arī kopmoderniecības vislielākie ļaundari un ienaidnieki. Mums, latviešiem, vēl trūkst kopdarbības gara, mēs neprotam kopēji domāt, ne kopēji darboties; mēs nespējam otra domas saprast un neprotam tās cienīt, kādēļ atzīstam par pareizām katrs tikai savas domas. Pie kopdarbības mums vēl jāpierod, kopdarbības gars mums vēl jāieaudzē. Ļoti vērtīgi kopmoderniecības biedri būs tie, kuri kopējas lietas labā pacietīs vienu otru mazu pārestību.“

Latgalē pirmā piensaimnieku sabiedrība nodibināta Rikovā 1914. gadā.

Nepārtraukti pa visu kara laiku darbojās tikai 16 piensaimnieku sabiedrības, bet visas pārējās bij spiestas pārtraukt darbību.

Piensaimnieku sabiedrības stipri paveicināja piensaimniecības attīstību Latvijā. Pateicoties samērā augstajām sviesta cenām, ko zemkopji saņēma par koptienu sviestu, piensaimniecība pamazām sāka izveidoties par galveno zemkopju ienākumu avotu. Līdz ar to arī viņu saimnieciskais stāvoklis uzlabojās.

Citu ražojumu pārdošanas kooperatīvus Latvijā līdz pasaules karā neizdevās nodibināt.

Apdrošināšanas kooperatīvi.

Kā iepriekšējā, tā arī šai laikmetā apdrošināšanas kooperatīvi ieņem redzamu vietu. Sevišķi dzīvi norisinājies savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību dibināšana.

Jau 19. gs. 50. gados muižnieki ievēduši zemnieku māju kontraktos noteikumu, ka ugunsgrēku gadījumos saimniekiem savstarpīgi jāizpalīdzas, bez muižas vai kādas ārpus pagasta stāvošas biedrības piepalīdzības. Un tas arī ticis pilnīgi izpildīts. Šī noteikuma izildīšana latviešiem noderēja kā priekšskola ugunsapdrošināšanas biedrību lietā.

Vairākas savstarpējas ugunsapdrošināšanas biedrības savu pastāvēšanu arī skaita no 50. un 60. gadiem, piemēram Dzelzavas no 1858. g., Vildogas (Nurmižu) no 1860. g., Allažu no 1865. g. 1874. gadā ar gubernatora atļauju sākusi darboties Dundagas savstarpējā ugunsapdrošināšanas biedrība. Tai pašā gadā dibinātā Mazstraupes savst. ugunsapdroš. biedrība, bet 1876. gadā uz savstarpīga līguma pamata tāda nodibināta Ērgemes pilsmuižas pagastā. Arī daudzās citās vietās bijušas līdzīgas biedrības. Visas tās darbojās bez apstiprinātiem statūtiem. Ar tādu stāvokli nevarēja apmierināties šo biedrību darbinieki. Tādēļ radās doma panākt valdības apstiprinātas savst. ugunsapdrošināšanas biedrības.

Pēc vairākkārtīgiem lūgumiem, paskaidrojumiem un statūtu labojumiem iekšlietu ministrija 1880. gada 29. maijā (v. st.) apstiprināja „Vecpiebalgas savstarpīgo palīdzības biedrību pie ugunsgrēku gadījumiem”. Pēc tam sākās īsts savstarpīgo ugunsapdrošināšanas biedrību dibināšanas drudzis. No visām malām Vidzemē un Kurzemē griezās pie Vecpiebalgas biedrības pēc statūtiem.

Tai pašā 1880. gadā statūti apstiprināti vēl 3 ugunsbiedrībām (tā saīsināti sauca savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības): Veļķu, Allažu un Vietalvas.

5 gadu laikā Vidzeme un Kurzeme pārklājās veselu ugunsbiedrību tīklu, jo bij nodibināts vairāk kā simts tādu biedrību. Tā tad tas, par ko Merķelis rakstīja gadsimteņa pirmajā pusē, sāka piepildīties tikai pēc piecdesmit gadiem. Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību dibināšana nepārtraukti turpinājās līdz pat pasaules karam. 1914. gadā to skaits sniedzās līdz 300.

Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību dibināšanu veicināja tas apstākļi, ka peļņas nolūkā dibinātās apdrošināšanas biedrības laucinieku ēkas vērtēja ļoti zemu, bet apdrošināšanas prēmijas bij noliktas augtsas. Tā tad tīri saimniecisks aprēķins spieda latvju zemkopjus dibināt

savst. ugunsapdrošināšanas biedrības: panākt lētu apdrošināšanu. Tas arī papildinājis attaisnojās. Lielas summas, kas būtu aizgājušas peļņas apdrošināšanas biedrībām, palika pašu rokās, jo faktiskie ugunsgrēku zaudējumi bij niecīgi.

Peļņas biedrības ar lielu nelabvēlību skatījās uz savstarpējām apdrošināšanas biedrībām. Vidzemes muižnieku kredītbiedrība pat piedraudēja uzteikt aizdevumus tiem, kam mājas apdrošinātas tikai lauku savst. ugunsapdrošināšanas biedrībās. Tikai pēc ilgām neatlaidīgām cīņām savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības panāca, ka tās sāka atzīt par pilnvērtīgām.

Pēc tam, kad savst. ugunsapdrošināšanas biedrības bij cik necik nostiprinājušās, latviešu laikrakstos sāka cīlāt jautājumu arī par savstarpējo krusas apdrošināšanas biedrību dibināšanu.

Pirmās latvju **zemnieku savstarpējās** krusas apdrošināšanas biedrības dibinātas 80. gadu pirmajā pusē, kad sākušas darboties Vecpiebalgas un Trikātas krusas biedrības. Pēc tam tādas pašas nodibinājās arī Matīšos (1891. g.) un Mālpilī.

Kurzemē kā pirmā zemnieku dibinātā skaitās Rundāles savstarpējā krusas apdrošināšanas biedrība, kuŗas statūti apstiprināti 1900. gadā.

Apdrošināšanas kooperācijas propagandētājs un piedzīvojumiem bagāts praktisks darbinieks šai laikmetā bij Kaudzītes Reinis (1839.—1920.). Viņš bez nekāda parauga (kā to liecina viņa brālis Matīss) sastādījis Vecpiebalgas ugunsbiedrības statūtus, kuŗi, kā jau teikts, noderēja par paraugu daudzām citām ugunsbiedrībām. Tikai Stērstu Andrējs viņam palīdzējis sakārtot statūtu noteikumus pa nodaļām un tulkojis tos krievu valodā.

Propagandēdams savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības un aizstāvēdams tās pret uzbrukumiem, viņš daudz par tām rakstījis laikrakstos. Viņš rakstījis arī par savstarpējām krusas apdrošināšanas biedrībām un citiem kooperatīvu veidiem.

Te daži izvilkumi no viņa rakstiem.

„Savstarpīgo biedrību ziņā šis (t. i. savst. ugunsbiedrības) mums ir tikai pirmais laimīgi spertais solis. Tādēļ gluži pareizi, ka paši ļaudis sāk domāt arī par citām tādām pašām biedrībām.

Tā dažas krāšanas jeb aizdošanas lādes arī jau dibinātas uz laukiem un ir sekmīgā darbā.

Mums jādibina pašiem par sevi arī savstarpīgas apdrošināšanas biedrības pret krusas nelaimi.

Beidzot iedrošinātos vēl mīļos zemkopjus visus pamudināt, ja kādās biedrībās gribam iestāties un baudīt viņu izpalīdzību, tad lai dibinām, kur vien tas mums spējams, paši savstarpīgas palīdzības biedrības un stājamies tajās. Lai atraujamies, cik vien spējams, no pilsētu peļņu biedrībām; tās tukšo pa daudz mūsu makus, bet neatnes it nekādu sevišķu labumu pret mūsu savstarpīgām biedrībām."

* *
* *

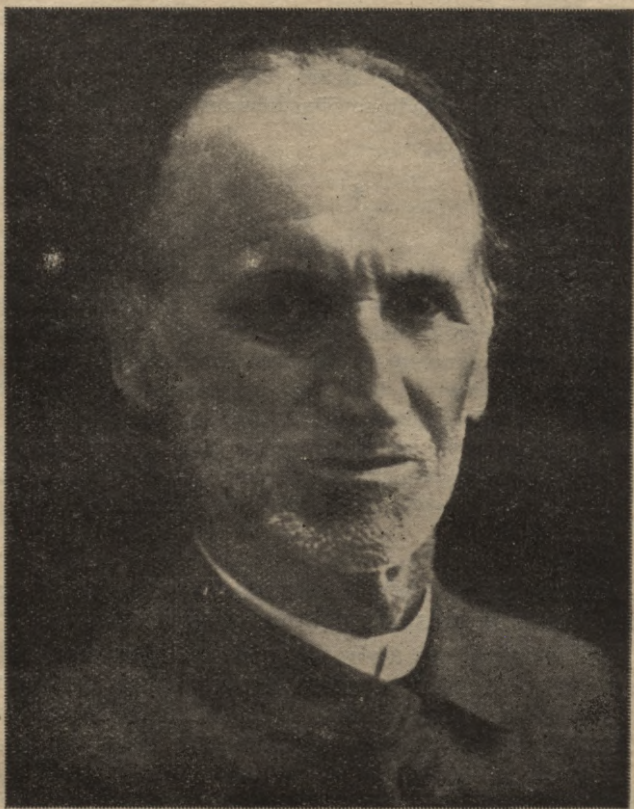
"No pašu ļaužu puses arī uz to jau sāk skatīties, kā varētu lielkapitālu varu aprobežot un tur noturēt cik necik līdzsvaru. To panāk caur sīku spēku biedrošanos. Daudz ir līdzējušas tās dažādās sabiedrības, kur vairāk kas sabiedrojušies celt peļņas vietas, pārtikas un apgādāšanas biedrības, kas teicamām sekmēm strādājušas mazuļīgo ļaužu kārtu labā. Jāvēlās tikai būtu, ka vairāk celtos tādas biedrības, ka vairāk rastos tāds kopīgais pašpalīdzības gars. Un tādas pašpalīdzības biedrības, — var droši sacīt, ir un būs gan tas visu pilnīgākais un labākais pretsvars pret tik vareno vienkapitālu."

Jau no šiem īsajiem izvilkumiem var nojaust, ka Kaudzītes Reinis ir bijis īsts kooperācijas ideologs.

Kaudzītes Reini atzinuši par nopelniem bagātu darbinieku savstarpējas ugunsapdrošināšanas kooperācijas laukā arī viņa laika biedri. Tas redzams no kāda Toma Gailīša (Gaiduļa) raksta, kur atrodam šādu vietu: „Tādēļ ļoti jāvēlās, ka šim laukam (t. i. zemkopības biedrībām) rastos tāds dedzīgs un nenogurstošs kopējs un veicinātājs, kāds ir kuģniecībai Valdemārs, savstarpējām ugunsapdrošināšanas biedrībām R. Kaudzīts un sierniecībai J. Kalniņš.“

No apdrošināšanas kooperatīviem šai laikmetā vēl atzīmējamas bērū kases jeb lādes. 80. un 90. gados Latvijā, galvenā kārtā Kurzemē, bij uznācis īsts bērū kasu dibināšanas drudzis. Tās dibināja lielā skaitā ne tikai pilsētās, bet arī uz laukiem. Šī kustība drīz vien pārgāja.

Arī lopu apdrošināšanas biedrības tikušas propagandas šai laikmetā. Juris Alunāns jau 1862. gadā rakstījis „Pēterburgas Avīzēs“ par tām: „Labi būtu, ka pie

Kaudzītes Reinis.

mums, it kā Vāczemē, celtos īpašas lopu apdrošināšanas jeb atskādēšanas biedrības, kur katrs savus lopus par lētu maksu varētu dažādās likstās apdrošināt.“ Tās tomēr neieviesās.

Kooperatīvu apvienošanās.

Vajadzību pēc apvienošanās Latvijas kooperatīvi sāka sajūst drīz vien pēc to nodibināšanās. Apvienošanās mēģinājumus izdarīja Jelgavas rajona zemkopības un pārtikas biedrības 90. gadu pirmajā pusē. Tās noturēja kopīgas apspriedes, kurās pārrunāja galvenā kārtā kopīgas preču iepirkšanas jautājumu. Bij pat projekts pie Krimūnu stacijas ierīkot kopīgu preču noliktavu. Rosīgākās no tām bij Jelgavas lauksaimniecības biedrība, Grenču zemkopības biedrība „Vārpa“, Džūkstes-Pienavas zemkopības biedrība, Zemkopības biedrība „Druva“ un Zaļenieku pārtikas biedrība. Līdz savienības nodibināšanai tās tomēr netika. Tās apmierinājās ar dažu preču, galvenā kārtā minerālmēslu, kopīgu pasūtīšanu, pie kam izpildītājas lomu spēlēja Jelgavas lauksaimniecības biedrība.

Vairāki Kurzemes un Vidzemes kooperatīvi iestājās par biedriem Liepājas konzumbiedrībā, kuru bij dibinājuši (1888. g.) un vadīja muižnieki. Šī biedrība diezgan plašos apmēros atvēra latvju kooperatīviem preču kreditu.

90. gadu otrajā pusē, kad patērētāju biedrības jau bij nonākušas grūtībās, tās nopietni sāka domāt par apvienošanās, lai kopīgiem spēkiem meklētu izeju no grūtā stāvokļa. Visrosīgākā apvienošanās veicinātāja bij Bolderājas - Daugavgrīvas pārtikas biedrība, kura darbību bij uzsākusi 1896. g. un kuŗas priekšgalā bij enerģiski darbinieki.

Patērētāju biedrību kopdarbība vispirms izpaudās kopīgās sapulcēs. Pirmā patērētāju biedrību pārstāvju sapulce notika Rīgā 1897. gada vasarā, bet otrā — tā paša gada rudenī. Abās šajās sapulcēs piedalījies arī Vecpiebalgas pārtikas biedrības delegāts Kaudzītes Reinis. Šīm sapulcēm sekoja citas, tā ka 1901. gadā notika jau sestā sapulce. Visās sapulcēs tika pārrunāti patērētāju biedrību grūtību cēloņi un to novēršanas līdzekļi. No vienas līdz otrai sapulcei darbojās sapulču dalībnieku ievēlētā komiteja, kuras uzdevums bij izpildīt sapulču lēmumus. Galvenais komitejas uzdevums bij nodibināt ciešu kopdarbību starp biedrībām, novadot šo kopdarbību līdz savienības nodibināšanai. Kopdarbība starp biedrībām attīstījās ļoti vāji un savienību neizdevās nodibināt. 1907. gadā vēl reiz sanāca patērētāju biedrību pārstāvju sapul-

ce, kurā tika nolemts dibināt savienību. Lēmuma izpildīšanai ievēlēja pagaidu biroju, kuram bij jāizstrādā savienības statūti un ar vajadzīgiem parakstiem jāiesniedz valdībai apstiprināšanai. Birojs savu uzdevumu izpildīja, bet valdība savienību neapstiprināja.

Pagaidu birojs likvidējās. Bet tā vietā radās jauna biedrība ar nosaukumu **Rīgas kooperātoru biedrība**, kura apstiprināta 1908. gada beigās. Biedrības mērķis bija veicināt kooperācijas attīstību Latvijā. Statūtos biedrības mērķis izteikts tā: „Rīgas kooperātoru biedrības uzdevums ir veicināt Baltijā kooperācijas idejas un praktikas izplatīšanos“. Biedrībā par biedriem varēja būt fiziskas un juridiskas personas. Biedrība darbojās ļoti rosīgi. Tā deva dažādus padomus patērētāju biedrībām, rūpējās par darbvedības un grāmatvedības pareizu nostādīšanu, vāca ziņas par biedrībām, centās apvienot patērētāju biedrību iepirkumus, izdeva kooperācijas rakstu krājumus „Lidumnieks“, kā arī kooperācijas žurnālu „Koopērators“.

1914. gadā tā nodibināja **Rīgas apvienoto patērētāju biedrību**, kura bij domāta kā patērētāju biedrību savienība. Pasaules karš izjauca arī šo jauno patērētāju biedrību apvienošanās mēģinājumu.

Apvienošanās centieni nav sveši arī lauksaimniecības biedrībām. Kā redzējām, jau 1871. un 1873. gada zemkopju sapulcēs ir cilāts lauksaimniecības centrālbiedrības jautājums. Pēc tam par šo jautājumu maz tiek runāts līdz pat 90. gadiem. Arī 90. gados nekas konkrēts netiek panākts, kauču presē par to diezgan daudz tiek rakstīts. Liela vērība tiek piegriezta jautājumam par to, vai Vidzemei un Kurzemei jādibina kopīga lauksaimniecības biedrību savienība, vai arī katrai sava. Šai jautājumā nav vienprātības.

Beidzot 1906. gadā, pārvārot diezgan ilgā cīņā gan politiska, gan sabiedriska rakstura grūtības, Vidzemes lauksaimniecības biedrības panāk savienības „Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība“ apstiprināšanu. Centrālbiedrībā par biedriem var būt tikai organizācijas. Savienības dibināšanā piedalījās 23 lauksaimniecības biedrības, bet 1914. gadā tā apvienoja 106 biedrības un kooperātīvus.

Centrālbiedrības mērķis bij veicināt lauksaimniecības attīstību, un līdz ar to pacelt lauksaimnieku - maz-

gruntnieku labklājības līmeni. Centrālbiedrības darbība izpaudās divējādos virzienos: zināšanu izplatīšanā un kopdarbības pasākumu veicināšanā starp zemkopjiem.

Zināšanu izplatīšanas nolūkā tā sarīkoja priekšlasījumus un kursus dažādās lauksaimniecības nozarēs, nodibināja Priekuļos sen kāroto lauksaimniecības skolu, izdeva lauksaimniecības laikrakstu un grāmatas. Dažādu lauksaimniecības nozaru veicināšanai bez tam tā ierīkoja: lauksaimniecības rīku un mašīnu izmēģināšanas staciju, augu slimību apkaŗošanas staciju, lauksaimniecības izmēģinājumu un selekcijas staciju, zemes kultūras biroju, vaislas punktus.

Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība daudz darījusi arī kopdarbības veicināšanai starp zemkopjiem, rūpēdamās par lopkopības pārraudzības biedrību, piensaimnieku sabiedrību un citu biedrību un kooperatīvu dibināšanu. Lauksaimniecības kooperācijas veicināšanai tā nodibināja pat speciālu kopdarbības nodaļu.

Isumā raksturojot R. l. centrālbiedrību, varētu teikt, ka tā ir biedrību un kooperatīvu veidota savienība agromiskai un kooperatīvai palīdzībai.

Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība šai laikmetā tieši izveidojusi šādus saimnieciskus pasākumus:

1) 1907. gadā konzumveikalu, kuŗa uzdevums bija apgādāt atsevišķiem lauksaimniekiem un lauksaimniecības biedrībām ražošanas līdzekļus — mašīnas, minerālmēslus un spēkbarību;

2) 1912. gadā Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības savstarpēju kredītbiedrību, kuŗa bija domāta kā kredīta centrs zemkopjiem un viņu organizācijām;

3) 1913. gadā sviesta eksporta kantori piensaimnieku sabiedrību vajadzību apkalpošanai.

Konzumveikals 1910. gadā pārveidojās par patstāvīgu kooperatīvu un sāka saukties par Sabiedrību „Konzums”. Blakām Sabiedrībai „Konzums” 1913. gadā nodibinājās Centrālā patērētāju biedrība, kuŗas uzdevums bija apgādāt patērētāju biedrībām pārtikas preces. Sabiedrība „Konzums” nevarēja uzņemties arī pārtikas preču apgādāšanu, jo tādā gadījumā tai būtu jāmaksā tirdzniecības nodoklis (zemkopības mašīnu un citu lauksaimniecības piederumu noliktavas bij atbrīvotas no tirdzniecības no-

dokļa maksāšanas). Šajās abās organizācijās par biedriem bija fiziskas un juridiskas personas.

1917. gadā Sabiedrība „Konzums“ un Centrālā patērētāju biedrība apvienojās un nodibināja Centrālo savienību „Konzums“. Vēlāk, kad visas fiziskās personas izslēdza no biedru sastāva, Centrālā savienība „Konzums“ izveidojās par īstu savienību, kurā bija apvienotas lauksaimniecības biedrības, patērētāju biedrības un citu veidu kooperatīvas organizācijas.

Tā tad 1914. gadā bija 2 paralēlas organizāciju grupas ar mērķi apvienot visas patērētāju biedrības:

1) Rīgas kooperātoru biedrība ar savu Rīgas apvienoto patērētāju biedrību un

2) Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība ar savu Sabiedrību „Konzums“ un Centrālo patērētāju biedrību.

Bij arī mēģinājumi apvienoties šīm abām grupām, bet panākumu nebij.

Pasaules karā pirmā organizāciju grupa izbeidza savu darbību, bet no Sabiedrības „Konzums“ un Centrālās patērētāju biedrības, kā jau redzējām, izveidojās Centrālā savienība „Konzums“.

1917. gadā nodibinājās vēl viena savienība — Latvijas patērētāju biedrību savienība. Ap šo savienību grupējās tās patērētāju biedrības, kuru biedri galvenā kārtā bija fabriku strādnieki un kuņas turējās pie šķiru cīņas principiem. Šis novirziens kooperācijā nevar uzrādīt nekādus labus panākumus.

1913. gadā dibinātā sviesta eksporta kantora darbība attīstījās ļoti sekmīgi. Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība, saziņā ar piensaimnieku sabiedrību pārstāvjiem, 1914. gadā nodibināja patstāvīgu organizāciju — Centrālo eksporta sabiedrību. Sabiedrībai bija jāpārņem sviesta eksporta kantora darbība. Pasaules karš pārtrauca šīs sabiedrības izveidošanos.

Daļa piensaimnieku sabiedrību darbinieku turējās pie tāda uzskata, ka piensaimnieku sabiedrībām jādibina pilnīgi patstāvīga, no Centrālbiedrības neatkarīga, savienība. Šie darbinieki grupējās ap Rīgas piensaimnieku sabiedrību un nodibināja Baltijas koppienotavu savienību. Savienības statūti tika apstiprināti 1911. gadā, bet darbību tā uzsāka 1912. gadā.

Attiecības starp abām piensaimnieku sabiedrību apvienībām bija naidīgas un tās viena otru apkaņoja, lai gan abas bija domātas viena un tā paša darba darišanai.

Arī **kreditkooperātīvi** ir mēģinājuši apvienoties. Tie noturēja 2 kongresus: 1907. gadā Jelgavā un 1910. gadā Rīgā. Abos kongresos atzina kooperatīvā kredīta centrāles jeb bankas vajadzību un lēma par tās dibināšanu. Tādu tomēr neizdevās nodibināt, jo krievu valdība nedeva atļaujas. Arī vēlāk tika izdarīti mēģinājumi nodibināt kredīta centrāli jeb Latviešu tautas banku, bet arī tie palika bez panākumiem.

Kooperācija patstāvīgā Latvijā.

Vispārīgs pārskats.

Ar patstāvīgas Latvijas nodibināšanos arī Latvijas kooperācijai sākās jauns laikmets. Šai laikmetā tā iegāja gandrīz pilnīgi izpostīta, jo 90—95% no visiem priekšskara kooperatīviem bija aizgājuši bojā. Arī daudzu priekšskara kooperācijas darbinieku trūka. Viss bija jāsāk no jauna.

Lai gan Latvija kā patstāvīga valsts tika proklamēta 1918. gada 18. novembrī, tomēr kooperācijas brīva attīstība varēja sākties tikai no 1919. gada maija beigām, kad izbeidzās komunistu vara lielākā Latvijas daļā.

Komunistiskā valdība ar 1919. gada 25. februārī izsludināto dekrētu pārtrauca Centrālās savienības „Konzums” darbību un visu viņas mantu nodeva Latvijas patērētāju biedrību savienībai, kurā tika pārdēvēta par „Latvijas proletārisko kooperāciju*) savienību”. Līdz ar komunistu varas izbeigšanos izbeidzās ar minētā savienība.

1919. gada jūnijā Centrālās savienības „Konzums” darbinieki ķērās pie pārtrauktās darbības atjaunošanas, kopodami ap sevi izklidinātos Latvijas kooperācijas spēkus. Reizē ar to arī lauku un pilsētu iedzīvotāji ar lielu enerģiju ķērās vai nu pie veco kooperatīvu atjaunošanas

*) Vārda „kooperāciju” vietā būtu jāliek „kooperatīvu”.

vai arī pie jaunu dibināšanas. Uz to viņus spieda posta stāvoklis, kādā tie bija nokļuvuši pa kara gadiem. Tie apzinājās, ka tikai vienotiem spēkiem iespējams dziedēt kara brūces.

1919. gada 5. septembrī Tautas padome pieņēma kooperācijas likumu, kuŗu Bermonta uzbrukuma dēļ izsludināja tikai 1919. gada 27. oktobrī. Šis likums stipri vienkāršoja un atviegloja kooperatīvu nodibināšanos. Nu latvju apvienošanās griba varēja brīvi izpausties, ko līdz šim svešās varas lielā mērā traucēja.

Tautas padomē pieņemta arī šāda pārejas formūla: „Tautas padome griež valdības uzmanību uz to, ka nepieciešami visiem spēkiem atdzīvināt un veicināt valstī kooperāciju un izstrādāt jaunu pilnīgu kooperācijas likumu.“

Pie Centrālās savienības „Konzums“ un Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības sāka darboties kopīga kopdarbības nodaļa, kuŗa no 1921. gada palika tikai pie C. s. „Konzums“. Tā sniedza pirmo idejisko palīdzību kooperatīvu darbiniekiem, apgādādama statūtus, dodama padomus attiecībā uz kooperatīvu nodibināšanas kārtību un kooperatīvu darbības iekārtošanu un vadīšanu.

Lai kooperācijas atjaunošanu un tālāku izveidošanu ievadītu sistematiska un saskaņota darba gultnē, bija vajadzīga kooperācijas darbinieku plašāka domu izmaiņa. Bija jādome par kongresa sasaukšanu.

Ar kopdarbības nodaļas dzīvu līdzdarbību 1919. gadā nodibinājās organizācijas komiteja*) kooperatīvu pārstāvju kongresa sasaukšanai. Vienojās, ka organizācijas komitejai jābūt ne tikai kongresa sasaucējai, bet arī kooperatīvu pagaidu centram, kuŗš aizstāv kooperatīvu intereses valdības iestādēs un iesniedz steidzamus priekšlikumus. Viens no šādiem komitejas priekšlikumiem bija kooperācijas likums, kuŗu tā sagatavoja un iesniedza Tautas padomei (pieņemts 5. sept. 1919.).

*) Organizācijas komitejā iegāja pārstāvji no Centrālās savienības „Konzums“, Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības, Latvijas patērētāju biedrību savienības, Tautas padomes Latgales frakcijas, kopdarbības nodaļas un Valkā 1917. gadā ievēlētās kooperatīvu kongresa organizācijas komitejas. (1917. gadā domātais kongress nesasnāca kara apstākļu dēļ).

Organizācijas komiteja I. vispārējo kooperatīvu pārstāvju kongresu sasauca Rīgā 1920. gada februārī. Kongresā piedalījās 132 delegāti. Kongresa svarīgākie lēmumi bija par Latvijas kooperatīvu kongresu padomes un Latvijas tautas bankas dibināšanu.

Kongresā ievēlēja arī Latvijas kooperatīvu kongresa padomes locekļus, tā kā padome varēja sākt darboties tūlīt pēc kongresa. Ar to bija nodibināts visas Latvijas kooperācijas idejisks centrs.

Latvijas tautas bankas statūtu izstrādāšanu un pašas bankas nodibināšanu kongress uzdeva jaunievelētai padomei. Padome šo uzdevumu godam veica: Latvijas tautas banka jau tā paša 1920. gada beigās uzsāka savu darbību. Ar to bija nodibināta kooperatīvā kredīta centrāle, pēc kuras ilgus gadus bija tiekusies Latvijas kooperācija.

Līdz 1928. gadam sanāca vēl 3 vispārēji kongresi, bet to nozīme, salīdzinot ar pirmo kongresu, bija stipri mazāka.

Pirmajos 5—6 patstāvīgas Latvijas pastāvēšanas gados norisinājās īsti drudžaina dažādu veidu kooperatīvu dibināšana. Kā vilni jūrā, tie velās viens pēc otra pār visu Latviju. Visupirms nāk patērētāju kooperācija, tai seko piensaimniecības un apdrošināšanas kooperācija un beigās plūst kredītkooperācijas vilnis.

1920.—1921. g.	nodibinātas	454 pat. biedrības
1922.—1923. „	„	470 piensaimn. s-bas
1922.—1923. „	„	263 s. ug. apdr. b.
1923.—1924. „	„	427 kr.-aizd. s-bas

Pieminētie gadi pēc nodibināto kooperatīvu skaita ir rekorda gadi. Citos gados to nodibināts stipri mazāk (salīdziniet ar kooperatīvu skaitu pirms pasaules kara!).

Tiek dibināti arī citu veidu kooperatīvi (lauksaimniecības kooperatīvi, mašīnu koplietošanas biedrības, kūdras izmantošanas kooperatīvi un vēl citi), bet to saimnieciskā un sabiedriskā nozīme ir stipri mazāka nekā pieminēto 4 veidu.

Tā īsā laikā visa zeme pārklājās biezu kooperatīvu tīklu. Tiek nodibinātas arī vairākas savienības.

Tālākā kooperatīvu attīstībā pamazām izveidojās vajadzība pēc regulārām un autoritātīvām revīzijām. Šis

vajadzības apmierināšanai 1927. gadā tiek izdots likums par kooperatīvu sabiedrību un viņu savienību revīzijām. Pēc šī likuma katrs kooperatīvs padots obligātoriskai revīzijai ne mazāk kā vienreiz 2 gadu laikā. Revīzijas lietu vispārīgai pārzināšanai un vadīšanai pie Tieslietu ministrijas pastāv Kooperatīvu revīziju padome. Revīzijas izdara zvērināti revidenti.

Patērētāju kooperācija.

Kā jau redzējam, patstāvīgajā Latvijā vispirmā kārtā tika dibinātas patērētāju biedrības. Pat 1919. gadā, kad tikai maijā daļa Latvijas atbrīvojās no komunistu varas un kad septembrī un oktobrī bija jāatsit Bermonta uzbrukums, nodibinātas 55 patērētāju biedrības. Tas izskaidrojams ar to, ka pirmajos pēckara gados Latvijā bija liels preču trūkums: trūka preču pat visnepieciešamāko vajadzību apmierināšanai. Tādēļ tad arī iedzīvotāji ķērās pie patērētāju biedrību dibināšanas gan pilsētās, gan arī uz laukiem. Lauku patērētāju biedrības apgādāja ne tikai patērējama preces, bet arī ražošanas līdzekļus, tā tad uzņēmās daļu no priekškaŗa lauksaimniecības biedrību pienākumiem. Tādēļ lauksaimniecības kooperatīvu un biedrību dibināšana samazinājās.

Līdz 1933. g. novembrim pavisam reģistrētas vairāk kā 700 patērētāju biedrības. Bet ne visas reģistrētās ir bijušas dzīvesspējīgas: daudzas bijušas spiestas pēc īsāka vai garāka laika likvidēties. Augstākais darbojošos patērētāju biedrību skaits ir bijis 1922. gada beigās, kad tādu bija 348. Pēc tam patērētāju biedrību skaits gandrīz nepārtraukti slid uz leju, pie kam 1932. gada beigās to skaits bija noslīdējis līdz 249.

Galvenais patērētāju biedrību neveiksmju cēlonis ir spējīgu vadītāju trūkums, jo patērētāju biedrību vadītājiem jābūt augsti kvalificētiem spēkiem. Daudzās patērētāju biedrībās rupji pārkāpti pat ročdeliešu principi, it sevišķi princips par preču pārdošanu tikai par skaidru naudu.

1934. gadā patērētāju biedrībām bija divas savienības: Centrālā savienība „Konzums“ un Latvijas patērētāju biedrību savienība. 1933. gada beigās C. s. „Konzums“ apvienoja 172 patērētāju biedrības, bet Latv. pat. b-bu savienība — 36.

Centrālā savienība „Konzums“ ir vecākā kooperatīvu saimnieciskā savienība Latvijā, jo tās pamati likti jau 1907. gadā. Pirmajos Latvijas pastāvēšanas gados C. s. „Konzums“ bija galvenā vieta, kur atrada idejisku un materiālu atbalstu daudzi kooperatīvas dabas pasākumi. Tā, piemēram, C. s. „Konzums“ stipri veicinājusi Latvijas tautas bankas nodibināšanu, plašos apmēros atbalstījusi Latvijas kooperatīvu kongresu padomi, Latvijas (bij. Rīgas) lauksaimniecības centrālbiedrību. Gandrīz visur bijusi klāt C. s. „Konzums“ palīdzīgā roka. Par to lielā mērā jāpateicas C. s. „Konzums“ ilggadīgajam direktoram-rikošajam Pēteram Sieceniņam (1865.—1930.), kas, bū-

Pēteris Sieceniņš.

dams apveltīts plašu skatu, dziļi izprata kooperācijas lielo nozīmi tautas dzīvē un, cik spējams, silti atbalstīja tās dažādo praktisko izpausmi. Pēteris Sieceniņš darbība kooperācijas laukā bija sākusies pazīstamajā Kauguru lauksaimniecības biedrībā. No turienes, pēc vairāku ga-

du darbības, viņš pārnācis uz „Konzumu“ un uzņēmis tā vadību. Šai darbā viņš palika līdz sava mūža beigām.

C. s. „Konzums“ tiešā darbība sadalās idejiskā un saimnieciskā. Idejisko darbību veic kopdarbības nodaļa. Ja kooperatīvu darbiniekiem savā darbā rodas kādas grūtības, tad tiem padomus un palīdzību sniedz kopdarbības nodaļas darbinieki, kurus sauc par instruktoriem. Instruktori apmeklē kooperatīvus, iepazīstās ar to stāvokli un darbību, palīdz nokārtot grāmatvedību, aizrāda uz kooperatīvu trūkumiem un dod norādījumus attiecībā uz turpmāko darbību.

Instruktori notur arī priekšlasījumus, lai propagandētu kooperāciju starp plašākām iedzīvotāju aprindām.

Kopdarbības nodaļa sarīko kooperācijas kursus gan jaunu darbinieku sagatavošanai, gan esošo darbinieku zināšanu papildināšanai. Tāpat tā rūpējas par dažādu rokas grāmatu sastādīšanu un izdošanu priekš kooperatīvu darbiniekiem.

Ļoti svarīgs kopdarbības nodaļas darbs bija dažādu parauga statūtu sastādīšana un izdošana. Parauga statūti lielā mērā atviegloja kooperatīvu nodibināšanu. Tā veic vēl dažādus citus darbus. Visu šo darbu mērķis ir veicināt kooperācijas attīstību.

Cetrālai savienībai „Konzums“ ir tiesības izdarīt kooperatīvos obligātoriskās revīzijas. Tās izdara kopdarbības nodaļas instruktori-revidenti.

C. s. „Konzums“ saimnieciskā darbība ir ļoti dažāda. Tā vispirmā kārtā apgādā kooperatīviem dažādas preces gan patēriņam, gan arī ražošanai, tādā kārtā apkalpodama patērētāju biedrības un lauksaimniecības kooperatīvus. Lai jo sekmīgāk paveiktu šo darbu, tā ierīkojusi noliktavas un pārdotavas ne tikai Rīgā, bet arī citās vietās Latvijā.

C. s. „Konzums“ nodarbojas arī ar lauksaimniecības ražojumu pārdošanu. Tā pārdod gan iekšzemē, gan arī uz ārzemēm cūkgaļu, sviestu un labību. Cūkgaļas sagatavošanai eksportam tā uzcēla Rīgā 2 lielas cūkkautuves. Ar to zemkopjiem bij dota iespēja paplašināt cūkkopību

un tādā ceļā pavairot savus ienākumus. 1934. gadā CSK, sašaurinādama savu darbību, pārdeva cūkkautuves un gaļas produktu tirgotavas.

Centrālā savienība „Konzums“ ir jaukta tipa savienība, jo tā apvieno ne tikai patērētāju biedrības, bet arī citu veidu kooperatīvus. 1933. gada beigās tai bija šāds biedru sastāvs:

- 172 patērētāju biedrības,
- 53 lauksaimniecības biedrības,
- 34 piensaimnieku sabiedrības,
- 18 dažādu veidu kooperatīvi.

Centrālās savienības „Konzums“ nami un uzņēmumi.

Piensaimniecības kooperācija.

Pasaules karš Latvijas piensaimniecības kooperācijas attīstību pārtrauca tad, kad tā tikko bija sākusī plēsties plašumā. Pārtrūka arī piensaimnieku sabiedrību apvienošanās pavēdieni. Kad patstāvīgajā Latvijā dzīve bij iegājusi cik necik normālās sliedēs, zemkopji, saimniecisku apstākļu spiesti, ar apbrīnojamu enerģiju un neatlaidību ķērās pie piensaimnieku sabiedrību dibināšanas, pie kam viss dibināšanas smagums iekrīt 1922. un 1923. g. Turpmākiem gadiem galvenā kārtā paliek nostiprināšanās un tālākas izveidošanas darbs.

Augstākais darbojošos piensaimnieku sabiedrību skaits ir bijis 1927. gadā, kad darbojušās 465. Pēc tam patstāvīgo sabiedrību skaits sāk slidēt uz leju, jo mazākās sāk pievienoties lielākajām, pārvēršdamās par krejošanas punktiem. Pirmajā aizrautībā saimnieciskajam aprēķinam ne vienmēr tikusi ierādīta pienācīga vieta: ķērušies pie dibināšanas bez pamatīgas visu apstākļu izpētīšanas un novērtēšanas.

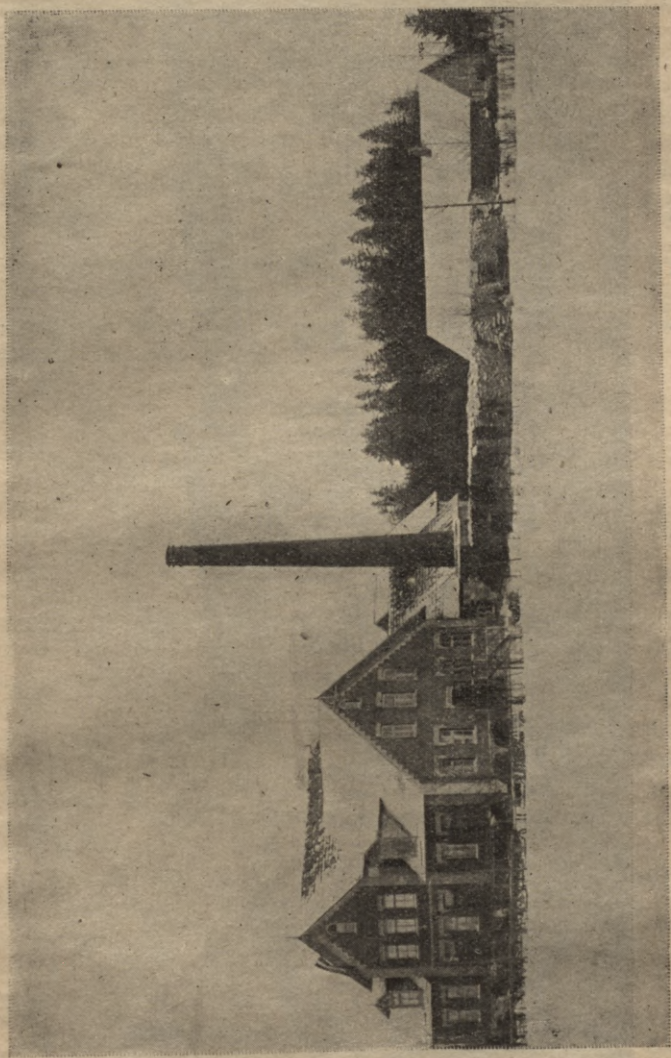
1932. gadā darbojušās 362 patstāvīgas piensaimnieku sabiedrības, kuŗas ražojušas 21.000 tonnu sviesta, turpretim 1927. gadā, kad darbojušās 465 piens. sabiedrības, ražots tikai 11.000 tonnu sviesta. Tas rāda, ka, neskatoties uz piensaimnieku sabiedrību skaita samazināšanos, piensaimniecības kooperācijas svars stipri pieaudzis.

Pirmajos gados pēc patstāvīgas Latvijas nodibināšanas piensaimnieku sabiedrības apkalpoja Centrālā savienība „Konzums“, kuŗa šim darbam algoja instruktoru.

1921. gadā Smiltē notika piensaimniecības kongress, kuŗā tika nolemts dibināt piensaimnieku sabiedrību savienību. Tai pašā gadā, saskaņā ar kongresa lēmumu, tika arī nodibināta Latvijas piensaimniecības centrālā savienība.

Savienība tūdaļ stājās pie savu uzdevumu veikšanas: piena produktu, galvenā kārtā sviesta, eksporta nokārtošanas un vispāri piensaimnieku sabiedrību attīstības veicināšanas.

Savienības darbībā ietilpst ne tikai piena produktu eksports. Tā ierīko koppienotavas, apgādā piensaimnieku sabiedrības ar piensaimniecībā vajadzīgām mašīnām, ar spēkbarību.

Gulbenes-Elstes piensaimnieku sabiedrības nams.

Latvijas piens. centralas savienibas piena centrāle Rīga

1923. gadā savienība sāka ierīkot Rīgā un Rīgas Jūrmaļā piena produktu veikalus, kur dabūjama garantēti laba un neviltota prece.

1927. gadā Rīgā sāka darboties savienības piena centrāle, kur izgatavo dažādus piena produktus: pasterizētu pilnpienu, bērnu pienu, krējumu, mīkstos sierus, jogurtu, kefīru, sviestu un vēl citus piena produktus.

Pie savienības darbojas arī instruktoru nodaļa, kuŗa, bez parastajiem darbiem, izdara arī obligātoriskās revīzijas.

Latvijas piensaimniecības centrālā savienība pēc biedru sastāva ir tīra tipa savienība, jo tā apvieno tikai piensaimnieku sabiedrības. 1933. gada beigās tā apvienoja 237 piensaimnieku sabiedrības.

Apdrošināšanas kooperācija.

Arī patstāvīgajā Latvijā, tāpat kā iepriekšējā laikmetā, galvenais apdrošināšanas kooperatīvu veids ir savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības. Šo biedrību uzbūves principos šai laikmetā tiek izdarīti lielāki pārgrozījumi. Jaunās biedrības pāriet uz zaudējumu atlīdzību naudā, turpretim agrākajās biedrībās cietušais saņēma galvenā kārtā vajadzīgos būvmateriālus, cilvēku un zirgu darbaspēku; citiem vārdiem: jaunās biedrības pāriet uz naudas saimniecību. Bez tam tiek ieviests gadskārtēju apdrošināšanas prēmiju princips agrākās zaudējumu reparācijas vietā, kā arī tiek piegriezta vēriba rezerves kapitāla krāšanai.

Savstarpējās ugunsapdrošināšanas biedrības attīstas ļoti sekmīgi un to skaits nepārtraukti pieaug. Isā laikā tās jau paspējušas uzkrāt prāvus rezervēs kapitālus. 1932. gada beigās bija pavisam 445 savstarpējas ugunsapdrošināšanas biedrības.

1921. g. sanāca I. ugunsapdrošināšanas kooperatīvu kongress. Šai kongresā nolēma dibināt savstarp. ugunsapdrošināšanas biedrību savienību. Sakarā ar šo lēmumu, 1922. gadā tika reģistrēta Savstarpējā ugunsapdrošināšanas centrālā savienība, kuŗa vēlāk pārdēvējās par Savstarpēju apdrošināšanas centrālo savienību.

Savienības operācijas ir divējādas: 1) tiešas apdrošināšanas operācijas un 2) pārapdrošināšanas operācijas.

Ja kāds savu mantu grib apdrošināt, piemēram, pret ugunsgrēka nelaimi, tad tas griežas pie savstarpējas vai kādas citas ugunsapdrošināšanas organizācijas un tur apdrošina to. Šī ir tiešas apdrošināšanas operācija. Ugunsapdrošināšanas biedrība, pieņemdamā daudzus apdrošinājumus, nedrīkst palauties tikai uz saviem spēkiem vien. Var gadīties, ka kādu gadu atsevišķas biedrības darbības rajonā notiek ļoti daudz ugunsgrēku un biedrībai var pietrūkt līdzekļu visu ugunszaudējumu segšanai. Lai tas notiktu, tad apdrošināšanas biedrības apdrošina pašas sevi lielākās organizācijās, citiem vārdiem: apdrošināšanas biedrības **pārapdrošina** savus riskus.

Savstarpējā apdrošināšanas centrālā savienība no apdrošināšanas kooperatīviem pieņem risku pārapdrošinājumus, bet no pārējiem kooperatīviem arī tiešus apdrošinājumus. No atsevišķām fiziskām personām savienībā apdrošinājumus nepieņem.

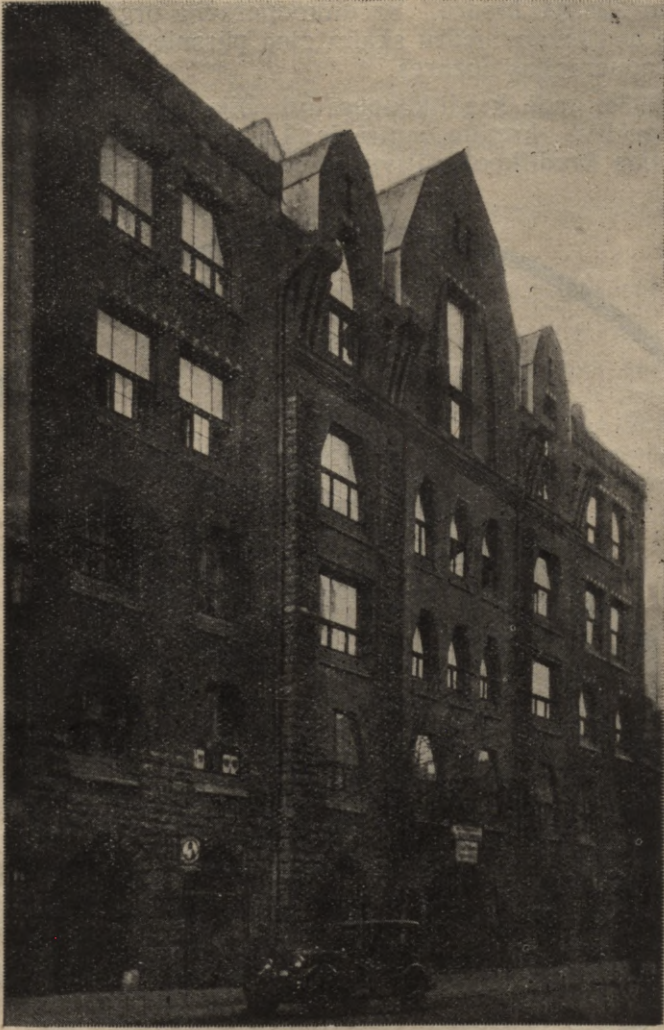
Savienībai ir arī savi instruktori-revidenti, kuŗi izdara arī obligātoriskās revīzijas.

Savienība izdod mēnešrakstu „Kooperatīvā apdrošināšana“.

Savienības biedru skaits nepārtraukti pieaug un 1933. gada beigās tā apvienoja 549 kooperatīvus, starp kuŗiem savstarpēju ugunsapdrošināšanas biedrību bija 370.

Kreditkooperācija.

Izpostīto saimniecību atjaunošana, kā arī daudzu jaunu saimniecību nodibināšana prasīja daudz naudas līdzekļu. Bet naudas nebija. Tādēļ arī šīs vajadzības apmierināšanai bija jāiet pa jau labi pazīstamo ceļu, proti kooperācijas ceļu. Sākumā kreditkooperācija itkā piemirsta. Piemēram, 1920. gadā, kad nodibinātas 350 patērētāju biedrības, krājaizdevu sabiedrības nodibinātas tikai 5. Samērā klusu arī turpmākos 2 gados. Tikai 1923. gadā, kad nodibinātas 238 krājaizdevu sabiedrības, sākās īsta dzīvība kreditkooperācijas laukā.

Savstarpējas apdrošināšanas centrālās savienības nams.

Līdz 1932. gada beigām pavisam nodibināta 791 krāj-
 aizdevu sabiedrība; no tām 1932. gada beigās darbojās
 634 ar 208.000 biedru. Kreditkooperācija organizāciju un
 tajās apvienoto biedru skaita ziņā pārsniedz visas pārē-
 jās kooperācijas nozares.

1934. gadā kreditkooperātīvi bija apvienoti divās
 kooperatīvā kredita centrālēs: Latvijas tautas bankā un
 Latvijas kreditkooperatīvu savienībā. Pēdējā nodibinā-

ta 1924. gadā; 1933. gada beigās tā apvienoja 68 kooperatīvus, galvenā kārtā krājaizdevu sabiedrības.

Latvijas tautas banka, kā jau redzējām, dibināta 1920. gadā. Vidszīvāko dalību tās dibināšanā ņēma patērētāju biedrības ar Centrālo savienību „Konzums“ priekšgalā. Banka domāta par kredita centrāli visu veidu kooperatīviem un biedrībām, kā arī pagastu, apriņķu un pilsētu pašvaldībām. 1933. gada beigās bankai bija 872 biedri, kuri sadalījās šādi:

- 611 kooperatīvi (starp tiem 379 kreditkooperatīvi),
- 72 biedrības,
- 189 pašvaldības (starp tām 167 pagastu pašvaldības).

Biedru skaita ziņā banka pārspēj visas kooperatīvu savienības. Latvijas tautas banka izdara visas parastās banku operācijas. Bez tam pie bankas pastāv arī instruktoru nodaļa, kuŗa rūpējas par kreditkooperatīvu darbības pareizu nostādīšanu un vispāri par kreditkooperācijas attīstību. Tās darbinieki izdara kreditkooperatīvos arī obligatoriskās revīzijas. Bankai ir arī savs periodisks izdevums „Kooperatīvais kredīts“.

Īss pārskats par vēl nepieminētām savienībām.

Patstāvīgajā Latvijā savienības nodibināšanai nav jāpārvar nekādas specifiskas grūtības, kā tas bija agrāk. Tādēļ to skaits stipri pieaudzis.

Savienība „Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrība“ (bij. Rīgas lauks. centrālbiedrība) sekmīgi turpina savu jau iepriekšējā laikmetā iesākto darbību, ar katru gadu to paplašinādama un padziļinādama. 1924. gadā tā atjauno arī kopdarbības nodaļas darbību; tās uzdevums — lauksaimniecības kooperācijas veicināšana. Savienība daudz darījusi mājturības veicināšanas laukā, nodibinādama Kaucmīndes mājturības skolu un Kaucmīndes mājturības semināru, kā arī sarīkodama daudz kursu un priekšlasījumu. Izdod mēnešrakstu „Latvijas lauksaimnieks“.

leguvusi vairākus vērtīgus nekustamus īpašumus; starp tiem arī liels nams Rīgā.

Pēc Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrības pa-

Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrības nams Rīgā.

rauga nodibinātas savienības arī atsevišķos Latvijas apgabalos: Latgalē, Kurzemē un Zemgalē.

Nodibinātas arī līdzīgas speciālas savienības: Latvijas biškopības centrālbiedrība, Latvijas lopkopības centrālā savienība, Latvijas zvejniecības biedrību savienība, Latvijas dārzkopības centrālbiedrība.

Pastāv arī speciālas revīzijas savienības: Latgales kooperatīvu revīziju savienība, Vācu kooperatīvu revīziju savienība un vēl dažas citas.

Atzīmējamas vēl šādas kooperatīvu savienības: Latvijas kooperatīvu izdevniecības savienība, Latvijas līnīkopju centrālā savienība, Zvejnieku kooperatīvu centrālā savienība „Zivju centrs“, Savienība „Rīgas kooperatīvā maizes ceptuve“.

Dažas savienības līdz 1934. gadam vēl nebij spējējušas pietiekoši nostiprināties.

Latvijas kooperatīvu kongresu padome.

Latvijas kooperatīvu kongresu padome ir kooperatīvu idejiskā centrālā organizācija, kuŗa apvieno visus kooperatīvu veidus. Viņas mērķis ir: saskaņot kooperatīvu centrālo organizāciju darbību, sasaukt vispārējus un atsevišķu kooperatīvu veidu kongresus, rūpēties par kongresu lēmumu izvešanu dzīvē, reprezentēt un aizstāvēt kooperāciju valdības iestādēs, rūpēties, lai tiktu izdoti likumi un rīkojumi, kuŗi vajadzīgi kooperācijas brīvai attīstībai, uzturēt sakarus ar ārzemju kooperatīvām organizācijām un vispāri veicināt kooperācijas plaukšanu Latvijā.

Latvijas kooperatīvu kongresu padome, kā mēs jau zinām, nodibināta 1920. gadā, pirmajā vispārējā kooperatīvu pārstāvju kongresā.

Latvijas kooperatīvu kongresu padome ir sasaukusi vispārējus kooperatīvu kongresus, kā arī atsevišķus kredītkooperatīvu, mašīnu koplietošanas biedrību, savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedrību, patērētāju biedrību, piensaimnieku sabiedrību un citus kongresus.

L. k. k. padome izdod kongresu materiālus un Latvi-

jas kooperācijas gada grāmatas. Pēdējās tiek ievietotas dažādas statistiskas ziņas par kooperācijas kustību Latvijā.

L. k. k. padome uztur arī instruktorus, kas apkalpo nekur neapvienotos kooperātīvus, kā arī izdara obligātoriskās revīzijas.

Latvijas kooperātīvu kongresu padomei izsniegtais diploms par piedalīšanos starptautiskajā kooperācijas izstādē 1924. g. Ģentē.

Kooperātīvu starptautiskā apvienošanās.

Attīstoties kooperācijai atsevišķās valstīs, pamazām izveidojās vajadzība pēc kooperatīvām apvienībām, kuru darbības rajons ietvertu sevī vairākas valstis. 1895. gadā notika Londonā pirmais starptautiskais kooperācijas kongress. Šai kongresā nodibināja Starptautisko kooperatīvu savienību. Savienības mērķis veicināt kooperatīvu starptautisku apvienošanos.

Sava mērķa sasniegšanai savienība sasauc starptautiskus kooperācijas kongresus. 1934. gadā Londonā sanāca 14. kongress. Savienības izdevumā iznāk angļu, franču un vācu valodā mēnešraksts „Starptautiskais kooperācijas apskats“. Ikvasaras tā sarīko starptautiskus kooperācijas kursus.

Pastāv nodoms nodibināt vēl šādas starptautiskas kooperatīvas organizācijas:

- 1) lieliepirkšanas savienību,
- 2) banku,
- 3) apdrošināšanas savienību.

Savienība ievedusi starptautisku kooperācijas svētku svinēšanu, kas notiek ikgadus jūlija mēneša pirmajā sestdienā. Karogs varavīksnes krāsās ir pieņemts par kooperācijas karogu.

Kooperatīvas centrālas organizācijas no vairāk kā 40 valstīm skaitās par biedrenēm Starptautiskajā kooperatīvu savienībā. Arī dažas Latvijas organizācijas ir iestājušās tanī.

Bez šīs vispasaules starptautiskās kooperatīvu savienības, pastāv arī vietējas savienības, kurās apvieno tikai zināma rajona valšku kooperatīvas organizācijas. Viena no tādām ir 1918. gadā dibinātā Ziemeļu tirdzniecības savienība, kurā apvienotas Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas un Somijas kooperatīvas organizācijas. Tā apgādā savām biedrenēm galvenā kārtā koloniālpreces.

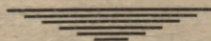
Arī Baltijas valstīs tiek domāts par līdzīgu apvienību, bet līdz šim (1934. g.) tikai dažas konferences noturētas, kurās apspriesti dažādi jautājumi.

SATURA RĀDĪTĀJS.

Kopdarbība kā dzīves nepieciešamība	3
Vispārīgs kooperatīvu raksturojums	4
Kooperatīvu veidi	6
Kreditkooperatīvi	6
Patērētāju biedrības	11
Lauksaimniecības kooperatīvi	15
Piensaimnieku sabiedrības	16
Apdrošināšanas kooperatīvi	20
Lauksaimniecības mašīnu koplietoš. b-bas	21
Daži citi kooperatīvu veidi	22
Kooperatīvu klasifikācija	23
Kooperatīvu apvienošanās	24
Kooperatīvu satversme un kooperatīvu nodibināšana	27
Statūti	27
Kooperatīvu nodibināšana	39
Kooperācija ārzemēs	43
Patērētāju biedrības	45
Kreditkooperatīvi	62
Lauksaimniecības ražojumu pārdošanas kooper.	68
Kooperācija Latvijā	73
Kooperācija Latvijā līdz 19. gs. vidum	74
Kooperācijā Latvijā no 19. gs. vidus līdz patstāvīgas Latvijas nodibināšanai	88
Kooperācija patstāvīgā Latvijā	119
Kooperatīvu starptautiskā apvienošanās	137

TĀ PAŠA AUTORA:

1. Patērētāju biedrību darbvedība un grāmatvedība,
2. iespiedums.
2. Mašīnu koplietošanas biedrību darbvedība un grāmatvedība.
3. Grāmatvedība pamatskolām.
4. Kooperācija Latvijā 19. gs. piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados.
5. Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā.
6. Kooperācija. Programma-konspēkts skolotājiem un pašmācībai.
7. Kooperācija, 2 izdevumi:
 - a) pamatskolām,
 - b) skolai un pašmācībai.
(Izpārdoti.)
8. Latviešu kreditkooperācija no viņas sākumiem līdz pasaules karam.

Kooperatīvu izdotās grāmatas, brošūras u. t. t.

Dabūjamās Latvijas Kooperatīvu Izdevniecības Savienībā,

Rīgā, Brīvības ielā 24. Tālrunis 2-7-8-7-6.

Pasta tekošs rēķins 463.

I. Rokas grāmatas kooperatīvu un skolu darbiniekiem.

	Cena bez piesūtišanas
E d. B a l o d i s. Patērētāju biedrību darbvedība un grāmatvedība, II. pārlabots izdevums	Ls 5,—
Kā es lasu kooperatīvu bilanci? No vācu valodas pārstrādājis J. T r a u b e r g s	„ —,10
P. L a p i ņ š. Kreditkooperatīvu darbvedība un grāmatvedība	„ 5,—
P. L a p i ņ š. Skolēnu krājkases	„ 1,—
Procentu tabulas (vieglai procentu aplēsei)	„ 6,—
A. K ā n b e r g s. Piensaimnieku sabiedrību grāmatvedība, II. pārlabots un papildināts izd.	„ 5,—
O. D ā r z n i e k s. Izmaksas aprēķināšana sviestniecībā un sierniecībā un jauktās moderniecībās	„ 2,—
A. S i e c e n i e k s. Savstarpējo ugunsapdrošināšanas biedr. darbvedība un grāmatvedība	„ 5,—
Ēku taksācijas noteikumi un normas lauku savstarp. ugunsapdrošināšanas biedrībām	„ —,50
Prēmiju tarifi un noteik. lauku savst. ugunsapdr. biedrībām	„ 1,—
E d. B a l o d i s. Mašīnu koplietoš. biedrību darbvedība un grāmatvedība	„ 4,—
P. L a p i ņ š. Kultūrēlo biedrību darbvedība un grāmatvedība	„ 1,—
A. Z a r i ņ š. Rokas grāmata patērētāju biedrību darbiniekiem	„ 3,—
Vadonis patērēt. biedrību darbiniekiem. Veikalā	„ —,60
O n n i T o i v o n e n s. Pārdevējs un pārdotava. No somu valodas tulkojis O. M a t i s o n s	„ 1,—
O n n i T o i v o n e n s. Trūkumi patērētāju kooperatīvu vadīšanā un to novēršana	„ 1,—

Onni Toivonens. Pārdevēja mazais padomnieks	„ —,60
Pārdotava, pārdevējs, pircējs	„ 2,—
Dr. E. Lisinskis. Pārdevēja spēju pārbaudīšana. Tulkots no somu valodas	„ 1,—
A. Aizsilnieks. Kooperatīvā audzināšana	„ —,30
P. Berģis. Biedru atbildība kooperatīvās organizācijās	„ 2,—
Likumi par kooperatīviem un biedrībām	„ —,60
B. Jevlanovs. Kooperatīvās tiesības	„ 3,—
M. Kolombēns. Skolēnu kooperatīvi. Tulk. no franču valodas	„ —,30
G. Freide. Skolēnu kooperatīvi	„ 2,—

II. Kooperācijas un tautsaimniecības vēsture, teorija, statistika un mācības grāmatas.

Prof. Š. Žids. Kooperācija	Ls —,70
„ „ Tautsaimniec. pamatjēdzieni	„ 1,—
Prof. V. Totomiāncs. Kooperācijas vēsture	„ —,80
„ „ Kreditkooperācija	„ —,80
Dr. Henry Faucherre. Pārskats par kooperācijas ideju vēsturisko attīstību. Tulk. J. Roze	„ 1,—
E. d. Balodis. Kooperācija Latvijā 19. gs. 50—70. g.	„ 3,50
E. d. Balodis. Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā	„ 2,50
E. d. Balodis. Kooperācija, programma-konspēkts	„ —,60
P. Lapiņš. Kooperācijas kustības problēmas. Programma, ideoloģija un aktuālie organizācijas jautājumi	„ 2,—
„ „ Taupības mācība	„ 1,50
„ „ Kā nodrošināma labklājība. Apcerējums par dzīvības apdrošin. un pensiju kasēm	„ 1,—
„ „ Kas ceļ kreditkooperatīvu darbību un apvienoto biedru labklājību	„ —,25
„ „ Kā pārvarami grūtie laiki	„ —,12
„ „ Kooperatīvu finanču vadība	„ 2,—
Lauksaimniecības biedrības un viņu darbinieki	„ 6,—
A. Oerne. Septiņi pamata principi	„ —,20
Dr. J. Fr. Šārs. Trīs saimnieciskās sistēmas	„ —,06
J. Edolfs. Latvijas patēr. kooperācijas gaita	„ 1,—

F. K r e ņ ģ e l i s. Koop. pamata jēdzieni I. II.	Ls	1,50, 1,20
Latvijas kooperācijas gada grāmata	II. gads	Ls 2,—
" " " " "	III. " "	" 2,50
" " " " "	IV. " "	" 4,—
" " " " "	V. " "	" 3,50
" " " " "	VI. " "	" 4,—
" " " " "	VII. " "	" 4,—
" " " " "	VIII. " "	" 5,—
" " " " "	IX. (par 1929.g.)	" 4,—
" " " " "	X.—XI. gads	" 3,—
Darbība skaitļos, 1922.—1931. g.		" —,15
Kooperatīvu pārstāvju kongresu materiāli:		
I. vispārējā (1920. g.)	Ls	—,08
III. " (1926. g.)	"	1,—
IV. " (1928. g.)	"	—
III. kredītkooperatīvu (1925. g.)	"	1,20
IV. " (1931. g.)	"	1,—
I. piensaimnieku sabiedrību (1924. g.)	"	1,—
II. " " (1927. g.)	"	—
III. " " (1931. g.)	"	1,—
I. lauksaimniecības biedrību (1923. g.)	"	—
III. savst. ugunsapdroš. biedrību (1929. g.)	"	—
I. skolēnu kooperatīvu (1923. g.)	"	—,20
II. " " (1925. g.)	"	—
I. mašīnu koplietoš. kooperatīvu (1925. g.)	"	1,—
II. mašīnu kopliet. koop. lēmumi (1930. g.)	"	—
Kredītkooperatīvu apspriežu materiāli (1927. g.)	"	—,30
Kopdarbība. Kooperācijas laikraksts. Vecie gada gājumi, 1920.—1931.	à Ls	1,—, 2,—
Koop. kredīts. Vecie g. gājumi, 1928.—1931. g.	Ls	4,—, 5,—

III. Kooperācijas daiļliteratūra.

Jūlijs Roze. Ietaupīts grasis (koop. luga)	Ls	1,—
Michels Beckers. Krupju ielas ļaudis. Novēle. Tulkojis J. Roze	"	—,35
Heinrichs Čšokke. Ciems, kur zeltu taisa. Tulk. J. Roze. Ar doc. Ed. Baloža priekšv.	"	1,—

IV. Kooperācijas periodiskie izdevumi.

Kooperatīvā pārdotava. Iznāk 4 reizes gadā. Izdod Latvijas Kooperatīvu Izdev. Sav. Maksā gadā ar piesūtišanu	Ls	1,—
--	----	-----

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307093144

[1,50]